

BURSELE DE CERCETARE „SPIRU HARET”

PN-III-P1-1.1-BSH-2-2016-0005

RAPORT ȘTIINȚIFIC

1 octombrie 2017 - 31decembrie 2019

© Conținutul acestui document este protejat de legile copyright-ului și ale dreptului de autor. Deoarece parte din text reprezintă conținutul unor publicații aflate în etapa de *peer-review* sau *in press*, iar editorii interzic accesul public și implicit citarea variantelor preliminare, conținutul nu poate fi reprodus, copiat, citat, distribuit sau publicat fără acordul scris al autorilor.

© AUTORII

Echipa de cercetare:

Mălina Ciocea (responsabil instituție-gazdă), Botezat Simona Alina, Coșciug Anatolie, Meiroșu Paula-Cătălina, Petrache Andrada Maria, Udrea-Negoescu Georgiana-Savina, Volacu Alexandru, Voroniuc Ioana Cristiana, Alexandru I. Cârlan, Bianca Florentina Cheregi, Mirela Pîrvan, Cristina Raluca Iacob (Bâra), Raluca Malvina Stanciu

Denumirea Programului din PN III: Dezvoltarea sistemului național de CD

Subprogram: Resurse umane

Instrument de finanțare: Bursele de cercetare „Spiru Haret”

Cod proiect: PN-III-P1-1.1-BSH-2-2016-0005

Durata: 1 octombrie 2017 – 31 decembrie 2019

Autoritatea Contractantă: Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării și Inovării (UEFISCDI)

Echipa de cercetare: conf. univ. dr. Mălina Ciocea (responsabil instituție-gazdă), CS II dr. Botezat Simona Alina, drd. Coșciug Anatolie, drd. Meiroșu Paula-Cătălina, drd. Petrache Andrada Maria, lector univ. dr. Udrea-Negoescu Georgiana-Savina, asist. univ. dr. Volacu Alexandru, drd. Voroniuc Ioana Cristiana, drd. Alexandru I. Cârlan, asistent univ. dr. Bianca Florentina Cheregi, drd. Mirela Pîrvan, drd. Cristina Raluca Iacob (Bâra), drd. Raluca Malvina Stanciu

I. PROBLEMATICA PROIECTULUI

Programul bursei de cercetare „Spiru Haret” în SNSPA își propune crearea unei rețele de cercetători doctoranzi și postdoctoranzi care să investigheze problematica diasporei românești.

În spațiul public românesc se discută frecvent despre problemele asociate migrației (de la amploarea fenomenului noii migrații a lucrătorilor temporari, la fluxul remitențelor și impactul plecării masive a specialiștilor asupra unor domenii importante ale economiei). Mai puțin investigate sunt încercările de mobilizare a diasporei în proiecte civice și politice și diversele politici publice referitoare la diaspora. Tema diasporei este adesea utilizată strategic în dezbateri politico-mediatică, iar recent diverse instituții cu atribuții în domeniul diasporei (Departamentul pentru Relația cu Românii din Afara Granițelor din cadrul Administrației Prezidențiale, Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni din cadrul Ministerului Afacerilor Externe, Comisia pentru comunitățile de români din afara granițelor țării din cadrul Camerei Deputaților) au dezvoltat diverse proiecte care au în vedere valorificarea rețelelor migranților și remitențele, precum și capitalul antreprenorial al migranților.

În acest context, programul SNSPA de investigare a diasporei românești răspunde unei teme de mare interes în spațiul public. Caracterul interdisciplinar al proiectului este dovedit de domeniul propus spre investigare, cel al științelor guvernării, care cuprinde: relații internaționale, științe politice, științe administrative, științe ale comunicării, management, sociologie și psihologie. Acesta este un domeniu strategic pentru o întreagă direcție de dezvoltare a politicilor publice, care pune accent pe buna guvernare. Următoarele domenii de investigație sunt de interes pentru acest program: stadiul cunoașterii despre diaspora românească, dinamica noilor comunități de migranți temporari, problematica migrației

circulare și a migrației profesionale; analize asupra discursurilor despre diaspora în sfera mediatică și politică din România; utilizarea strategică a temei migrației în contextul dezbaterilor politice-mediatic; analiza diverselor proiecte civice și politice de mobilizare a diasporei (valorificarea rețelelor migranților, a remitențelor, a capitalului antreprenorial al migranților, implicarea migranților în diverse proiecte de dezvoltare), analiza politicilor pentru comunitățile de migranți și pentru întoarcerea migranților etc.

Programul de cercetare se desfășoară în cadrul Centrului de Cercetare în Comunicare, Laboratorul Comunicare, Discurs, Probleme Publice (CoDiPo). În continuare vom prezenta proiectele de cercetare desfășurate în perioada 1 octombrie 2017 – 31 decembrie 2019 (detaliind obiectivele, întrebările de cercetare, activitățile de cercetare, ariile empirice, cadrul analitic al cercetării și rezultatele cercetării)

II. PREZENTAREA PROIECTELOR DE CERCETARE

Proiectul *Condiționări ale migrației cadrelor medicale din România. Particularități ale diasporei pe categorii profesionale (DIASPOMED)* (bursier dr. Alina Botezat, Cercetător științific gradul II, Institutul de Cercetări Economice și Sociale "Gh. Zane", Academia Română, Filiala Iași) și-a propus două obiective principale: unul care vizează migrația medicilor români, și celălalt migrația asistenților medicali din România. În ceea ce privește primul obiectiv (ce va fi detaliat mai jos), scopul a fost examinarea diferitelor dimensiuni ale procesului de migrație în rândul medicilor români, cum ar fi: decizia de emigra, situația curentă, factori determinanți, alegerea destinației, dificultăți întâmpinate în țara de destinație, conexiunile cu România după emigrare, perspectiva întoarcerii în România etc. Dacă studiile anterioare au analizat preponderent *intenția de emigrare*, studiul de față are ca subiecți exclusiv medici români care profesază deja în alte țări. În cadrul celui de-al doilea obiectiv, s-a utilizat noul modul al Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE) privind migrația asistenților medicali ce cuprinde date pentru perioada 2000 – 2016 cu scopul de a analiza factorii determinanți a fluxului migratoriu al asistenților medicali. Comparativ cu alte studii ce s-au axat în principal pe o analiză descriptivă a migrației asistenților medicali (Vlădescu & Olsavki, 2010), în acest proiect bursierul și-a propus să extindă analiza prin aplicarea unor metode econometrice recente (estimarea unui model gravitațional cu ajutorul estimatorului *Pseudo-Poisson Maximum Likelihood*) care permit investigarea migrației asistenților medicali români în raport cu migrația asistenților din alte țări (Santos Silva & Tenreyro, 2011).

În vederea atingerii primului obiectiv, bursierul a elaborat un chestionar destinat medicilor români care au studiat în România și profesază în străinătate (chestionarul este atașat prezentei aplicații). Acesta conține 42 de întrebări și cuprinde 6 secțiuni: (1) caracteristici socio-demografice; (2) educația/studii; (3) procesul de emigrare; (4) motivele care au stat la baza deciziei de a emigra; (5) dificultăți întâmpinate în țara de destinație; (6) conexiunile cu România după emigrare și perspectiva întoarcerii.

Prin analiza procesului de migrare și adaptare a medicilor români în străinătate, studiul de față a extins investigațiile din cercetările anterioare, care s-au axat fie doar pe intenția de migrare a studenților români care studiază medicina (Suciu et al. 2017), fie pe dificultățile întâmpinate de medici emigranți (printre care și români) care lucrează în Germania (Klingler & Marckmann, 2016).

Pentru cel de-al doilea obiectiv, datele care sunt deja disponibile cu privire la numărul de asistenți medicali care au emigrat într-o anumită țară au fost utilizate pentru a identifica

factorii determinanți care stau la baza deciziei de a emigra în rândul asistenților medicali. Utilizând metode inovative de analiză (modelul gravitațional – *gravity model*), prin această cercetare bursierul a dorit să contribuie la înțelegerea fenomenului migrației asistenților medicali, un subiect neglijat în literatura științifică. Din cunoștințele noastre, nu există niciun studiu care să investigheze migrația asistenților medicali români. În plus, un astfel de studiu va evidenția și particularitățile migrației cadrelor medicale în funcție de categoria profesională, cunoscut fiind faptul că factorii de respingere (*push factors*) și cei de atracție (*pull factors*) diferă între medici și asistenți medicali (Brown & Connell, 2004).

Având în vedere amploarea și efectele migrației personalului din sistemul sanitar românesc, o analiză științifică, care să folosească date și metode recente, este necesară pentru o înțelegere mai aprofundată a acestui fenomen. În plus, poate oferi răspunsul la întrebarea de ce unii indivizi cu pregătire profesională de înaltă calificare doresc să emigreze, în timp ce alții decid să rămână.

Obiectivul general

Proiectul și-a propus să analizeze procesul de emigrare a personalului din sistemul medical românesc, precum și caracteristicile diasporei medicale a României. Accentul, în acest proiect, a fost atât pe migrația medicilor, cât și pe cea a asistenților medicali, cele mai afectate două categorii profesionale din România de procesul de emigrație.

Obiective specifice

Obiectivele specifice acestei cercetări au fost următoarele:

- 1) Analiza procesului de migrație a *medicilor* români care au studiat în România și care s-au mutat în altă țară. Din cunoștințele noastre, acesta ar reprezenta primul studiu care ar analiza migrația medicilor români utilizând date culese direct de la medicii care au emigrat și care conțin, printre altele, informații detaliate cu privire la statutul socio-economic înainte de emigrare, la parcursul academic și ocupațional până la momentul migrării, la procesul propriu-zis al emigrării, la decizia de emigrare, la factorii determinanți, la dificultăți întâmpinate în țara de destinație etc. De asemenea, datele utilizate conțin și informații cu privire la modul în care diaspora medicală ține legătura cu România și care ar fi perspectivele reîntoarcerii în țară pentru unii dintre medici.

În plus, pentru a valida rezultatele obținute pe baza chestionarului, au fost analizate și date inovative extrase de pe platforma profesională LinkedIn, pe care sunt înregistrați peste 13000 de absolvenți de medicină din România.

2) Analiza factorilor determinanți ai migrației *asistenților medicali* români. În acest sens, cercetătorul a utilizat noul modul de date pus la dispoziție de OCDE (Link: <https://bit.ly/2Qofy3x>). Această cercetare și-a propus să contribuie la literatura de specialitate sub diferite aspecte. Utilizând date recente din 2000 până în 2016, acoperind astfel perioada în care migrația personalului din sistemul sanitar a cunoscut cea mai mare creștere, rezultatele acestui studiu evidențiază care sunt cei mai importanți factori ce au determinat exodul lucrătorilor cu studii medii din sănătate. În plus, cercetarea arată în ce mod aderarea la Uniunea Europeană și criza economică au influențat fluxul de migranți din rândul asistenților medicali către diferite destinații.

Există doar puține studii care analizează migrația personalului medical din România (Toader, 2012; Vlădescu et al., 2016; Rotilă, 2018; Suciuc et al. 2017). Iar majoritatea studiilor existente se referă la *intenția de migrare*. În acest context, această cercetare contribuie în mod substanțial la literatura micro-empirică privind emigrarea medicilor și a asistenților medicali.

Activități de cercetare

În vederea atingerii acestor obiective de cercetare, au fost desfășurate următoarele activități de cercetare:

- Descărcare și prelucrare date de pe platforma OECD: <https://data.oecd.org/> necesare alcătuirii bazei de date privind migrația asistenților medicali
- Analiza statistică a datelor
- Analiza econometrică a datelor și testarea modelului gravitațional
- Consultarea celor mai recente articole (publicate în 2018 și 2019) pe tema migrației cadrelor medicale
- Analiza rezultatelor empirice preliminare obținute prin prelucrarea datelor culese prin intermediul chestionarului online privind migrația medicilor
- Participare la Workshop-ul metodologic din cadrul proiectului (20.02.2019)
- Participare la workshop-ul *Migrația intra-UE. De la actori sociali la probleme publice* organizat în cadrul proiectului PN-III-P1-1.1-BSH-2-2026-0005
- Participare la conferința internațională *The Migration Conference 2019* (TMC2019), organizată de Departamentul de Studii Politice al Universității Aldo Moro, Bari, Italia. Lucrarea prezentată: *Nurses on the Move – A Gravity Model of Migration Flows*
- Elaborarea articolului „Nurses on the Move – A Gravity Model of Migration Flows”

- Elaborarea articolului *Brain drain from Romania: What do we know so far about Romanian medical diaspora?* (titlu inițial: *What do we know about Romanian medical diaspora? – An interview study*).

Întrebări de cercetare

Activitatea în cadrul proiectului s-a axat pe următoarele întrebări de cercetare, corespunzătoare celor două obiective specifice:

1. Care sunt caracteristicile fluxurilor migratorii ale medicilor români? Destinații preferate în funcție de anul absolvirii, anul emigrării, specialitate și universitate absolvită. Care sunt motivele care au stat la baza deciziei de a emigra în rândul medicilor români? Cu ce dificultăți s-au confruntat în țara de destinație?
2. Care sunt factorii determinanți ai fluxurilor migratorii în rândul asistentelor medicale? În ce măsură acești factori diferă de cei care determină fluxurile migratorii în rândul medicilor?

Considerente metodologice și arii empirice

Date utilizate

- I. Pentru atingerea *primului obiectiv*, s-au utilizat două surse de date: *date din anchetă* și date extrase de pe *platforma profesională LinkedIn*.

Unul dintre obiectivele acestei activități este de a contacta absolvenți ai facultăților de medicină din România care au emigrat, în vederea completării unui chestionar.

Acest chestionar include întrebări pentru a înțelege factorii care contribuie la decizia de a emigra. În același timp, dorim să studiem unele fenomene în domeniul imigrației mondiale, cum ar fi adaptarea imigrantului într-o societate și cultură nouă, integrarea profesională a imigranților precum și perspectiva întoarcerii în țara de origine.

Concret, chestionarul conține 42 de întrebări, distribuite pe șase secțiuni:

1. *Caracteristici socio-demografice* (vârstă, sex, statutul marital, număr copii în îngrijire, nivelul de educație al părinților, profesia părinților, statutul socio-economic al familiei de proveniență);
2. *Studii* (localitatea în care s-a absolvit liceul, profilul liceului urmat, media de la examenul de bacalaureat, facultatea absolvită, media de la licență, locul de desfășurare al rezidențiatului, specializarea urmată, stagii/burse în străinătate pe perioada studiilor);

3. *Procesul de emigrare (țara de destinație, anul emigrării, ocupația curentă, sectorul actual de lucru – public sau privat, sectorul de lucru în care s-a lucrat înainte de emigrare, modul de găsim a locului de muncă din străinătate, venitul actual);*
4. *Decizia de emigrare (factori determinanți, motivele care au stat la baza alegerii țării de destinație);*
5. *Dificultăți întâmpinate în țara de destinație (legate de competențe personale – lingvistice, clinice etc., de organizarea instituțională – recunoaștere diplome, mediul de lucru, perioade de probă, cunoștințe clinice etc., precum și cele legate de relațiile interpersonale/sociale – cu pacienții, cu colegii, obiceiuri, cutume locale etc.).*
6. *Legăturile cu România (colaborări profesionale, șansele revenirii în țara de origine, factori care ar facilita întoarcerea în România, factori care ar putea contribui la reducerea exodului cadrelor medicale din România).*

Chestionarul este unul online, potențialii participanți fiind contactați pe mai multe căi, cum ar fi: prin intermediul Colegiul Medicilor, care deține o bază de date cu toți cei care au solicitat Certificate de Conformitate în vederea migrației, prin utilizarea datelor de contact furnizate de asociațiile de tip alumni de la nivelul facultăților de medicină din România, sau prin intermediul rețelelor de socializare. De asemenea, va fi adoptată și tehnica ”bulgărilor de zăpadă” (*snowballing*), descrisă în Shaghghi et al. (2011).

Platforma LinkedIn

Informațiile obținute pe bază de chestionar au fost completate cu cele extrase de pe platforma profesională LinkedIn, ce cuprinde profilul a peste 1500 de absolvenți de medicină din România. Avantajul acestor date este acela că includ informații despre cariera educațională și profesională a indivizilor. Astfel, pe lângă informații legate de sex, vârstă, avem date și despre facultatea absolvită, perioada studiilor, anul în care apare raportat ca având primul loc de muncă în străinătate, țara de destinație, precum și specializarea medicală în care profesează respectivul medic.

Acest obiectiv a fost îndeplinit prin aplicarea de *tehnici cantitative și calitative*, accentul fiind pe *metode microeconomice*. Pe lângă utilizarea analizei descriptive, în acest proiect am utilizat și tehnici avansate ce au la bază *regresii de tip OLS*, precum și *modele nonliniare binare și ordinale*.

- II. Pentru îndeplinirea *celui de-al doilea obiectiv* (privind emigrarea asistenților medicali) au fost utilizate date din mai multe surse. Selecția variabilelor s-a realizat,

în principal, pe studiile anterioare privind migrația cadrelor medicale, precum și a aplicațiilor empirice ale modelului de utilitate aleatorie (*random utility model*) ce stă la baza modelului gravitațional (*gravity model*).

Variabila dependentă o reprezintă fluxul anual de imigranți asistenți medicali în funcție de țara de origine. Sursa datelor este noul modul OCDE privind migrația cadrelor medicale (link: <https://bit.ly/2Qofy3x>). Această bază de date are cel puțin 3 avantaje. În primul rând, datele acoperă ca țări de destinație toate țările membre OCDE. În al doilea rând, datele, ce sunt colectate de către OCDE împreună cu Eurostat și Organizația Mondială a Sănătății, sunt comparabile între țări. În al treilea rând, datele sunt raportate anual, ceea ce permite monitorizarea trendurilor fluxurilor migratorii. Această bază de date are și dezavantaje, printre care se numără faptul că seriile de timp sunt adeseori incomplete, întrucât unele țări nu au comunicat datele pentru anumiți ani. Din fericire, vom reuși să depășim acest neajuns prin aplicarea de tehnici econometrice (estimatorul *Pseudo-Poisson Maximum Likelihood* elaborat de Santos Silva & Tenreyro, 2011) care tratează cu succes prezența unei proporții ridicate de valori lipsă în rândul datelor.

Ca și variabile independente, am utilizat următoarele seturi: variabile care variază în timp, cum ar fi PIB/cap de locuitor (sursa: Banca Mondială), rata ocupării în țara de destinație (sursa: OCDE), calitatea sistemului educațional (sursa: OCDE), diaspora asistenților medicali într-o anumită țară (sursa: OCDE). Așa cum se cere în cazul modelelor gravitaționale, am utilizat și variabile ce sunt constante în timp și care descriu costurile de migrație. Printre acestea se numără: distanța geografică dintre țara de origine și cea de destinație, relațiile coloniale și cele lingvistice între cele două țări, granița comună (sursa datelor: Centre d'Études prospectives et d'Informations Internationales - CEPII). De asemenea, am inclus și o variabilă care descrie dacă țara de origine și cea de destinație sunt ambele membre în Uniunea Europeană.

De asemenea, am luat în considerare și variabile care descriu sistemele de sănătate în țările de destinație. De exemplu, pentru a descrie oferta de lucrători medicali am utilizat următoarele variabile: densitatea de cadre medicale la 1000/locuitori, numărul de noi absolvenți de asistenți medicali în țara de destinație, precum și nivelul salariilor. Pentru a descrie cererea de asistenți medicali în țara de origine, am utilizat următorii indicatori: cota din PIB alocată sectorului sănătății, numărul de paturi calculat la 1000 de locuitori, numărul de asigurați medical, precum și numărul vârstnicilor raportat la populația generală. Toate aceste date sunt incluse în baza de date a OCDE.

Strategia de estimare

În vederea estimării factorilor determinanți ce influențează fluxurile migratorii în rândul asistenților medicali, am aplicat *modelul gravitațional* (gravity model). Acesta cuprinde ca variabilă dependentă și variabile independente cele descrise mai sus. Estimarea acestui model s-a realizat cu ajutorul estimatorului *Poisson-pseudo-maximum-likelihood* (PPML) elaborat de către Santos Silva & Tenreyro (2011).

În vederea obținerii unor estimatori eficienți și consistenți, în cadrul modelului gravitațional trebuie ținut cont și de oportunitățile și/sau obstacolele pe care destinațiile alternative le implică. Acest aspect, definit în literatură drept ”rezistență multilaterală la migrație” (*multilateral resistance to migration* – Bertoli & Moraga, 2013), poate fi considerat în model prin includerea în diferite specificații a efectelor fixe definite ca termeni de interacțiune dintre țara de origine și anul emigrării. Această soluție a fost propusă de către Ortega & Peri (2013).

Rezultatele acestui studiu confirmă destinațiile preferate ale medicilor români, așa cum reies și din statisticile oficiale (OECD Health Workforce Statistics). De asemenea, prin estimarea trendurilor fluxurilor migratorii, studiul nostru evidențiază faptul că măsurile de austeritate implementate în anul 2010 au determinat o creștere mult mai mare a fluxului de emigrație, față de aderarea României la Uniunea Europeană. Comparativ cu alte date existente asupra migrației medicilor, cele de pe platforma LinkedIn conțin și informații despre specializările celor care au emigrat. Rezultatele noastre arată faptul că cei care au o anumită specializare (stomatologie, chirurgie, radiologie, psihiatrie) au șanse mai mari de a emigra.

Cadrul analitic

Migrația persoanelor cu studii superioare din țările în curs de dezvoltare către cele dezvoltate a devenit un aspect din ce în ce mai important al migrației internaționale. O caracteristică importantă a migrației persoanelor de înaltă calificare este exodul medicilor și a asistentelor medicale, fapt ce a determinat țările de origine să se preocupe de efectele negative pe care acest fenomen le generează asupra sistemului de sănătate.

Printre țările din Europa de Est, România a înregistrat în ultima decadă unul dintre cele mai mari fluxuri de medici emigranți (Anghel et al. 2017). În 2007, de exemplu, 4990 de medici, reprezentând mai mult de 10 procente din forța de muncă medicală activă, și-au manifestat intenția de a migra, așa cum reiese din numărul de Certificate de Recunoaștere a Calificărilor Profesionale emise de către Ministerul Român al Sănătății tuturor celor ce-și doresc să obțină drept de practică în străinătate. În 2010, au fost emise mai mult de 300

certIFICATE lunar pentru medicii care doreau să emigreze. Aceste cifre sunt într-adevăr mari, dacă avem în vedere că migrația forței de muncă rar a depășit în cazul țărilor din Uniunea Europeană 3 procente din forța de muncă domestică (Wisnar et al., 2011).

Imediat după aderarea României la Uniunea Europeană (UE), fluxul de emigranți în cazul medicilor a scăzut ușor, dar în prezent trendul este în continuă creștere. Estimări recente arată faptul că după 2007, aproape 14000 de medici români și-au exprimat intenția de a emigra, fapt reflectat de numărul de certificate emise, la cerere, de către Ministerul Sănătății. Având în vedere că România înregistrează în cadrul UE cel mai mic număr de doctori practicieni pe cap de locuitor (conform Eurostat 2013), exodul creierelor în cazul medicilor a devenit o „problemă de interes național”, așa cum afirma președintele de atunci al Colegiului Medicilor din România, Profesorul Vasile Astărăstoae.

În ciuda exodului constant al medicilor și asistentelor medicale care părăsesc România, și asta în timp ce sistemul medical românesc se confruntă cu deficite din ce în ce mai mari de personal, în special în zona rurală și a regiunilor sărace (Dornescu & Manea, 2013; Buchan et al. 2014), în România nu există o evidență clară a lucrătorilor din sănătate care au emigrat. Singurele date oficiale privind fluxul de medici migranți români provin din datele statistice ale țărilor de destinație. În baza acestora, pot fi reliefate destinațiile preferate ale medicilor români. Dacă în anii '90, medicii români preferau să se stabilească în SUA sau Canada, după 2007 destinațiile preferate au devenit Franța, Germania, Marea Britanie și Belgia (Buchan et al. 2014). În 2010, de exemplu, medicii din România reprezentau în Franța cel mai mare grup de medici străini (15.4%). Datele din 2012 arată că o treime din medicii străini înregistrați în Franța era reprezentată de medicii români. O situație similară poate fi găsită și în Belgia, unde, în ultimii ani medicii români au înregistrat cea mai mare cotă în rândul medicilor străini proveniți din UE 12 (Buchan et al. 2014). Un trend crescător se poate constata și în Germania, care înregistra în 2007 un număr de 54 de medici imigranți români, iar în 2012 un număr de 579 de medici și de 404 în 2013 (OECD Data Workforce Migration). Migrația asistenților medicali români a cunoscut și ea un trend ascendent, cel mai mare număr înregistrându-se în Italia (Buchan et al. 2014).

Studiile recente (Vlădescu et al., 2016; Rotilă, 2018) au reliefat principalele motive ce stau la baza deciziei sau intenției de a migra în rândul lucrătorilor români din domeniul sănătății: salariile mici comparativ cu cele din alte țări, un statut social dezavantajos, posibilități limitate de dezvoltare profesională, condițiile de muncă (lipsă echipament, încărcare cu sarcini birocratice), absența eficienței asigurărilor de malpraxis.

Astfel, înțelegerea factorilor determinanți precum și a efectelor socio-economice ale migrației medicilor și a asistentelor medicale este de o importanță foarte mare, deoarece

permite evaluarea impactului pe care așa-numitul fenomen de brain drain în sectorul medical îl are asupra țării sursă (în acest caz, România). În plus, aceeași înțelegere poate oferi răspunsul la întrebarea de ce unii medici sau asistenți doresc să emigreze, în timp ce alții decid să rămână.

Rezultatele cercetării

În urma studierii celor două probleme de cercetare, rezultatele pot fi sintetizate astfel:

Tema 1: *Brain drain from Romania: What do we know so far about Romanian medical diaspora?*

Atât datele culese pe bază de chestionar, cât și cele extrase de pe platforma profesională LinkedIn indică faptul că destinațiile preferate ale medicilor români, care au ales în ultimii 20 de ani să emigreze, sunt: Franța, Germania, Marea Britanie, Belgia și, mai nou, Suedia. În ceea ce privește decizia de emigrare, respondenții au fost întrebați când au luat decizia de a emigra: înaintea de a da la medicină, în timpul studiilor, în timpul rezidențiatului sau după rezidențiat. Rezultatele indică faptul că dintre cei care eu emigrat în Germania sau într-una din țările Benelux, mai mult de 60% au luat decizia de a emigra înainte sau în timpul facultății. Majoritatea celor care au emigrat în Marea Britanie sau Irlanda au luat această decizie mai târziu, în timpul rezidențiatului. Dintre cei care locuiesc în prezent în Suedia sau Norvegia, 72.73% dintre ei au indicat faptul că decizia au luat-o după finalizarea rezidențiatului.

Una alt subiect abordat în chestionar a fost modalitatea prin care medicii români au găsit un loc de muncă în străinătate. Majoritatea celor care s-au mutat în Germania, Marea Britanie sau Irlanda, precum și o mare parte dintre cei care au ales Belgia sau Olanda au afirmat faptul că au aplicat direct la angajator pentru un loc de muncă. În schimb, 63.64% dintre medicii români care locuiesc în Suedia sau Norvegia au afirmat faptul că și-au găsit un loc de muncă în țara gazdă prin intermediul unei agenții de recrutare. Și în Marea Britanie sau Irlanda, precum și în Germania, o proporție mare de medici a venit tot prin intermediul unei agenții de recrutare. Dintre respondenți, 22.37% dintre cei care sunt în Franța și 15.63% dintre medicii români emigrați în Belgia, Olanda sau Luxemburg au raportat faptul că și-au găsit un loc de muncă în țara gazdă prin intermediul altor medici români care au emigrat înaintea lor.

O secțiune importantă a chestionarului a vizat motivele care au stat la baza deciziei de a emigra. Motivația de emigrare a fost evaluată prin intermediul următoarei întrebări: Cum apreciați influența următorilor factori în decizia dvs. de emigrare? Pe o scală formată din 10

itemi, respondentul a putut bifa de la 1, reprezentând o influență scăzută, și până la 10, în cazul unui impact mare.

Studii anterioare (de exemplu, Niedomysl, 2010) au arătat că motivele care stau la baza migrației forței de muncă variază în funcție de perioada de migrație, și de țara de destinație. În acest sens, am analizat motivele care au stat la baza deciziei de a migra ale medicilor români în funcție de perioada în care au emigrat și țara de destinație. Perioada de analiză a fost împărțită în trei subperioade. Prima include perioada de pre-aderare la Uniunea Europeană. Cea de-a doua include perioada 2007-2010. Iar cea de-a treia cuprinde perioada ce a urmat măsurilor de austeritate ce au fost luate în România în 2010 în sectorul public, când salariile au fost reduse cu 25%. Comparând intensitatea motivelor care i-au determinat pe medicii români să emigreze, rezultatele indică următoarele. Salariile medicilor au constituit motiv de plecare mai ales în perioada 2007-2010. Reducerea oportunităților de dezvoltare profesională, precum și atitudinea descurajantă a superiorilor au constituit în timp motive din ce în ce mai invocate de medicii români. O influență mult mai mare în decizia de emigrare au avut-o standardul general de viață, dar, mai ales, nivelul corupției din României. Din ce în ce mai mulți medici au invocat în timp și lipsa respectului din partea pacienților. Dintre cei care au invocat corupția ca principal motiv sau standardul general de viață, au emigrat în special în Suedia sau Norvegia, sau într-una din țările Benelux. De asemenea, tot pentru aceștia, oportunitățile reduse de specializare sau de dezvoltare profesională au contat mai mult în decizia de emigrare decât în cazul altor medici care au ales alte țări de destinație. În schimb, lipsa crescândă de respect din partea pacienților a fost invocată, în special, de cei care au migrat în Franța sau Germania.

O altă temă de analiză a reprezentat-o dificultățile cu care s-au confruntat medicii români în țara de destinație. Acestea au fost împărțite în trei categorii: dificultăți ce țin de competențe personale (cunoștințe de limbă, cunoașterea sistemului medical din țara gazdă etc.), dificultăți ce țin de organizarea instituțională (recunoașterea diplomelor, obținerea licenței de practică, mediul de lucru, necesitatea de a urma întâi o perioadă de probă etc.), și dificultăți ce țin de relații sociale/interpersonale (relația cu pacienții, colegii, adaptarea socio-culturală, lipsa familiei și a prietenilor etc.). Rezultatele analizei au evidențiat faptul că medicii români au întâmpinat dificultăți din cauza lipsei de cunoaștere a sistemului medical din țara gazdă, în special pentru cei care profesază în Suedia sau Norvegia. Alte dificultăți au fost legate de competențele de limbă, atât cele generale, cât și cele medicale, limba fiind în special problematică pentru cei care au migrat către țările scandinave, Belgia sau Olanda și Germania. Dificultăți mai mari în ceea ce privește organizarea instituțională au fost întâmpinate tot de cei care au emigrat în Germania sau Suedia.

În special, necesitatea de a urma o perioadă de probă a fost considerată o mare dificultate de către cei din Suedia. În ceea ce privește relațiile sociale, majoritatea medicilor plecați au invocat lipsa prietenilor și a familiei, într-un grad mai ridicat cei din Franța și Germania. În ciuda faptului că cei care profesează în țările scandinave au avut dificultăți mai mari legate de cunoașterea limbii și de înțelegerea sistemului medical din țara gazdă, ei sunt cei care raportează mai puține probleme în relațiile sociale cu pacienții sau colegii în țara gazdă. În schimb, s-au confruntat într-o măsură mai mare cu asimilarea obiceiurilor locale.

În concluzie, analiza a arătat că trendurile de migrație, motivele care au stat la baza deciziei de a profesa în altă țară, precum și dificultățile întâmpinate în țara de destinație diferă în timp, și în funcție de țara gazdă.

Tema 2: *Nurses on the Move – A Gravity Model of Migration Flows*

În cadrul acestei teme, au fost analizate trendurile de migrație și factorii determinanți cu privire la migrația asistentelor/asistenților medicali. Au fost utilizate date recente puse la dispoziție de *OCDE Health Migration Data* pentru perioada 2002-2016. Analiza trendurilor generale de migrație indică faptul că în țări precum Italia sau Statele Unite, până în 2006-2007 trendul migrator a fost unul crescător, fiind urmat de un declin în perioada imediat următoare. După 2010, în țări precum Belgia, Germania, Marea Britanie a crescut numărul de asistente medicale care au ales să profeseze în aceste țări.

Analiza migrației asistentelor medicale în raport cu mărimea populației din țara de origine a evidențiat faptul că în perioada 2002-2006, cele mai intense fluxuri migratorii au avut loc între Suedia și Norvegia, Filipine și Statele Unite ale Americii, și alte țări insulare și Marea Britanie. În timp, intensitatea acestor fluxuri s-a diminuat, dar au crescut fluxurile de migrație în rândul asistentelor medicale între următoarele grupuri de țări: Islanda-Norvegia, Danemarca – Norvegia, Portugalia – Marea Britanie și România – Marea Britanie.

Prin aplicarea unui model gravitațional, au fost analizați factorii determinanți ai fluxurilor migratorii ale asistentelor medicale către țările din OCDE. Rezultatele empirice au evidențiat faptul că o rată scăzută a șomajului în țara de destinație, proximitatea lingvistică și un număr mai mare de asistente medicale raportat la 1000 de locuitori sunt factori ce atrag și mai multe asistente medicale din străinătate. Un nivel mai înalt al salarizării reprezintă un factor de atracție doar pentru asistentele medicale ce provin din Asia. De asemenea, acestea sunt atrase îndeosebi de acele destinații cu un nivel de educație ridicat. Asistentele medicale din Africa sunt îndeosebi atrase de acele destinații, în care se vorbește aceeași limbă. Spre deosebire de asistentele medicale ce provin dintr-o țară din Uniunea Europeană, cele din Asia sau Africa tind să migreze îndeosebi către acele destinații cu un număr mai mic de asistente

medicale pe cap de locuitor, ceea ce indică necesitatea de a acoperi deficitul de asistente medicale prin atragerea de forță de muncă din afară.

Prin abordarea celor două teme, cercetarea din cadrul proiectului DIASPOMED și-a propus să contribuie la o mai bună înțelegere a fenomenului migrației cadrelor medicale, accentul fiind pe diaspora medicală românească.

Referințe (selecție)

- Anghel RG, Botezat A, Coșciug A, Manafi I, Roman M. (2016). International migration, return migration and their effects: A comprehensive review on the Romanian case. *IZA Discussion Papers*.
- Bertoli, S. and Moraga, J. F.-H. (2013). Multilateral resistance to migration. *Journal of Development Economics*, 102, pp. 79-100.
- Brown RP, Connell J. (2004). The migration of doctors and nurses from South Pacific Island Nations. *Social Science & Medicine*; 58: 2193 - 2210.
- Buchan, J.; Wismar, M.; Glinos, I. A.; Bremner, J. & others (2014), Health professional mobility in a changing Europe: new dynamics, mobile individuals and diverse responses., World Health Organization.
- Dornescu V, Manea T. (2013) The Migration of the Romanian Physicians: socio-demographic and economical dimensions. *Revista de Economie Sociala.*; 3(1): 139-156.
- Klingler, C. and Marckmann, G. (2016). Difficulties experienced by migrant physicians working in German hospitals: a qualitative interview study. *Human Resources for Health*, 14(1), pp. 57.
- Lazarevik, V.; Kongjonaj, A.; Krstic, M.; Malowany, M.; Tulchinsky, T. & Neumark, Y. (2016), Physicians Migration from Western Balkan, *The European Journal of Public Health* 26(suppl 1).
- Ortega, F. and Peri, G. (2013). The effect of income and immigration policies on international migration. *Migration Studies*, 1(1), pp. 47-74.
- Palese, A.; Falomo, M.; Brugnolli, A.; Mecugni, D.; Marognolli, O.; Montalti, S.; Tameni, A.; Gonella, S. & Dimonte, V. (2017), Nursing student plans for the future after graduation: a multicentre study, *International Nursing Review* 64(1), 99--108.
- Rotilă, V. (coord.). (2018). Influența calității vieții profesionale asupra tendinței de migrare pentru muncă a personalului din sănătate. Editura Sodalitas.
- Santos Silva, J. and Tenreyro, S. (2011). Further simulation evidence on the performance of the Poisson pseudo-maximum likelihood estimator. *Economics Letters*, 112(2), pp. 220-222.

- Shaghghi, Abdolreza and Bhopal, Raj S and Sheikh, Aziz. (2011). Approaches to recruiting 'hard-to-reach' populations into research: a review of the literature. *Health Promotion Perspectives* 1(2).
- Sturesson, L.; Öhlander, M.; Nilsson, G. H.; Palmgren, P. J. & Stenfors, T. (2019), Migrant physicians' entrance and advancement in the Swedish medical labour market: a cross-sectional study, *Human resources for health* 17(1), 71.
- Suciu, Ș. M.; Popescu, C. A.; Ciumageanu, M. D. & Buzoianu, A. D. (2017), Physician migration at its roots: a study on the emigration preferences and plans among medical students in Romania, *Human Resources for Health* 15(1), 6.
- Szpakowski, R.; Zajac, P. W.; Dykowska, G.; Sienkiewicz, Z.; Augustynowicz, A. & Czerw, A. (2016), Labour migration of Polish nurses: a questionnaire survey conducted with the Computer Assisted Web Interview technique, *Human Resources for Health* 14(1), 24.
- Toader, E. (2012), Current opinions of doctors and decisional factors on the migration of the Romanian physicians: a study of several mass-media statements, *Revista de cercetare si interventie sociala* 37, 144.
- Vladescu, Cristian, Olsavki, Victor. Migration of nurses: the case of Romania. *Management in Health*. 2010, vol 13(4).
- Wismar, M.; Maier, C. B.; Glinos, I. A.; Dussault, G. & Figueras, J. (2011). Health professional mobility and health systems. Evidence from 17 European countries. WHO Regional Office for Europe.

Proiectul *Dreptate distributivă, democrație și emigrație. O cercetare normativă a politicilor publice din România cu privire la brain drain și la incluziunea electorală a diasporei* (bursier asist. univ. dr. Alexandru Volacu, Facultatea de Administrație Publică, SNSPA) și-a propus următoarele obiective:

Obiectivul general (OG) al proiectului a fost reprezentat de oferirea unei contribuții normative originale cu privire la relația dintre valori politice precum dreptatea sau democrația și fenomenul emigrației, particularizând argumentele pentru cazul diasporei românești. Obiectivul general a fost realizat prin următoarele obiective specifice:

Obiectivul specific 1 (OS1): analizarea normativă a politicilor publice ce vizează contracararea fenomenului de brain drain.

Obiectivul specific 2 (OS2): analizarea normativă a politicilor cu privire la drepturile electorale ale migranților, cu o particularizare asupra contextului legislativ românesc.

Activitățile de cercetare

Proiectul „Dreptate distributivă, democrație și emigrație. O cercetare normativă a politicilor publice din România cu privire la brain drain și la incluziunea electorală a diasporei” a fost construit ca un proiect de cercetare încadrabil în domeniul filosofiei politice analitice. Ca atare, cercetarea a avut un caracter normativ, nefiind necesară culegerea de date și, implicit, realizarea cercetărilor de teren. Astfel, activitățile de cercetare pot fi, după cum am menționat în detaliu și în rapoartele lunare realizate, distinse în 3 categorii: (1) activități de documentare, concretizate în principal prin lecturarea surselor bibliografice relevante pentru cercetările realizate, (2) activități de scriere a articolelor și (3) participarea la evenimente relevante pentru cercetarea desfășurată.

Activitățile de documentare au reprezentat, ca orizont temporal, probabil cea mai amplă activitate de cercetare derulată. Lunile februarie, martie, aprilie și parțial luna mai au fost dedicate lecturării literaturii de specialitate cu privire la brain drain și politicile cu privire la migrație, în vederea scrierii unui draft al articolului științific cu titlul „Brain Drain, the Right to Exit, and Distributive Justice”, ce a fost prezentat în luna iunie la conferința *Association for Social and Political Philosophy 2019 General Conference*, organizată în Newcastle între 24 și 26 iunie 2019. De asemenea, luna septembrie a fost alocată activităților de cercetare cu același scop, articolul fiind rescris în urma comentariilor și feedback-ului primit în cadrul conferinței și, separat, în corespondență personală, și trimis spre publicare în luna octombrie 2019. Ca atare, parcurgerea unor noi materiale bibliografice a fost necesară în această perioadă. Lunile iulie, august, octombrie și parțial luna noiembrie au fost dedicate lecturării literaturii de specialitate cu privire la alocarea drepturilor electorale, dar și a

parcurgerii legislației românești, a UE (și a câtorva altor state din UE) cu privire la drepturile electorale. Această literatură a fost relevantă pentru scrierea celui de-al doilea articol din cadrul proiectului, cu titlul „Drepturile electorale ale migranților în România: o asimetrie nejustificată”, acceptat spre publicare în revista *Perspective politice* (indexată BDI).

Activitățile de scriere a articolelor au ocupat parțial luna ianuarie (abstractul pentru conferința *Association for Social and Political Philosophy 2019 General Conference*), precum și lunile mai și iunie pentru draftul lucrării „Brain Drain, the Right to Exit, and Distributive Justice”, luna septembrie pentru finalizarea lucrării „Brain Drain, the Right to Exit, and Distributive Justice” și octombrie, noiembrie și decembrie pentru lucrarea „Drepturile electorale ale migranților în România: o asimetrie nejustificată”.

În fine, în cadrul proiectului am participat la două evenimente relevante pentru activitatea de cercetare. Primul dintre acestea a avut loc în luna februarie, mai exact în data de 20 februarie, evenimentul în cauză fiind un workshop metodologic realizat în proiect, cu participarea colegilor bursieri și a unor cadre didactice din cadrul SNSPA. Perioada de câteva zile precedentă acestui workshop a fost dedicată realizării unei prezentări orale ce a căutat să sintetizeze miza proiectului, precum și metodologia de cercetare și principalele direcții de argumentare vizate. Al doilea a avut loc în luna iunie, mai exact în perioada 24-26 iunie, evenimentul în cauză fiind conferința internațională *Association for Social and Political Philosophy 2019 General Conference*, organizată la Universitatea din Newcastle. În cadrul acestui eveniment am prezentat un draft al lucrării „Brain Drain, the Right to Exit, and Distributive Justice” (lucrare co-autorată și prezentată împreună cu Vlăduț Andrei Terteleac, autorul prezentului raport fiind autorul principal). Ca și în cazul workshopului metodologic, perioadă anterioară conferinței a fost dedicată realizării unei prezentări orale a lucrării.

Întrebări de cercetare

Întrebările de cercetare din cadrul proiectului au fost legate de cele două obiective specifice, acestea fiind independente unul de celălalt.

Primul obiectiv specific, căruia îi corespunde primul articol elaborat în cadrul proiectului, anume „Brain Drain, the Right to Exit, and Distributive Justice” a căutat să răspundă la următoarea întrebare de cercetare: „sunt politicile ce caută să restricționeze emigrația, în scopul de a ameliora efectele negative ale brain drain-ului, justificate?”, această întrebare de cercetare fiind operaționalizată prin apel la setul de politici propus de Gillian Brock, ce caută să restricționeze parțial emigrația din țările în curs de dezvoltare prin (1) serviciu public obligatoriu temporar în aceste țări pentru cetățenii cu calificări înalte ce vor să emigreze și (2) impozitare extrateritorială a acestora în cazul în care ei emigrează.

Al doilea obiectiv specific, căruia îi corespunde al doilea articol elaborat în cadrul proiectului, anume „Drepturile electorale ale migranților în România: o asimetrie nejustificată”, a căutat să răspundă la următoarea întrebare de cercetare: „sunt politicile electorale românești cu privire la emigranți justificate?”, această întrebare de cercetare fiind mai specific operaționalizată prin apelul la principalele principii normative de demarcare a demos-ului din literatura de specialitate, anume principiul „tuturor intereselor afectate”, principiul „tuturor subiecților constrânși” și principiul „tuturor părților interesate”.

Considerente metodologice

Proiectul de cercetare propus s-a încadrat în aria filosofiei politice analitice. Ca urmare, au fost utilizate metodele specifice acestei abordări, ce pun accentul pe construcția și evaluarea critică riguroasă a argumentelor filosofice, apelul la intuiții morale prin utilizarea de cazuri factuale și contrafactice, precum și examinarea politicilor publice în raport cu principii morale pe care le considerăm fundamentale. Acest stil de scriere este cel mai bine vizibil în primul dintre cele două articole, însă este prezent și în al doilea, cu amendamentul că în primul articol este vizată în mod explicit criticarea unei poziții argumentative asumate în literatura de specialitate, în timp ce în al doilea articol este mai degrabă vizată analizarea compatibilității unor prevederi legislative cu anumite principii filosofice. De asemenea, în ceea ce privește dezbaterile recente din metodologia filosofiei politice cu privire la distincția între nivelul ideal de teoretizare și cel non-ideal, proiectul de cercetare a fost plasat la nivelul non-ideal, fiind sensibil la contextul contemporan, bazându-se pe date empirice în construcția firelor argumentative și propunând politici publice aplicabile în parametrii lumii sociale actuale.

Arii empirice

Dimensiunea empirică a avut un rol secundar în cercetare, însă acest lucru nu înseamnă că ea a lipsit complet. În privința primului articol, aceasta se regăsește în special în discuțiile despre efectele negative ce pot fi atribuite fenomenului de brain drain, precum și despre modul în care indivizii răspund la anumite tipuri de stimulente ce le sunt oferite prin adoptarea politicilor publice ce caută să le normeze comportamentul. De asemenea, discuțiile despre „măsurarea” dezavantajelor pot fi considerate ca având o dimensiune empirică. În privința celui de-al doilea articol, dimensiunea empirică se regăsește în principal în secțiunea a 2-a, în care este analizat contextul legislativ românesc și cel al Uniunii Europene în ceea ce privește drepturile electorale ale migranților. Informațiile, în acest caz, au fost – bineînțeles – culese direct prin studierea actelor normative relevante.

Cadrul analitic

Cadrul analitic general al cercetării a fost reprezentat de filosofia politică analitică (vezi Blau: 2017 pentru o sinteză metodologică). Specific, literatura de specialitate parcursă pentru primul articol a plecat în mod particular de la disputa dintre Michael Blake și Gillian Brock din cartea *Debating Brain Drain: May Governments Restrict Emigration?*, publicată în 2015, ce a trasat într-o anumită măsură conturul dezbaterilor recente cu privire la restricționarea emigrației ca răspuns la problema brain drain-ului. În mod particular ne-am concentrat pe argumentele, și politicile, propuse de Gillian Brock, miza articolului fiind de a arăta de ce acestea sunt problematice. Alte lucrări din acest domeniu au fost de asemenea relevante pentru articolul nostru, câțiva dintre autorii mai importanți fiind J. Carens, K. Oberman, M. Reglitz sau L. Ypi. De asemenea, o parte din dimensiunea de originalitate a articolului a fost furnizată prin modul în care articolul examinează argumentele lui Brock, folosind concepția formulată inițial de R. Dworkin și rafinată recent de T. Parr pentru măsurarea dezavantajului prin apelul la „testul invidiei”.

A doua lucrare a făcut apel în principal la literatura încadrată în ceea ce în limba engleză se numește „the democratic boundary problem”, pe care am redat-o în articol drept problema demarcării demos-ului. În acest caz am utilizat cele trei principii care în prezent cunosc cea mai ridicată popularitate în această literatură principiul „tuturor intereselor afectate”, principiul „tuturor subiecților constrânși” și principiul „tuturor părților interesate”, făcând apel la lucrările principalilor filosofi politici ce au lucrat în acest cadru, precum A. Abizadeh, R. Baubock, R. Goodin, C. Lopez-Guerra și alții.

Rezultatele cercetării

Rezultatele cercetării sunt reprezentate de:

- (1) participarea la un workshop metodologic. Acesta a fost organizat de SNSPA în data de 20 februarie.
- (2) participarea la o conferință internațională. Aceasta a fost organizată de Universitatea din Newcastle și de ASPP, în data de 24-26 iunie 2019, cu titlul *Association for Social and Political Philosophy 2019 General Conference*. (Anexa 1)
- (3) acceptarea unui articol pentru publicare într-o revistă indexată BDI. Articolul, cu titlul „Drepturile electorale ale migranților în România: o asimetrie nejustificată” a fost acceptat spre publicare în revista *Perspective politice* (FSP-SNSPA). (Anexa 2)
- (4) articol trimis, actualmente în proces de evaluare, la o revistă indexată ISI. Articolul, cu titlul „Brain Drain, the Right to Exit, and Distributive Justice” a fost

trimis spre publicare la revista *Ethical Theory and Moral Practice* (Springer). (Anexa 3)

Din punct de vedere substanțial, există două rezultate principale ale cercetării, acestea fiind în fapt răspunsurile la întrebările de cercetare deschise în secțiunea 2 a raportului. În ceea ce privește discuția despre drepturile electorale ale migranților alocate prin legislația românească, acestea nu își pot găsi întemeierea normativă în niciunul dintre cele mai populare principii cu privire la demarcarea demos-ului, fiind așadar neclar în ce măsură ele ar putea fi justificate. În ceea ce privește discuția despre limitarea brain drain-ului prin politici restrictive în privința emigrației, acestea – cel puțin în varianta propusă de Gillian Brock – sunt normativ problematice deoarece eșuează să ia în considerare multiplele raporturi de avantaje-dezavantaje create în contextul brain drain-ului, și în cele din urmă pun o responsabilitate excesiv de mare pe umerii personalului calificat din țările în curs de dezvoltare, absolvind aproape complet omologii acestora din țările dezvoltate.

Referințe

- Abizadeh, A. (2012), „On the Demos and Its Kin: Nationalism, Democracy, and the Boundary Problem”, *American Political Science Review*, 106 (4), pp. 867-882.
- Abizadeh, A. (2008), „Democratic Theory and Border Coercion: No Right to Unilaterally Control Your Own Borders”, *Political Theory*, 36 (1), pp. 37-65.
- Arrhenius, G. (2018), „The Democratic Boundary Problem Reconsidered”, *Ethics, Politics and Society*, 1, pp.89-122.
- Arrighi, J.-T., Baubock, R. (2017), „A multilevel puzzle: Migrants’ voting rights in national and local elections”, *European Journal of Political Research*, 56 (3), pp.619-639.
- Baubock, R. (2015), „Morphing the Demos into the right shape. Normative principles for enfranchising resident aliens and expatriate citizens”, *Democratization*, 22 (5), pp.820-839.
- Baubock, R. (2018), *Democratic Inclusion*, Manchester: Manchester University Press.
- Baubock, R. (2007), „Stakeholder Citizenship and Transnational Political Participation: A Normative Evaluation of External Voting”, *Fordham Law Review*, 75 (5), pp.2393-2447.
- Beckman, L. (2009), *The Frontiers of Democracy: The Right to Vote and its Limits*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Beckman, L. (2006), „Citizenship and Voting Rights: Should Resident Aliens Vote?”, *Citizenship Studies*, 10 (2), pp.153-165.

- Bhagwati, J. (1979), "International Migration of the Highly Skilled: Economics, Ethics and Taxes", *Third World Quarterly*, 1 (3), pp.17-30.
- Bhagwati, J., Dellalgar, W. (1973), "The brain drain and income taxation", *World Development*, 1 (1-2), pp. 94-101.
- Blake, M. (2016), "Debating Brain Drain: An Overview", *Moral Philosophy and Politics*, 3 (1), pp.21-35.
- Brennan, J. (2016), *Against Democracy*, Princeton: Princeton University Press.
- Brighouse, H., Fleurbaey, M. (2010), „Democracy and Proportionality”, *Journal of Political Philosophy*, 18 (2), pp.137-155.
- Brock, G. (2016a), "Debating Brain Drain: An Overview", *Moral Philosophy and Politics*, 3(1), pp.7–20.
- Brock, G. (2016b), "Responsibilities in an Unjust World: A Reply to Carens, Kollar, Oberman, and Rapoport", *Law, Ethics and Philosophy*, 4, pp.161-182.
- Brock, G. (2016c), "How should poor developing states blend concern for citizens' needs, liberties, rights, and interests? A defense of some policy proposals", *Ethics and Global Politics*, 9 (1), pp.335-504.
- Brock, G., Blake M. (2015), *Debating Brain Drain: May Governments Restrict Emigration?*, Oxford: Oxford University Press.
- Carens, J. (2016), "Expanding the Brain Drain Debate", *Law, Ethics, and Philosophy*, 4, pp.132-145.
- Dahl, R. (2002 [1989]), *Democrația și criticii ei*, trad. de P. Iamandi, Iași: Institutul European.
- Dumitru, S. (2012), "Skilled Migration: Who Should Pay for What? A Critique of the Bhagwati Tax", *Diversities*, 14 (1), pp.9-23.
- Dworkin, R. (1981), "What is Equality? Part 2: Equality of Resources", *Philosophy and Public Affairs*, 10 (4), pp. 283-345.
- Dworkin, R. (2011), *Justice for Hedgehogs*, Cambridge (MA): Belknap Press.
- Goodin, R. (2007), „Enfranchising all affected interests, and its alternatives”, *Journal of Political Philosophy*, 35 (1), pp.40-68.
- Goodin, R. (2016), „Enfranchising all subjected, worldwide”, *International Theory*, 8 (3), pp.365-389.
- Hidalgo, J. (2017), "The Missing Evidence in Favour of Restricting Emigration", *Journal of Medical Ethics*, 43 (8), pp.564–565.
- Kollar, E, Buyx, A. (2013), "Ethics and Policy of Medical Brain Drain: A Review", *Swiss Medical Weekly*, 143, pp.13845.

- Labonté, R., Packer, C., Klassen, N. (2006), "The perverse subsidy: Canada and the brain drain of health professionals from sub-Saharan Africa", *Policy Options*, pp.74–78.
- Lau, J. (2012), „Two Arguments for Child Enfranchisement”, *Political Studies*, 60 (4), pp.860-876.
- Lopez-Guerra, C. (2005), „Should Expatriates Vote?”, *Journal of Political Philosophy*, 13 (2), pp.216-234.
- Lopez-Guerra, C. (2014), *Democracy and Disenfranchisement: The Morality of Electoral Exclusions*, Oxford: Oxford University Press.
- Miroiu, A. (2009), *Introducere în filosofia politică*, Iași: Polirom.
- Nozick, R. (2007), „Coercion”, în I. Carter, M. Kramer, și H. Steiner (eds.), *Freedom: A Philosophical Anthology*, Malden: Blackwell Publishing, pp.261-277.
- Oberman, K. (2013), "Can Brain Drain Justify Immigration Restrictions?", *Ethics*, 123 (3), pp.427–455.
- Owen, D. (2018), „Populus, demos and self-rule”, in R. Baubock (ed.), *Democratic Inclusion*, Manchester: Manchester University Press.
- Parr, T. (2018), "How to Identify Disadvantage: Taking the Envy Test Seriously", *Political Studies*, 66 (2), pp.306-322.
- Reglitz, M. (2016), "Medical Brain Drain: Free-Riding, Exploitation, and Global Justice", *Moral Philosophy and Politics*, 3 (1), pp.67-81.
- Robeyns, I. (2017), „Having Too Much”, în J. Knight and M. Schwartzberg (eds.), *NOMOS LVI: Wealth. Yearbook of the American Society for Political and Legal Philosophy*, New York: New York University Press, pp.1-44.
- Saunders, B. (2011), „Defining the demos”, *Politics, Philosophy and Economics*, 11 (3), pp.280-301.
- van Parijs, P. (1998), „The Disfranchisement of the Elderly, and Other Attempts to Secure Intergenerational Justice”, *Philosophy and Public Affairs*, 27 (4), pp.292-333.
- Volacu, A. (2020, în curs de apariție), „Voting, Ethics of”, în H. LaFollette (ed.), *International Encyclopedia of Ethics, 2nd Edition*, Malden: Wiley-Blackwell.
- Volacu, A., Dumitru, A. (2019), "Assessing Non-intrinsic Limitarianism", *Philosophia*, 47 (1), pp.249-264.
- Wolff, R.P. (1970), *In Defense of Anarchism*, New York: Harper and Row.
- Ypi, L. (2016), "Sharing the Burdens of the Brain Drain", *Moral Philosophy and Politics*, 3 (1), pp.37-43.

Proiectul *Negocierea identității în contexte transculturale. Perspective desprinse din experiența emigranților români cu studii superioare* (bursier lector univ. dr. Georgiana-Savina Udrea-Negoescu) aduce în discuție procesul de negociere identitară în contextul experiențelor transnaționale ale emigranților români cu studii superioare. Exodul de inteligență, ca parte a migrației internaționale actuale, este un fenomen care s-a extins considerabil odată cu aderarea României la Uniunea Europeană și care marchează dinamica identității sociale a românilor și sentimentele lor de apartenență. Astfel, în era liberalizării călătoriilor, a tehnologiilor comunicaționale noi și a oportunităților infinite de studiu, muncă și rezidență în străinătate, tot mai mulți români dezvoltă identități transnaționale, călătorind în scopuri profesionale sau stabilindu-și rezidența (temporar sau definitiv) în afara țării de origine. Totodată, deși avem de a face cu un fenomen cu impact și consecințe dezastruoase la nivelul fiecărui domeniu ce vizează dezvoltarea țării, migrația nu e pusă pe lista problemelor publice și nu se știe mai nimic despre milioanele de români care au părăsit țara și despre viața lor acolo unde au ajuns. Absența discuțiilor serioase cu privire la emigrarea masivă a românilor în spațiul public este o realitate fără echivoc, iar *Strategia națională de cercetare, dezvoltare și inovare (2014-2022)* nu menționează migrația nici măcar o dată printre priorități. Cu toate acestea, statisticile cele mai recente arată că migrația în căutarea unui loc de muncă a devenit un obiectiv important pentru toate categoriile sociale din România și în special pentru tineri (Beciu, Ciocea, Mădroane & Cârlan, 2019). Datele arată, de asemenea, că peste 19% dintre locuitorii apti de muncă ai României, cu vârste cuprinse între 20 și 64 de ani, locuiesc în diferite țări din UE (Biroul de statistică al Comisiei Europene, Eurostat, 2017).

În acest context, pe baza unei metodologii de cercetare calitative, fundamentate pe interviuri în profunzime semi-structurate, prezentul proiect se concentrează pe aspecte mai puțin analizate de literatura dedicată studierii fenomenului „brain-drain”, anume pe efectele translocării teritoriale asupra sentimentelor de apartenență ale migranților români și pe modul în care noile practici și contexte transnaționale contribuie la redefinirea atributelor lor identitare. Premisa în jurul căreia se construiește întregul demers este aceea că înțelegerea provocărilor cu care emigranții români se confruntă zi de zi și, mai ales, a celor identitare, poate conduce la formularea unor politici publice care să încurajeze fenomenul “brain-regain”. Altfel spus, numai înțelegând realitatea de zi cu zi a acestor oameni, putem identifica soluții care să fie transpuse în politici publice vizând limitarea emigrării masive a românilor și/ sau încurajarea revenirii lor în țară.

Folosind cadrul analitic constructivist, *definiția conceptului de identitate propusă la nivelul proiectului* integrează două dimensiuni principale: identitatea ca *percepție a sinelui în*

raport cu celălalt și identitatea ca *proces social*, ce are la bază o *negociere simbolică realizată în cadrul interacțiunii sociale* (Berger & Luckmann, 1966; Cooley, 1902; Goffman, 1959; Mead, 1934). Astfel, identitatea nu este înțeleasă ca entitate singulară, fixă, unică, ci este analizată din perspectiva identităților multiple, hibride, care sunt construite și asumate contextual (Brubaker & Cooper, 2000; Jenkins, 2008; Straubhaar, 2008, etc.).

Obiectivele și activitățile de cercetare

Obiective generale/ specifice

Dincolo de studiile care explorează cauze, mecanisme și implicații economice și demografice ale exodului de inteligență, există foarte puține cercetări, cel puțin în plan autohton, care se concentrează pe schimbările pe care experiența relocării teritoriale, marcată de provocări și practici sociale noi, le determină la nivelul identității indivizilor, a felului în care aceștia negociază înțelesuri, credințe, loialități și sentimente de apartenență față de țara gazdă, de cea de origine, dar și de Europa. În completarea acestor studii, prezentul demers empiric își fixează următoarele *obiective*:

- (1) să detalieze motivele și argumentele care stau la baza deciziei de emigrare a cetățenilor români cu studii superioare;
- (2) să analizeze modul în care se reconfigurează/ redefinesc identitățile în contextul experienței transculturale a emigrării;
- (3) să identifice percepțiile respondenților cu privire la palierele identitare pe care experiența emigrării le accentuează și contextele lor de manifestare (identitate națională, europeană, a țării gazdă, lipsă de identitate);
- (4) să exploreze ce înseamnă să fii/ să te simți român în contextul emigrării (valori și sensuri, simboluri eterne, practici culturale) și cum se redefinesc sentimentul de apartenență la țara de origine după experiența îndelungată a străinătății;
- (5) să identifice percepțiile emigranților români asupra condițiilor care ar putea stimula întoarcerea lor în România și limitarea fenomenului “brain-drain”;

Activități de cercetare

Activitatea de cercetare a debutat cu stabilirea unei bibliografii cuprinzătoare în legătură cu tema proiectului de cercetare, care a fost îmbogățită și actualizată constant. A urmat apoi edificarea cadrului analitic, prin recenzarea literaturii de specialitate pe subiectul propus de proiect. Au fost întocmite fișe de lectură pornind de la principalele concepte

analitice care structurează proiectul: diaspora, migrație, transnaționalism, brain-drain, brain-regain, identitate, identitate națională, identități diasporice etc. În paralel cu activitatea de “literature review”, în primele două luni ale anului curent (ianuarie și februarie):

- am pregătit și trimis spre evaluare un abstract pentru conferința internațională *The Migration Conference (TMC2019)*, cea mai mare conferință de profil din Europa, ce reunește peste 150 de sesiuni paralele pe tema migrației și o suită de keynote speakeri recunoscuți, care s-au remarcat prin publicarea unor lucrări de bază pe migrație (Prof. Ibrahim Sirkeci, Prof. Michela Pellicani, Prof. Jeffrey H. Cohen, Prof. Philip L. Martin etc.). Conferința a fost organizată de Departamentul de Studii Politice al Universității Aldo Moro, Bari și a avut loc în orașul omonim, în perioada 18-20 iunie. Titlul lucrării propuse de mine și acceptate spre prezentare a fost: *Romanian emigrants and the negotiation of identities in transnational contexts*;
- am pregătit și susținut o prezentare a proiectului meu pentru workshop-ul metodologic din data de 20.02.2019, în cadrul căruia am primit feedback detaliat privind design-ul metodologic al proiectului de cercetare;
- am integrat feedback-ul obținut în cadrul workshop-ului de la persoane cu expertiză în sfera cercetării empirice, aducând completări utile la secțiunea de metodologie a proiectului (metodă, instrument, corpus);

În lunile martie-aprilie am construit și pretestat ghidul de interviu pe baza obiectivelor de cercetare și a referințelor consultate. A urmat rafinarea acestuia în funcție de răspunsurile obținute în cadrul pretestării și stabilirea formei finale în care urma să fie aplicat. În continuare, am identificat și contactat potențiali participanți la interviu din grupul țintă avut în vedere. Interviuurile s-au desfășurat atât față în față cât și pe Skype, din rațiuni de agendă sau de distanță fizică dintre intervievator și respondenți.

Lunile mai și iunie au fost alocate în special realizării de interviuri și transcrierii acestora. O altă activitate din această perioadă a vizat pregătirea lucrării de prezentat în cadrul conferinței *The Migration Conference* și deplasarea la Bari (17-21.06). Lucrarea menționată anterior, *Romanian emigrants and the negotiation of identities in transnational context* a adus în discuție transformările identitare pe care experiența părăsirii țării natale în scopul construirii unei vieți noi în afară le atrage după sine, punând accent pe diseminarea câtorva rezultate preliminare oferite de interviuri. O altă lucrare legată de tema și conceptele dezvoltate în cadrul acestui proiect de cercetare (*Is my story still my own if you are telling it? An analysis of mediation in documentaries about Romanian migrants*, pregătită împreună cu conf. univ. dr. Mălina Ciocea) a fost prezentată în cadrul conferinței *Sixth International Visual Methods Conference*, care a avut loc la București, în perioada 16-19 iulie 2019.

În lunile septembrie și octombrie au fost finalizate cele 30 de interviuri în profunzime semi-structurate (care stau la baza cercetării de față), transcripturile lor, precum și raportul de cercetare care a scos în evidență cele mai importante rezultate în acord cu obiectivele și întrebările de cercetare care au fundamentat acest demers empiric. Am început, de asemenea, să lucrez la un capitol pentru volumul *Patterns of Europeanization in Central and Eastern Europe*, pe care îl editez împreună cu conf. univ. dr. Loredana Radu, și care va fi publicat la editura comunicare.ro. (ISBN 978-973-711-620-8) în prima parte a anului următor. Capitolul, intitulat *The dynamics of the Romanian migrants' identity in the context of the brain drain phenomenon* reprezintă cel mai important livrabil al acestui demers de cercetare și își propune să exploreze dinamica identității cetățenilor români cu studii superioare care au emigrat în căutarea unui stil de viață superior celui de acasă și și-au stabilit rezidența în Franța de cel puțin 5 ani, aceasta fiind una dintre destinațiile favorite ale emigranților români care aleg să rămână în Europa (Roman et al., 2012).

Ultima parte a anului în calitate de bursier Spiru Haret a fost alocată pregătirii materialelor/ livrabilelor necesare raportării finale și elaborării raportului final de activitate.

Întrebări de cercetare

IC1: Care sunt motivele pentru care cetățenii români cu studii superioare emigrează și care sunt criteriile în funcție de care își aleg țara de destinație?

IC2: Cum se “negociază”/ reconfigurează identitățile în contextul experienței transculturale a emigrării?

IC3: Ce înseamnă să fii/ să “te simți” român în contextul emigrării și cum se redefinește sentimentul de apartenență la țara de origine când avem toate aceste fluxuri migratorii și oameni care și-au construit o viață nouă în afara României?

IC4: În ce măsură înțelegerea provocărilor identitare poate conduce la formularea unor politici publice care să încurajeze fenomenul “brain-regain”?

Considerente metodologice

Pornind de la premisa că oamenii articulează diferite identități în funcție de contextul interacțiunii, interlocutori, necesitățile sau activitățile de moment, cercetarea de față propune o abordare calitativă exploratorie, constând într-o anchetă pe bază de interviu în profunzime semistructurat (Babbie, 2010; Chelcea, 2001; Seidman, 2006) pentru a explora dinamica identității indivizilor care migrează de la o cultură la alta. Accentul este pus pe modul în care participanții înțeleg și experimentează propriile identități sociale (individuale și colective),

dar și pe măsura în care anumite (auto)identificări (cu țara de origine, cu țara gazdă, cu comunitățile diasporice etc.) le afectează deciziile, comportamentul sau interacțiunile de zi cu zi.

Metodologia aleasă rezonază cu apelul lui Daly (2007) pentru studii care să examineze sejururile interculturale prin prisma unei analize calitative detaliate a experiențelor personale, pentru o înțelegere mai profundă a timpului petrecut în străinătate și a modului în care acesta poate provoca modificări la nivelul individului. De asemenea, perspectivele calitative propun o radiografie mult mai amănunțită a subiectului cercetării, relevând informații bogate care nu apar din statistici sau chestionare (De Fina, 2003). Cu alte cuvinte, astfel de studii nu numai că ar putea face mai bine cunoscută realitatea acestor oameni în profunzimea ei și vizibilă dincolo de studiile cantitative, dar, în același timp, ar putea fi extrem de relevante în formularea politicilor publice care să favorizeze retenția forței de muncă calificate și să faciliteze întoarcerea acasă a emigranților, contribuind la ceea ce literatura de specialitate numește “brain-regain”.

Interviurile pe baza cărora au fost formulate răspunsuri pentru întrebările de cercetare enunțate anterior au fost conceptualizate ca forme conversaționale și s-au desfășurat atât față în față, cât și prin intermediul tehnologiilor de comunicare specifice mediului online (Skype), atunci când interacțiunea directă nu a fost posibilă. Ele au avut la bază un ghid orientativ de întrebări deschise și o durată cuprinsă între 45 și 70 de minute. În vederea analizării și interpretării datelor furnizate, toate interviurile au fost înregistrate audio și transcrise literal. Întrebările din ghidul de interviu au urmărit să evidențieze motivele emigrării, felul în care se definesc/ (auto)clasifică emigranții români cu studii superioare în ceea ce privește apartenența la grup (în raport cu alți actori diasporici, reprezentări ale mass media și ale politicianilor atât în țara gazdă, cât și în cea de origine), rolul contextelor sociale și al diferitelor interacțiuni în acest proces, modul în care este percepută/ negociată relația dintre identitatea națională și cea a țării gazdă (în termeni de convergență, complementaritate, excludere mutuală etc.), atitudinea “celorlalți” (locuitori ai țării gazdă, colegi de serviciu, conaționali, alți internaționali) față de românii din diaspora, în general, și față de ei, în particular, și cum le-a influențat aceasta adaptarea la/ integrarea în cultura adoptivă și felul în care se văd/ definesc pe ei înșiși (stereotipuri, statut și prestigiu social) etc. Având în vedere importanța generală a autocategorizării, a autoreflexivității, ceea ce indivizii percep și spun despre ei înșiși („active individual identifications”, Favell et al., 2011), semnificațiile pe care le negociază în legătură cu identitățile lor colective sunt elemente ce trebuie aduse în prim plan dacă dorim să înțelegem în profunzime realitatea lor de zi cu zi, comportamentul și atitudinile afișate pe acest continuum al traiului „aici” și “acolo”. Alte întrebări s-au concentrat pe planurile de

viitor ale emigranților români și pe măsura în care întoarcerea în România ar putea reprezenta o prioritate sau, cel puțin, o opțiune într-un orizont mai mult sau mai puțin îndepărtat.

Lotul de conveniență a fost alcătuit din 30 de emigranți români cu studii superioare (medici, profesori, asistenți sociali, juriști), având vârsta cuprinsă între 30 și 45 de ani și rezidență în Franța de cel puțin 5 ani.

Arii empirice

Corpusul analizei propriu-zise a constat în cele 30 de transcripturi rezultate în urma celor 30 de interviuri semi-structurate în profunzime realizate în cadrul proiectului. După o revizuire detaliată a transcripturilor, a urmat o analiză calitativă a conținutului acestora. O schemă generală a fost elaborată pe baza mai multor teme/ categorii de analiză care au decurs din întrebările și obiectivele cercetării. Temele au fost clasificate în subteme, combinând elemente similare, dar menținând, totodată, o comparație constantă a datelor furnizate de către participanți.

Cadrul analitic

Fenomenul migrației internaționale și, în special, „emigrarea creierelor” (în căutarea unui loc de muncă, a unei educații mai bune sau a unui stil de viață superior celui de acasă) s-a extins considerabil de la aderarea României la Uniunea Europeană în 2007 și continuă să fie o problemă dezbătută intens, marcând identitatea culturală a românilor. “Dizolvarea” granițelor, boom-ul tehnologic, precum și accesul crescut la diferite resurse au determinat un număr tot mai mare de români să aleagă să trăiască într-o țară străină. Date foarte recente arată că peste 19% dintre locuitorii apti de muncă ai României, cu vârste cuprinse între 20 și 64 de ani, locuiesc în diferite țări din UE (Biroul de statistică al Comisiei Europene, Eurostat, 2017). Din statistici la fel de actuale, precum un raport recent al ONU, aflăm că România a intrat în anul 2015 în topul celor 20 de țări care au devenit sursă a migranților la nivel mondial (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2016), iar ritmul de creștere a migrației internaționale, cu 7,3% pe an, plasează țara noastră pe locul al doilea, după Siria, cu o ascensiune de 13,1%. Potrivit datelor publicate în anul 2015 de către Curtea de Conturi a României, un număr de aproximativ 480.000 de persoane cu studii superioare au părăsit România în intervalul 1997-2013, cauzând o diminuare serioasă a forței de muncă specializate la nivelul țării (fenomen care este departe de a se fi încheiat). Roman și colaboratorii săi (2012) arată că jumătate dintre românii cu studii superioare care au emigrat au preferat țări din afara UE, precum Canada, destinație favorită pentru 54% dintre

emigranții români din această categorie. Cei care au rămas în Europa s-au îndreptat către țări precum Elveția (50%), Marea Britanie (46%), Germania sau Franța, conform aceluiași date.

România este și pare că va continua să fie o țară de emigrare, fenomenul constituind cea de a doua cauză principală a scăderii numărului de locuitori. Diaspora românească însumează, actualmente, cifre record de peste 4 milioane de indivizi, dintre care peste 2,5 milioane sunt tineri și mulți dintre ei au studii superioare. În plus, conform estimărilor privind scăderea populației până în anul 2050, România ocupă a șaptea poziție la nivel mondial, cu o reducere de 16,7% a populației (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2017). Totodată, românii sunt plasați pe primul loc în topul clasamentelor între națiuni privind obținerea cetățeniei altui stat membru UE. Astfel, potrivit datelor Eurostat, în 2015, de exemplu, peste 28.000 de români au obținut cetățenia italiană (50,7%), germană (10,7%) sau ungară (9,2%).

Procesul migrației profesionale, particularitățile și mecanismele sale au fost analizate din perspective diferite de către cercetători din domenii de activitate diverse (Bălan & Olteanu, 2017; Goschin, Roman, & Danciu, 2013; Boeri, 2012; Docquier & Rapoport, 2012; Driouchi, Boboc, & Zouag, 2009; Beine, Docquier, & Rapoport, 2001). În ceea ce privește cauzele fenomenului “brain drain” în România și motivele care-i determină pe români să aleagă drumul emigrării, cercetătorii evocă speranța la o viață mai bună, câștiguri financiare mai mari, dorința de afirmare la nivel internațional, imposibilitatea găsirii unui loc de muncă potrivit în România, guvernarea slabă a țării, ocazia de a se reuni cu alți membri ai familiei stabiliți în alte state și oportunitatea de a începe o afacere nouă (Boncea, 2015; Goschin et al., 2013; Mayr & Peri, 2009). Alte cercetări arată că posibilitatea de a studia în străinătate crește semnificativ probabilitatea de a ajunge un migrant calificat, astfel, universitățile și școlile figurează ca principale „surse” pentru această categorie. În acest sens, autori precum Hugo (2002), Khadria (2001) sau Salt (1997) dezvăluie că cei mai mulți dintre studenții care au plecat la studii în străinătate și-au continuat activitatea profesională în țara adoptivă, întorcându-se în cea natală doar pentru perioade scurte de timp, în vizită sau în vacanță.

Consecințele multiple ale acestui fenomen, atât la nivel național cât și internațional, au fost, de asemenea, intens dezbătute. Pentru România, spun cercetătorii, pericolul cel mai mare îl reprezintă scăderea (și chiar absența) personalului calificat în cele mai importante domenii de activitate care contribuie la economia țării (Bălan & Olteanu, 2017; European Commission, 2017). În condițiile unei emigrări continue, în special a tinerilor, precum și ale unui fenomen „brain regain limitat”, Comisia Europeană atrage atenția asupra faptului că România riscă să piardă resurse suplimentare de forță de muncă. La rândul său, această pierdere poate încetini creșterea productivității și convergența veniturilor și poate afecta

negativ creșterea economică potențială (Comisia Europeană, 2017). Pe de altă parte, pe măsură ce foarte mulți tineri calificați aleg să profeseze în străinătate, eforturile României de a școlariza la nivel superior populația tânără sunt anulate de emigrarea acestora către țările membre ale Uniunii Europene. Cu alte cuvinte, România „subvenționează calificarea superioară a forței de muncă europene”, cheltuind sume considerabile din surse publice și private pentru școlarizarea de nivel superior, în timp ce beneficiile acestor eforturi financiare se externalizează (Curtea de Conturi a României, 2015).

Există și autori care accentuează efectele pozitive ale migrării intelectuale asupra țării din care provin migranții, precum creșterea remiterilor bănești ale românilor din străinătate sau scăderea șomajului (Horváth & Anghel, 2009). În aceeași ordine de idei, Pănescu (2003) vorbește despre stabilirea unor relații solide între diaspora și țara de origine, prin proiecte de cercetare comune, conferințe, reuniuni, cursuri de specialitate și de perfecționare realizate între agenții guvernamentale, între organizații non-profit etc. Diasporele științifice stabilite în străinătate (Solimano, 2002) au ca scop principal punerea în contact și asigurarea schimbului de cunoștințe dintre oamenii de știință din întreaga lume. Totodată, în anumite cazuri, se consideră că unii emigranți cu pregătire universitară se vor întoarce acasă cu un posibil capital financiar și deprinderi și cunoștințe ce pot conduce la dezvoltarea țării de origine (Le, 2008).

Dincolo de studiile care aduc în prim plan cauze, mecanisme sau consecințe ale exodului de inteligență la nivel economic, demografic, social etc., există un număr mult mai mic de cercetări care își propun să exploreze *implicațiile translocării teritoriale la nivelul sentimentelor de apartenență ale migranților* (români) și a modului în care noile practici și contexte transnaționale contribuie la *redefinirea atributelor lor identitare*. Cu toate acestea, literatura de specialitate documentează faptul că, atunci când oamenii părăsesc mediul lor natal și se mută într-o altă cultură, la nivelul valorilor, atitudinilor, comportamentelor și chiar al sentimentelor lor de apartenență se produc modificări semnificative. Altfel spus, în urma tranziției socio-culturale, identitatea lor devine supusă schimbării și *negocierii* permanente cu cei din jur, pentru a putea acomoda și integra informații, provocări, practici și experiențe noi (Kim, 2001; Ryder et al., 2000; Ting-Toomey, 2005). Aceste transformări sau negocieri identitare reprezintă un proces firesc, natural, întrucât identitățile noastre nu sunt fixe sau universale, ci *construite* în funcție de mediul cultural, social și geo-politic al indivizilor, dezvoltate și *negociate* în interacțiunile cu *ceilalți* (Brubaker & Cooper, 2000; Erikson, 1968; Jenkins, 2008), care joacă un rol esențial în modul în care ne percepem și ne definim pe noi înșine (Checkel & Katzenstein, 2009; Fligstein, 2009). Identitățile nu sunt, așadar, moștenite, statice sau unice; ele se construiesc prin acțiune, interacțiune și instituționalizare și implică

întotdeauna procese de clasificare, de includere și excludere din grupurile și subgrupurile umane (Mummendey & Waldzus, 2004). Având importante dimensiuni psihologice și sociologice, identitatea fiecărei persoane suferă, de-a lungul timpului, diverse transformări, în funcție de situație, de activitatea desfășurată, de așteptările celorlalți, de structurile și ideologiile societății (Brubaker & Cooper, 2000; Craib, 1998; Goffman, 1959).

Negocierile identitare au loc atât la nivel individual (în spațiul intim, personal), cât și social (în spațiul public). Ele sunt înțelese adesea ca procese de interacțiune tranzacțională prin care indivizii aflați într-o situație interculturală încearcă să se afirme, să definească, să modifice, să conteste și / sau să susțină imaginile de sine și pe ale celorlalți (Ting-Toomey, 2005). Pentru a negocia identitățile culturale și etnice cu oameni din diverse culturi, indivizii trebuie să înțeleagă conținutul valoric al identităților lor culturale (standardele sau așteptările pe care oamenii le au în minte atunci când fac evaluări ale evenimentelor, obiectelor sau persoanelor).

În era contemporană a migrației, a comunicării globale și a progreselor tehnologice, numărul posibilităților identității sociale a crescut semnificativ. Pe de o parte, genul, vârsta, clasa și religia continuă să fie influente, în timp ce loialitățile profesionale, civice și etnice au proliferat, implicând populații tot mai numeroase pe Glob (Smith, 1992). Deși se consideră cel mai adesea că identitatea națională transcende toate celelalte „loialități”, devenind norma culturală și politică a individului (Risse, 2001; Robyn, 2005), în zilele noastre oamenii acumulează foarte multe „loialități” distincte, care sunt mai degrabă convergente decât conflictuale. În plus, ele sunt flexibile și fluide, ca o consecință a diverselor situații la care sunt expuse tot mai multe persoane în urma călătoriilor întreprinse, a interacțiunii crescute și a provocărilor noi cu care se confruntă într-o lume extrem de dinamică. O situație culturală particulară este fluxul forței de muncă calificate (“high skilled”) dinspre țările foste comuniste (cum este și România) spre țările occidentale, situație ce relevă un sens hibridizat al apartenenței (Boccagni, 2012) și strategii identitare noi (Beciu, 2013), discutate aplicat în secțiunea de rezultate ale proiectului.

Rezultatele cercetării

În cele ce urmează, vor fi expuse succint câteva dintre rezultatele principale ale cercetării. Cele mai multe dintre acestea vor fi analizate în profunzime și diseminate în cadrul lucrărilor ce urmează a fi publicate în perioada următoare.

IC1 – Aproape în unanimitate, persoanele intervievate situează într-un top al argumentelor luate în calcul pentru decizia emigrării speranța într-un trai mai bun,

dezvoltarea profesională, accesul la practicarea meseriei pentru care s-au pregătit în țară într-un mediu performant, dotat corespunzător, și dezamăgirea provocată de sistemul social și politic de acasă. Astfel, ca tendință generală, respondenții se percep și definesc pe ei înșiși ca persoane care au profitat de un context social favorabil, mediat pentru ei adesea de prieteni și rude. Foarte mulți dintre cei intervievați au declarat că atunci când au ajuns în Franța aveau deja interviuri stabilite pentru locurile de muncă vizate și cunoștințe/ prieteni care să le ofere un loc de cazare din prima zi acolo: „Când am ajuns, aveam deja un interviu pentru job și un loc unde să stau, cel mai bun prieten al meu a aranjat totul pentru mine” (Ștefan, 37 de ani). Un alt segment al persoanelor intervievate menționează alegerea Franței mai întâi pentru studii, apoi pentru construirea unei cariere și a unei vieți “civilizate”, cu oportunități reale de dezvoltare personală și profesională, pachete salariale competitive, lucru într-un mediu internațional, acces la aparatură de ultimă generație, aprecierea și recunoașterea efortului depus zi de zi. Munca devine un instrument de legitimare pentru cele mai multe dintre persoanele intervievate, statutul lor este negociat într-o paradigmă de lucru, relațiile cu oamenii din țara gazdă sunt construite și întreținute mai ales prin muncă. Conform propriilor dezvoltări, majoritatea muncesc mult, însă sunt mulțumiți “de banii câștigați și de nivelul de viață de aici”, în timp ce în România munca grea este rareori plătită corespunzător.

IC2 – În ceea ce privește modul în care își înțeleg și experimentează propria identitate, majoritatea respondenților menționează asumări contextuale ale diferitelor paliere identitare pe care nu le resimt ca fiind conflictuale, ci mai degrabă complementare. Cei mai mulți se definesc ca “români care trăiesc în Franța”, uneori ca “cetățeni ai lumii”, „europeni”, dar niciodată „francezi”. Așa cum arată și literatura de profil, situațiile în care se află, interlocutorii sau activitățile de moment joacă un rol definitoriu în activarea unei identități naționale, culturale, civice, politice etc. După cum respondenții înșiși afirmă, cel mai adesea le este ușor să oscileze între sentimente de apartenență diferite în funcție de nevoi sau priorități. Chiar dacă nu s-au gândit niciodată la această dinamică a propriei identități și la felul în care lucrurile și ei înșiși evoluează și se redefinesc constant prin prisma apartenențelor multiple (generate de activități și interacțiuni multiple), cei mai mulți dintre respondenți vorbesc natural despre identitate ca o construcție pe mai multe niveluri, un proces supus schimbării și negocierii constante cu cei din jur. Deși, după cum am menționat anterior, rezultatele arată că diverse contexte pun în lumină diferite fațete identitare, identitatea națională este cea mai puternică și cea mai vizibilă pentru fiecare dintre participanții în cadrul acestei cercetări. La acest nivel al discuției, este necesară o precizare, anume că există două tendințe în privința asumării și exprimării identității naționale – ca identitate unică („Singura și singura mea identitate este cea românească, indiferent unde aleg să trăiesc”) sau ca

identitate primordială, puternică, fundamentală, dar urmată de alte posibile identificări, ce evidențiază interacțiunea dintre mai multe straturi de apartenență în acord cu contextual și interactivității („Sunt româncă, m-am născut româncă, asta sunt eu. Dar m-am căsătorit cu un francez, avem doi copii și locuiesc de mulți ani aici, așa că mă simt atașat și de țara mea adoptivă. Și asta fără să mă consider mai puțin româncă”). Identitatea națională devine mai puternică în preajma altor români (când merg la slujbele religioase, când petrec sărbători împreună, când gătesc preparate tradiționale pentru invitații lor de alte naționalități, când recomandă România ca destinație turistică). Identitatea culturală este păstrată și promovată prin tradițiile, obiceiurile și ritualurile prezervate și reconstruite în grupuri mici, iar biserica joacă un rol esențial în acest proces. Dincolo de această auto-identificare/ auto-clasificare ca “români”, apartenența la România este construită și redefinită constant printr-o atribuire externă influențată social. Și aici un rol destul de important este jucat de stereotipuri, prejudecăți, statut și prestigiu social.

IC3 – Un alt rezultat al cercetării arată că majoritatea românilor intervievați se simt mândri de originea lor, în ciuda faptului că uneori sunt tratați prin prisma stereotipurilor negative asociate României. De asemenea, cei mai mulți sunt convingși de faptul că identitatea lor națională a căpătat valențe noi în stăinătate, devenind mai puternică și mai conștientizată, poate chiar mai asumată după emigrare („Am observat cât de mult îmi iubesc țara, pe oamenii mei... Am devenit mai conștientă de România după ce am părăsit țara”; “Simt că am devenit mult mai român, mult mai legat de țara mea după ce m-am mutat în Franța”). A fi român este, pentru respondenți, despre identitate, limbă, credință, tradiții, gustul mâncării adevărate, dorul de prietenii autentici, revenirea “acasă” de sărbători și în concedii, „țara lăsată în urmă, dar purtată în suflet”. Totodată, a fi român în diaspora este despre curaj, depășirea limitelor, încredere în forțele proprii, provocări, o luptă constantă pentru câștigarea respectului celorlalți, dar și despre un tip de pragmatism, care te ajută să înțelegi că acest nou statut poate aduce nenumărate beneficii, pe care în țară nu le obții la fel de ușor. Nu este, însă, niciodată despre rușine, deși interacțiunile cu străinii se limitează, uneori, la stereotipii, prejudecăți și o rememorare a României comuniste, imagine pe care intervievații simt nevoia să o combată cu răbdare de fiecare dată.

IC4 – În ceea ce privește planurile de viitor, mai mult de o treime dintre respondenți sunt de părere că vor rămâne în Franța definitiv, pentru că au o carieră de care sunt mândri acolo, și-au întemeiat familii (uneori cu parteneri francezi) și duc o viață la care nu ar mai avea access, încă, în România. Există, însă, și respondenți (aproximativ un sfert) pentru care decizia de a locui și munci în Franța nu este una definitivă, însă nici nu iau în calcul întoarcerea în țara natală într-un orizont definit de timp. Totuși, cei mai puțini dintre

participanții la interviu sunt aceia care par convinși că vor îmbătrâni în țara lor de origine, după ce-și vor asigura un trai decent muncind în Franța. Consider că aceste date pot fi relevante pentru decidenții politici care adesea par să privească emigranții români ca pe niște oameni care trăiesc în tranzit, între „aici” și „acolo”, și care sunt gata să se întoarcă „acasă” într-un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat. Politicienii par să ignore faptul că mulți (poate cei mai mulți dintre) românii din diaspora și-au definit deja realități noi (unii și-au cumpărat case, au pus bazele unei familii, și-au făcut prieteni noi) sau că au părăsit România după lupte îndelungate, după ce au înțeles că numai plecarea le poate oferi (dacă nu lor, măcar copiilor lor) lucrurile la care nu au reușit să ajungă rămânând „acasă”.

Referințe (selecție)

Babbie, E. (2010). *Practica cercetării sociale*. Iași: Polirom (trad. de Sergiu Gherghina, George Jigla, Monica Andriescu).

Bălan, M., & Olteanu, C. (2017). Brain Drain In The Globalization Era: The Case Of Romania. *Annals-Economy Series*, 3, 26-35.

Beciu, C. (2013). “Aici” și “Acolo”. Strategii identitare în dezbaterile despre migrația forței de muncă. *Revista română de sociologie*, serie nouă, anul XXIV, nr. 5–6, 369–386.

Beine, M., Docquier, F., & Rapoport, H. (2001). Brain drain and economic growth: theory and evidence. *Journal of Development Economics*, 64(1), 275-289.

Berger, P., & Luckman T. (1966). *The social construction of reality*. London: Penguin.

Boeri, T. (2012). *Brain drain and brain gain: The global competition to attract high-skilled migrants*. Oxford University Press.

Boncea, I. (2015). Turning brain drain into brain gain: evidence from Romania's medical sector, *Procedia Economics and Finance*, (20), 80–87.

Brubaker, R., Cooper, F. (2000). Beyond ‘Identity’. *Theory and Society*. 29(1), 1-47.

Checkel, J.T., & Katzenstein, P.J. (2009). The Politicization of European Identities. In J.T. Checkel, & P.J. Katzenstein (Eds.). *European identity* (pp. 1-25). Cambridge University Press.

Craib, Ian (1998). *Experiencing identity*. London: Sage Publications.

Curtea de Conturi a României (2015). Analiza fundamentării și evoluției situației obiectivului privind creșterea procentului absolvenților de învățământ superior, în conformitate cu prevederile Strategiei Europa 2020. Accesat la data de 04.12.2018, la adresa: <http://www.curteadeconturi.ro/Publicatii/SINTEZAAPInvsup.pdf>.

- De Fina, A. (2003). *Identity in Narrative. A Study of Immigrant Discourse*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins B.V.
- Docquier, F., & Rapoport, H. (2012). Globalization, brain drain, and development. *Journal of Economic Literature*, 50(3), 681-730.
- Driouchi, A., Boboc, C., & Zouag, N. (2009). Emigration of Highly Skilled Labor: Determinants & Impacts. Accesat la data de 01.12.2018, la adresa: <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/21567/1/skilledlabor.pdf>.
- Erikson, H. E. (1968). *Identity, youth and crisis*. New York: W. W. Norton Company.
- European Commission. (2017). Country Report Romania 2017. Accesat la data de 03.12.2018, la adresa: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-country-report-romania-en.pdf>.
- Eurostat. (2017). Tertiary educational attainment by sex, age group 30-34. Accesat la data de 03.12.2018, la adresa: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=yth_educ_020&lang=en.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Garden City, NY: Doubleday – Anchor.
- Goschin, Z., Roman, M., & Danciu, A.-R. (2013). The brain drain phenomenon in Romania. Magnitude, characteristics, implications. *Revista Economică*, 65(5), 190–206.
- Horváth, I., & Anghel, G., R. (2009). Migration and its consequences for Romania. *Südosteuropa*, 57(4), 386.
- Hugo, G. (2002). Migration policies designed to facilitate the recruitment of skilled workers in Australia. *International Mobility of the Highly Skilled*. Paris: OECD, 2.
- Institutul Național de Statistică. (2017). Populația rezidentă la 1 ianuarie 2017 în scădere cu 122,0 mii persoane. Accesat la data de 03.12.2018, la adresa: http://www.insse.ro/old/sites/default/files/com_presa/com_pdf/poprez_ian2017r.pdf.
- Jenkins, R. (2008). *Social Identity* (3rd ed.). New-York: Routledge.
- Mayr, K. & Peri, G. (2009). Brain drain and brain return: theory and application to Eastern-Western Europe. *The BE Journal of Economic Analysis & Policy*, 9 (1), 1–52.
- Mummendey, A. & Waldzus, S. (2004). Inclusion in a super-ordinate category, in-group prototypicality, and attitudes towards out-groups. *Journal of Experimental Social Psychology*. 40, 466–477.
- Pănescu, C., A. (2003). Brain Drain and Brain Gain: A New Perspective on Highly Skilled Migration, București, Academia Diplomatică, Ministerul Afacerilor Externe, p. 112.

Robyn, R. (2005). Introduction: national versus supranational identity in Europe. In R. Robyn (Ed.). *The Changing Face of European Identity* (pp. 1-16). London & New-York: Routledge.

Roman, M., Goschin, Z., Roman, M., Popa, A., & Ileanu, B. V. (2012). *Emigrația românească. Implicații economice și demografice*. București: Editura ASE.

Salt, J. (1997). International movements of the highly skilled, Paris: OECD Publishing, Occasional Papers, Nr. 3, p. 5. Accesat la data de 04.12.2018, la adresa: <http://www.oecd.org/dataoecd/24/32/2383909.pdf>.

Seidman, I. (2006). *Interviewing as Qualitative Research. A Guide for Researchers in Education and the Social Science* (3rd Ed.). New-York: Teachers College Press.

Smith, A.D. (1992). National Identity and the Idea of European Unity. *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-). 68(1), 55-76.

Solimano, A. (2002). Globalizing Talent and Human Capital: Implications for Developing Countries. Santiago, Chile: ECLAC. United Nations Publication. Accesat la data de 04.12.2018, <http://www.andressolimano.com/articles/migration/Globalizing%20Human%20Capital,%20manuscript.pdf>.

Straubhaar, J. D. (2008). Global, Hybrid or Multiple? Cultural Identities in the Age of Satellite TV and the Internet. *NORDICOM Review*, 29(2), 11-29.

Ting-Toomey, S. (2005). Identity negotiation theory: crossing cultural boundaries. In W.B. Gudykunst (Ed.), *Theorizing about Intercultural Communication* (pp. 211 - 234). Thousand Oaks, CA: Sage.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2017). *World Population Prospects: The 2017 Revision, Key Findings and Advance Tables*.

Proiectul **Reprezentarea mediatică a migranților români în presa din Italia. Contexte și practici discursive** (bursier drd. Cătălina Meiroșu, Științele Comunicării, Universitatea București) abordează construcția mediatică a migrației în presa din Italia din perspectiva reprezentărilor media cu privire la actorii migrației, și în particular, migranții intra-UE (cazul românilor plecați la muncă în țările UE). Complementar, proiectul explorează și un corpus din presa generalistă românească pentru a răspunde la întrebarea dacă și în ce mod jurnaliștii români utilizează media din țările de destinație (Italia) ca sursă pentru problematizarea migrației. Pornind de la un cadru analitic interdisciplinar (transnaționalism, media și migrație, spațiul public), proiectul analizează discursul media despre migrație în contextul alegerilor europarlamentare din mai 2014 și al alegerilor parlamentare din martie 2018 în Italia. Proiectul folosește o metodologie predominant discursivă, care include analiza de conținut tematică și analiza critică a discursului în vederea identificării unor *pattern*-uri tematice și de interpretare a migrației în presa din Italia - prin strategii de construcție a unor identități, categorii și roluri ale migranților. Una dintre contribuțiile proiectului constă în analiza discursului media despre migrație considerând actori media atât din țara de destinație, cât și din țara de origine. Nu în ultimul rând, cercetarea evidențiază o dinamică a reprezentărilor media despre migranți în funcție de contexte politico-electorale diferite.

Obiectivele și activitățile de cercetare

Obiective generale, obiective specifice

Principalul obiectiv constă în analiza reprezentărilor mediatice din presa italiană referitoare la actorii migrației economice, pornind de la contexte specifice.

Primul obiectiv urmărește analiza reprezentărilor media referitoare la migranți (în particular migranții intra-UE) în presa italiană, luând în considerare contexte politice (electorale) la nivel european și/sau contexte specifice sferei politice italiene. Avem în vedere următoarele contexte: alegerile europarlamentare din 2014 și alegerile parlamentare din Italia din 2018.

Al doilea obiectiv vizează analiza practicilor la nivelul presei din România privind utilizarea articolelor (articole de opinie, știri) apărute în presa din Italia ca sursă jurnalistică în construcția articolelor despre migrație. Vom evidenția ce tip de articole din presa italiană sunt preluate și recontextualizate de jurnaliștii români și, pe această bază, cum construiesc aceștia o perspectivă de interpretare a migrației și/sau a altor teme de agendă. În formularea acestui obiectiv, am pornit de la analiza exploratorie a unui corpus de articole de presă generalistă

din Italia și din România pentru a observa unele tendințe ale discursului media în contextul alegerilor europarlamentare (2014) și al celor din Italia (2018).

Activități de cercetare

- 1) Analitic, am elaborat lunar fișe de lectură și sinteze referitoare la principalele arii de cercetare interdisciplinare ale prezentului studiu: transnaționalism, media și migrație, analiza reprezentărilor mediatică, spațiul public și rolul deliberativ al jurnalistului etc., urmând o structură pe capitole, după cum urmează:
 - Media, migrație și transnaționalism – concepte și modele de cercetare;
 - Discurs mediatic, spațiu public, reprezentări media;
 - *Media&migration*: rolul media în medierea deliberativă a migrației;
 - Metode de cercetare calitativă: analiza de conținut tematică, analiza de discurs.
- 2) Colectarea datelor prin monitorizarea presei din Italia în perioadele considerate pentru analiză din perioada 2014-2018.
- 3) Elaborarea instrumentului de cercetare. Metodele de cercetare au fost adaptate particularității fiecărui corpus. Cercetarea este predominant calitativă și îmbină analiza de conținut tematică (identificarea unor *pattern*-uri tematice) și elemente din analiza de discurs (enuțare, CDA), cu focus pe categoria reprezentărilor media despre migrație. Într-o primă etapă, am realizat o analiză exploratorie a corpusului și, ulterior, am generat o grilă de categorii tematice (construită predominant inductiv) pe baza observării unor particularități tematice. În cea de-a doua etapă, am analizat reprezentările discursive despre migranți în presa din Italia. Pentru analiza reprezentărilor, am construit un instrument de cercetare pornind de la categorii discursive consacrate în analiza critică de discurs (Fairclough, 2003; Wodak, 2010).
- 4) Analiza articolelor de presă din Italia, selectate în cadrul a două ziare generaliste – *La Repubblica* și *Il Giornale* – și a unui cotidian românesc – *Adevărul* (versiunea online). Ca urmare a selecției *corpusului*, am analizat articolele apărute în perioada martie-mai 2014, corespunzătoare campaniei pentru alegerile europarlamentare și, respectiv, ianuarie-februarie 2018, cu o lună înainte de alegerile parlamentare din Italia, corespunzătoare unui context de intensificare a temei migrației.

În realizarea analizei empirice, am desfășurat următoarele activități:

- 1) În perioada ianuarie – septembrie 2019, am selectat *corpusul* de presă generalistă din Italia (arhiva online), *La Repubblica* și *Il Giornale*, corespunzător dezbaterilor privind migrația, cu focus pe migrația intra-UE. Complementar, am făcut selecția articolelor

de presă din România, din arhiva online a ziarului *Adevărul*, cu referire la cele două campanii electorale analizate. Ca urmare a monitorizării și colectării, am selectat 89 articole pentru analiză (45 din *La Repubblica*, 30 din *Il Giornale*, 14 din *Adevărul*).

- 2) În luna octombrie 2019, am analizat corpusul selectat, atât din presa din România, cât și din Italia, prin aplicarea analizei de conținut tematice. Astfel, am elaborat subcapitolul aferent rezultatelor referitor la construcția mediatică a migrației în context electoral – reconfigurări tematice.
- 3) În perioada octombrie - noiembrie 2019, am realizat analiza articolelor din presa italiană (*La Repubblica* și *Il Giornale*) din perioada martie-mai 2014 și ianuarie-februarie 2018 în vederea evidențierii tipurilor de reprezentări mediatice despre migrații. Considerând strategiile referențiale, evaluative și de problematizare (conform modelului Wodak&Fairclough), am desprins atribute, contexte, roluri atribuite la nivel discursiv actorilor migrației în perioada de analiză.
- 4) În luna decembrie 2019, am analizat articolele selectate din *Adevărul* pentru a vedea măsura în care articolele de presă din Italia sunt preluate și recontextualizate de presa din România.

Întrebări de cercetare

- 1) Ce tipuri de reprezentări ale migranților (în particular ale migranților români) sunt construite în presa italiană, luând în considerare contexte politice (electorale) la nivel european și/sau contexte specifice sferei politice italiene?
- 2) Pornind de la dimensiunea transnațională a discursurilor/dezbaterilor publice privind migrația economică, cum utilizează presa românească discursul media despre migrație din țara de destinație, în cazul de față, presa din Italia?

Considerente metodologice

Cercetarea abordează discursul media despre migrație din Italia în contextul campaniei pentru alegerile europarlamentare din 2014 și respectiv alegerile parlamentare din 2018 din Italia.

Metodologic, cercetarea utilizează, în primul rând, analiza de conținut calitativă (analiza tematică) și elemente din analiza critică de discurs (Fairclough, 2003; Wodak, 2010), cu accent pe construcția reprezentărilor discursive despre actori și evenimente.

În literatura de specialitate, există o serie de definiții care consideră analiza de conținut calitativă „o metodă de cercetare pentru interpretarea subiectivă a conținutului

informațiilor dintr-un text prin procesul de codificare și identificare a temelor” (Hsieh&Shannon, 2005:1278). La această definiție, Yan Zhang & Barbara M. Wildemuth (2005) adaugă faptul că analiza de conținut tematică reprezintă mai mult decât generarea unor tipologii tematice și implică două dimensiuni: deductivă, prin intermediul căreia se testează ipoteze sau se adresează întrebări generate din teorii sau cercetări empirice anterioare și cea inductivă, care pornește de la examinarea datelor existente (în urma identificării unor particularități la nivel empiric). În această arie de cercetare, preluăm dimensiunea inductivă a analizei de conținut calitative, fundamentată pe examinarea unor tipologii de teme. În acest caz, așa cum argumentează și Hsieh & Shannon (2005), categoriile pentru codificare derivă în mod direct și inductiv din datele brute și se bazează cu precădere pe prezența unor particularități la nivelul textului și mai puțin pe frecvența acestora (Hsieh & Shannon, 2005:1278).

O altă metodă folosită în cadrul aceste cercetări este analiza de discurs, respectiv, analiza critică de discurs. Potrivit CDA, considerată deopotrivă abordare și metodă (Fairclough, 2003), discursurile pot legitima și (re)produce relații de putere, în special prin consacrarea unor interpretări dominante. Analiza critică a discursului este utilizată în mod curent pentru analiza reprezentărilor media – mecanisme discursive importante în construcția identităților, a relației cu „celălalt” („methods of «othering»”, Roy, 2012). Devine astfel relevant de analizat măsura în care reprezentările consacrate cu privire la actorii migrației în spațiul public din Italia se reconfigurează în perioada de analiză; de exemplu, dacă sunt utilizate în construcția unui discurs anti-migrație, prin categorizări de tipul „cetățenii țării respective” (cazul Italiei) și „ceilalți”, migranții. Analiza critică de discurs ne permite, complementar analizei de conținut tematică, să urmărim aprofundat modurile în care jurnaliștii oferă perspective de interpretare asupra temei migrației.

Pentru analiza de discurs, am construit un instrument de cercetare care include strategii de discurs, categorii discursive și lingvistice aferente strategiilor.

Arii empirice

Aria de cercetare cuprinde articole de opinie publicate în două ziare generaliste din Italia: *La Repubblica* (orientare politică de centru-stânga și unul dintre cele mai populare, atât din punct de vedere al circulației, cât și al influenței) și *Il Giornale* (orientare politică de dreapta, conservator-populistă, bine-cunoscut pentru orientarea spre senzaționalism).

Perioadele de analiză corespund unui macro-context european, alegerile europarlamentare din 2014 în Italia și unui context politic local, alegerile parlamentare din 2018 în aceeași țară. În corpus includem și un ziar generalist din România (*Adevărul*). Pentru

fiecare perioadă, am selectat un interval în vederea monitorizării presei: lunile martie-mai 2014 și ianuarie-februarie 2018.

Sursă	Perioada de analiză	
	15 martie- 15 mai 2014	1 ianuarie – 28 februarie 2018
<i>La Repubblica</i>	18 articole (selecție)	27 articole
<i>Il Giornale</i>	12 articole	18 articole
<i>Adevărul</i>	9 articole	5 articole

Am ales această arie de analiză după ce am constatat, pe baza unei analize exploratorii, că în presa italiană din perioadele reținute, tema migrației a fost intens discutată, inclusiv de liderii extremiști/populiști; urmărind pentru aceeași perioadă și sursa media din România anterior menționată, am constatat că jurnaliștii au preluat articole pe tema migrației apărute în media din Italia, de unde și interesul nostru pentru analiza modului în care jurnaliștii din România, ca țară de origine, utilizează ca sursă presa din Italia.

Am realizat selecția articolelor folosind căutarea în arhivele online ale ziarelor selectate, în funcție de cuvinte-cheie precum: „migrant”, „migrant ilegal”, „refugiat”, „străin”, „român”. Selecția celor două ziare din Italia s-a făcut ținând seama de poziționarea actorilor media, respectiv, de orientarea ideologică a acestora (am selectat un ziar de cu orientare de centru-stânga și unul cu orientare de dreapta, acestea corespunzând celor mai frecvente poziționări ale partidelor politice în timpul campaniilor electorale selectate pentru analiză).

Cadru analitic

Cercetarea de față se situează într-un cadru analitic interdisciplinar care reunește, complementar, teorii și concepte din trei câmpuri de cercetare: transnaționalism și migrație (Portes *et al.*, 1999; Brubaker *et al.*, 2007; Ragazzi, 2009; Boccagni, 2012), media și migrație (Cottle, 2000; Balabanova, Balch, 2010; Georgiou, 2012), cât și analiza spațiului public mediatic (Statham, 2008; Dahlgren, 2009), cu focus pe rolul media/al jurnalistului în medierea deliberativă a problemelor publice, așa cum este cazul migrației.

Media, spațiu public, migrație - o abordare interdisciplinară

Dezbaterile publice iau în considerare atât dimensiunea națională, cât și transnațională a migrației. Analizăm, în acest context, măsura în care media, prin referire la discursurile actorilor politici în perioada campaniilor electorale din Italia, se raportează la problema migrației ca resursă pentru a genera teme de dezbatere și implicit o serie de poziționări cu referire la actorii migrației (de integrare, de gestionare a crizei, de excluziune etc). Complementar, analizăm măsura în care media dintr-o țară de origine preia și recontextualizează teme de agendă dintr-o țară de destinație pentru a genera perspective de interpretare a migrației.

O linie analitică importantă se referă la circulația/reconfigurarea reprezentărilor despre migranți într-un câmp de raporturi și practici transnaționale (Levitt, Schiller, 2004; Beciu *et al.*, 2018). Prin această abordare, cercetarea adoptă ca premisă teoretică înțelegerea transnaționalismului (în relație cu migrația) din perspectiva formării unor rețele de relații sociale „la distanță” în circumstanțe variate, la scale diferite, implicând acțiuni strategice (individuale, colective, instituționale) ale unor actori care dezvoltă atașamente și inserții identitare multiple (Ragazzi, 2009; Boccagni, 2012; Beciu, 2013). Din această perspectivă, transnaționalismul este definit ca „un atribut potențial al relațiilor sociale, nu ca o entitate anume” (Boccagni, 2012:119).

În acest câmp social transnațional, migranții leagă relații multiple atât față de țara de origine, cât și față de țara de destinație (Basch *et al.*, 1994; Appadurai, 1996; Beciu, Lazăr, 2014). Așa cum argumentează Ragazzi în studiul său *Governing Diasporas* (2009: 380), „statele în sine devin transnaționale, ajungând din ce în ce mai mult la cetățenii lor de peste hotare”. Din această perspectivă, migranții dezvoltă relații de diferite tipuri, atât în relație cu țara de origine, cât și cu țara de destinație.

Pentru a înțelege dinamica migrației, cercetările în domeniu nu iau în considerare numai țara de origine a migranților, ci se raportează și la ceea ce se întâmplă dincolo de granițele naționale (Basch *et al.*, 1994; Portes *et al.*, 1999). Aceste cercetări se concentrează pe analiza modului în care migranții sunt incluși/excluși în țările de destinație și, mai mult, includ mai multe tipuri de relații (practici, legături și angajamente) vizibile care se creează între țara de origine și cea de destinație a migranților. În contextul noilor media, problematica migranților nu este dezbătută în cadrul a două câmpuri mediatice separate, ci ca parte unor relații interconectate, la nivelul cărora se creează un sistem de relații comunicaționale.

Una dintre distincțiile analitice în analiza migrației dintr-o perspectivă transnațională se referă la „cei care ajung”/„cei care pleacă” (Ragazzi, 2009), respectiv între „noi” (populația

din țara de destinație) și „ei” (migranții) (Antonsich & Matejskova, 2015). Aceste distincții sunt relevante în măsura în care la nivel mediatic, social și/sau politic sunt reproduse inegalități simbolice în relația cu celălalt (cazul migrației).

În literatura de specialitate, multe studii care abordează transnaționalismul în relație cu migrația se referă la măsura în care migranții au capacitatea de a influența politica electorală în țara de origine (Glick Schiller *et al.*, 1995; Guarnizo *et al.* 2003; Beciu, 2012). Aceste studii discută, în principal, despre persoanele care locuiesc și lucrează în străinătate, însă care își exercită dreptul de vot în țara de origine, influențând astfel procesul electoral. Sunt mai puțin frecvente cercetările care analizează măsura în care migranții capătă o „voce” în țara de destinație (Chaudhary, 2018). Aceste studii vizează capacitatea migranților de a influența procesul electoral în țara de destinație prin implicarea în campaniile electorale, devenind astfel o resursă simbolică pentru țara de destinație. De aceea, acest studiu urmărește să analizeze tema migrației ca o practică recurentă la nivel mediatic în timpul campaniilor electorale dintr-o țară de destinație și discută în acest sens, reprezentări media despre actorii migrației într-un câmp transnațional de construcție simbolică (Beciu, Ciocea, Mădroane & Cârlan, 2018).

Numeroase studii analizează construcția discursului mediatic în relație cu migrația și cu actorii migrației. O linie analitică vizează analiza media din țările de destinație, punând accentul pe condițiile de producere a unor „discursuri de putere” prin strategii de „incluziune” și „excluziune” (Beciu & Lazăr, 2014). Din această perspectivă, analizăm capacitatea media de a construi perspective de interpretare asupra migrației, prin strategii de tipul „controlului migrației pe baza costurilor / beneficiilor pentru statul național” (Balabanova & Balch, 2010:394).

Construcția mediatică a migrației în context electoral merită a fi studiată, dat fiind că pe durata campaniilor electorale, media reprezintă unul dintre cele mai importante mecanisme de mediere a unei cunoașteri despre candidați și despre campania electorală. Astfel, devin vizibile, la nivel mediatic, discursuri politice/poziționări în raport cu fenomenul migrației și mai ales cu actorii migrației – în literatura de specialitate, unii autori se referă la „controlul simbolic al puterii” (Georgiou, 2013).

Discuția despre discursul media referitor la migrație necesită și o aducere în atenție a conceptului de spațiu public, pornind de la autori fondatori precum Habermas (2005), Fraser (1992), Dahlgren (2005), McGuigan (2010) sau Thompson (2010) și ajungând la analize care situează înțelegerea acestui concept în contextul culturii digitale (Papacharissi, 2010). La nivelul discuției despre spațiul public, privilegiam rolul media în construcția unor publicuri prin medierea unor practici de dezbateră (Beciu, 2011; Ciocea & Cârlan, 2012). Luăm în

considerare conceptul de „negociere simbolică” (Calhoun, 2002) prin care se subliniază rolul jurnalistului de a crea un spațiu comun, deliberativ de dezbateri care poate duce la instituirea unor interpretări multiple privind actorii și evenimentele sociale, politice, economice. Acest din urmă aspect este relevant pentru analiza rolului jurnalistului în presa italiană și cea românească în construcția unor reprezentări despre migrații.

La nivelul spațiului public, există o pluralitate de semnificații și poziționări cu referire la diferite probleme publice. Dat fiind că migrația însăși este o categorie fragmentată la nivelul căreia se negociază simbolic semnificațiile între diferite culturi (Ciocea & Cârlan, 2012), rolul jurnalistului este de a crea un spațiu comun de dezbatere în care să existe o pluralitate de sensuri. Din această perspectivă, rolul media și al jurnalistului este de a reuni puncte de vedere variate.

La nivel discursiv, media construiește diferite tipuri de reprezentări a migrațiilor prin intermediul cărora poate influența diverse aspecte/poziționări legate de viața socială, politică, economică etc. și implicit cunoștințe, credințe, valori, relații și identități sociale (Roy, 2012).

Ne raportăm la discurs din perspectiva unei practici sociale în cadrul căreia limbajul este considerat „o parte ireductibilă a vieții sociale, interconectată cu alte elemente ale vieții sociale” (Fairclough, 2003: 7). Așa cum argumentează autorul, „discursurile diferă în ceea ce privește modul în care sunt reprezentate evenimentele sociale, ce este exclus sau inclus, cât de abstract sau concret sunt reprezentate evenimentele și în ce mod sunt reprezentate procesele și relațiile, actorii sociali, timpul și locul desfășurării evenimentelor” (Fairclough, 2003: 17).

În această arie de cercetare, preluăm perspectiva conform căreia reprezentarea discursivă este procesul „de producere a sensurilor prin crearea de forme și conținut simbolice” (Orgad, 2012: 15). Aceste *pattern*-uri sunt contruite la nivelul discursului prin intermediul unor practici discursive utilizate strategic (ex. limbaj). De aici rezultă ceea ce denumim „descrieri semnificante”, respectiv „moduri de a fi și de a acționa ale actorilor, precum și atribute ale evenimentelor și fenomenelor” (Beciu, 2016: 247). Aceste descrieri pot contribui la tipuri de relații de putere la nivelul comunicării prin legitimarea unor categorii de actori, identități și evenimente, context în care media instituie mecanisme discursive importante în construcția identităților, în particular „a celuilalt” (Roy, 2012: 557).

Rezultatele cercetării: Reprezentarea mediatică a migranților în presa din Italia

1.1. *Construcția mediatică a migrației în context electoral – reconfigurări tematice*

Analiza de conținut calitativă este o metodă utilă prin care am putut identifica o serie de tipologii de teme pe care le-am identificat la nivelul corpusului privind migrația în Italia, analizat în perioada 2014-2018, pe durata campaniilor electorale pentru alegerile europarlamentare și, respectiv pentru alegerile parlamentare din Italia. În cadrul acestei cercetări, am identificat unele teme dominante, pe care urmează să le detaliem.

Categoria tematică dominantă la nivelul corpusului este cea a actorilor. La incidența acestei categorii am regăsit micro-categorii precum: lideri politici, partide politice, guvernul italian, actori europeni, actori internaționali, migrație și actori media. Or, actorii care devin vizibili în sfera publică prin intermediul media pot influența formarea unor opinii în rândul publicurilor.

O micro-categorie identificată la nivelul corpusului analizat este cea corespunzătoare actorilor europeni și internaționali. Media din Italia utilizează acest repertoriu tematic prin referire, în principal, la diferite state europene/însuși proiectul european („Europa”, „Uniunea Europeană”, „europenii”, Bruxelles”) sau la state non-UE (Africa, SUA, Rusia, țările arabe și Orientul Mijlociu, țările din Africa de Nord) în raport cu problematica migrației. Aceste micro-categorii de actori contribuie la constituirea unui grad crescut de legitimitate din perspectiva poziționării actorilor (europeni, internaționali) față de migrație.

De asemenea, am identificat micro-categoria „migranți”, elementul central al acestui studiu. În acest context, migranții capătă vizibilitate la nivel mediatic în campaniile electorale, fie prin preluarea unor discursuri ale liderilor politici care se poziționează în favoarea sau în dezavantajul migranților, fie prin constituirea unor reprezentări cu privire la aceștia care vizează, de regulă, participarea lor la viața politică, economică și socială, atât în țara de destinație, cât și în țara de origine. Din această perspectivă, micro-categoria „migranți” este identificată la nivelul corpusului analizat în calitate de actor colectiv (prin utilizarea unor termeni precum „migranții”, „migrație”, „migranți ilegali”, „migranți fără drept de ședere”, „fluxuri migratorii”), prin care este legitimată identitatea lor socială, de apartenență la o comunitate.

Așa cum am putut observa prin intermediul analizei de conținut tematice, la nivel mediatic în Italia se pune accentul pe categoriile care au rol de „a influența” procesul electoral în perioada analizată. Din această perspectivă, micro-categoria „migranți” este

desemnată, din punct de vedere tematic, prin raportare la naționalitatea acestora – „românii”, „africani”, „somalzii” etc. De asemenea, am observat că o serie de alte teme relevante în analiza migrației sunt excluse în perioadele politico-electorale menționate. De pildă, nu sunt menționate aspecte ce țin de economie sau forță de muncă în relație cu migrația, factori importanți în gestionarea cotelor de migranți/refugiați și în reconfigurarea cadrului electoral italian.

O altă categorie identificată este cea a declarațiilor politice și micro-categoriei „promisiuni”. Pe durata campaniilor electorale selectate pentru analiză, media se raportează la discursurile liderilor politici cu referire la migrație și mai ales migrația ilegală și preia o serie de construcții prin care aceștia exprimă o serie de idealuri politice promisiuni electorale, care vor veni ca urmare a câștigării alegerilor („vreau o țară civilizată”, „vreau o Italie în care să trăim și să lucrăm civilizată”, „vor exista resursele pentru asigurarea siguranței italienilor”, „promisiunea deportărilor în masă”, „vom investi o mulțime de resurse pentru securitate”).

1.2. *Reprezentări mediatice despre actorii migrației – strategii și modalități discursive*

1.2.1. Campania electorală pentru alegerile europarlamentare din 2014

În această perioadă de analiză, media aduce în dezbateră publică atât tema migrației intra-UE, în speță românii din Italia, temă constantă de dezbateră încă din 2007 (încă de la aderarea românilor și bulgarilor la Uniunea Europeană), cât și tema refugiaților. Cea din urmă temă de dezbateră devine intensă în această perioadă în contextul desfășurării operațiunii Mare Nostrum în Italia (18 octombrie 2013 - 31 octombrie 2014), o vastă misiune de salvare pe mare pentru migrații care încercau să ajungă din Libia la țărmul sicilian.

Cele mai frecvente *reprezentări* cu privire la migranți sunt cele *numerice*. Aceste reprezentări sunt utilizate, cu precădere, pentru a atrage atenția opiniei publice cu privire la creșterea numărului de refugiați care ajung la țărmul italian față de anii precedenți și a dezbate totodată dimensiunea umanitară, de solidaritate cu migrații, prin care este necesar ca autoritățile italiene să se implice activ în gestionarea acestei situații de criză și implicit de integrare a acestora: „*Va fi și mai dificil să fie controlați în următoarele săptămâni și luni. (...) Numărul celor salvați la Marea Mediterană în această săptămână depășește 4.000. De la începutul anului, aproape 10.000 de persoane au ajuns în Italia, în timp ce în aceeași perioadă a anului 2013 erau doar 900*”. (*La Repubblica*, 21 martie 2014)

Pentru a oferi credibilitate, din această perspectivă, și pentru a dezbate gradul de „urgență”, la nivel mediatic sunt *reprezentate concret* inclusiv categorii vulnerabile de migranți precum: „femei însărcinate (...), mulți minori, inclusiv un bebeluș”, la care se adaugă reprezentări numerice de tipul: „*Mare Nostrum: de duminică 4 și până vineri, 9 mai, au fost transferați 4362 de migranți, inclusiv multe femei, inclusiv femei însărcinate și, de asemenea, mulți copii minori, inclusiv un bebeluș*”. (*Il Giornale*, 14 mai 2014). Aceste reprezentări pun în evidență gradul de urgență provocat de numărul tot mai mare de migranți și atrag atenția asupra necesității unor măsuri destinate acestor categorii vulnerabile, prin care să li se asigure siguranță odată ajunse la țărmlul italian.

De asemenea, *reprezentările negative* predomină la nivel mediatic în dezbaterile referitoare la migrația ilegală care începe să capete vizibilitate în această perioadă, pe măsură ce din ce în ce mai mulți refugiați ajung în Italia. Din această perspectivă, media discută despre migranți prin utilizarea unor termeni precum „criminalii”, „contrabandiștii”. Media preia discursul liderilor politici în această perioadă și evidențiază aspecte negative din punct de vedere economic, ca rezultat a migrației ilegale: „*Matteo Salvini: Vom suspenda imediat operațiunea Mare Nostrum care ajunge să coste 300.000 de euro pe zi de la cetățenii italieni, bani care apoi ajung să contribuie la finanțarea contrabandiștilor și la invadarea țărmurilor noastre*”. (*La Repubblica*, 21 aprilie 2014)

Mai mult, media a consacrat anumite *modalități de desemnare* cu privire la migrația intra-UE. Cele mai numeroase moduri de desemnare includ categoria „român”, în construcții de tipul: „tânăra femeie româncă”, „româncă”, „românii din Italia”, „româncă din Florența”. Ca tendință, în această perioadă, media a oferit vizibilitate migranților români care locuiesc și lucrează în Italia, în calitate de membri ai unor comunități și implicit unor cazuri particulare care implică anumite categorii de migranți români și pe apartenența acestora la spații geografice concrete din țara de destinație.

Concluzionând, în această perioadă de analiză, discursul mediatic este contruit prin atribuire evaluative, de regulă pozitive. Astfel, discursul mediatic despre migranți nu generează o polarizare puternică între migranți („ei”) și cetățenii italieni („noi”), ci mai degrabă „un semnal pozitiv privind o reală integrare” a acestora (*La Repubblica*, 15 mai 2014). Se pune accentul, astfel, pe nevoia de cooperare în cazul refugiaților care ajung în Italia ca parte a operațiunii de salvare Mare Nostrum și mai puțin pe integrarea migranților români, temă intens dezbătută anterior acestei perioade. Ca tendință, în această perioadă, sunt frecvente articolele referitoare la problematica refugiaților și vizează o reprezentare concretă care implică, în mare măsură, indicatori numerici și axa spațio-temporală pentru a indica particularitatea și necesitatea gestionării acestui fenomen.

1.2.2. Campania electorală pentru alegerile parlamentare din Italia din 2018

În timpul campaniei electorale din 2018, au devenit vizibile două partide eurosceptice și populiste: *Lega*, condusă de Matteo Salvini, de extremă dreapta, și gruparea anti-sistem, *Movimento 5 Stelle*, al cărui lider este Luigi di Maio. Discursul acestor partide a fost caracterizat, cu precădere, de o retorică anti-migrație, liderii politici folosindu-se de discursurile cu privire la migrație, dar și la criza refugiaților pentru a polariza politica europeană și pentru a-și promova agenda politică anti-migrație.

În această perioadă, devine vizibilă problema migrației ilegale și este mai puțin frecventă problema migranților care locuiesc și lucrează legal în Italia (situație întâlnită, cu precădere, în cazul migranților intra-UE, la nivel mediatic). Prin urmare, analizăm problematica migranților în Italia în timpul campaniei electorale din 2018 la nivelul a două ziare generaliste din Italia: *La Repubblica* și *Il Giornale*, în perioada ianuarie-februarie 2018.

Ca tendință, cele mai vizibile articole sunt cele care se referă la discursul anti-migrației și care discută ideea prin care Italia tinde spre „independența” față de UE. Articolele indică capacitatea Italiei de a trata problema migrației, fără a ține cont de cooperarea la nivel european, dar cel mult de cooperarea dintre alte țări, de obicei la nivel bilateral (cum ar fi România-Italia, Franța- Italia, Germania-Italia). De exemplu, în perioada ianuarie-februarie 2018, există o serie de articole care discută „Tratatul de Quirinal” (numit după sediul președinției italiene), un acord privind cooperarea dintre Italia și Franța. Aceste articole discută, cu precădere, rolul pe care îl are Italia în raport cu problema migrației

Ca frecvență, articolele din *La Repubblica* sunt mai numeroase și aduc în dezbaterea publică o diversitate a temelor cu privire la migranți, după cum urmează să detaliem. În schimb, *Il Giornale* se concentrează, cu precădere, pe preluarea discursurilor anumitor lideri politici italieni și pe generarea unei poziții orientate spre senzaționalism (în concordanță cu orientarea sa, de tip tabloid).

În acest context, sunt mai puțin frecvente articolele care se referă la migrația intra-UE, inclusiv la migranții români. O serie de *construcții evaluative*, prin care migranții sunt desemnați din punct de vedere colectiv și care fac referire la refugiați și la categorii vulnerabile (strategie întâlnită și în campania din 2014): „nigerianul aflat în căutarea unui loc de muncă”, „aceași cetățeni non-europeni, care provin din aceleași regiuni sud-africane” (*La Repubblica*, 7 ianuarie 2018), „șase persoane, toate de origine africană” (*La Repubblica*, 3 februarie 2018), „principalele victime ale migrației aflate sub control sunt femeile”, „Cetățeni somalez, etiopieni și eritrei la graniță” (*Il Giornale*, 4 februarie 2018).

Sunt frecvente articolele care utilizează strategii referențiale, cu accent pe *rolul metaforelor* în construirea analogiilor privind migrația ilegală în Italia, ca strategie principală a campaniei electorale. În acest caz, migrații sunt descriși drept „marea invazie (...) care reprezintă un pericol pentru rasa albă” (*La Repubblica*, 16 ianuarie 2018), „bombe sociale gata să explodeze în Italia, (...) gata să comită infracțiuni și crime” (*Il Giornale*, 4 februarie 2018).

Media oferă vizibilitate articolelor care descriu migrații dintr-o perspectivă negativă, prin referire la discursurile liderilor politici, perspectivă prin care migrații pot constitui „un pericol” pentru Italia și societatea italiană. *Reprezentările numerice ale migrațiilor*, împreună cu *axa spațio-temporală* sunt frecvente și au scopul de a oferi credibilitatea acestor poziții anti-migrație. Un exemplu elocvent în acest sens, este oferit de către media, prin preluarea discursului politic al lui Silvio Berlusconi din campania electorală.

Drept urmare, distincția dintre italieni („noi”) și migrați („ei”) devine vizibilă în timpul campaniei electorale din 2018. Articolele din *La Repubblica* și implicit din *Il Giornale* nu fac referire la reprezentările pozitive cu privire la migrații din Italia (precum cele economice aduse de migrații rezidenți care lucrează în Italia, inclusiv români), ci mai degrabă la *o problemă specifică*, cea a migrației ilegale. În acest sens, articolele care introduc *reprezentări negative* sunt cele mai numeroase, motiv pentru care distincția dintre italieni și cetățeni străini devine mai vizibilă în această perioadă: „*Migrația este o problemă foarte urgentă. În prezent, există cel puțin 630.000 de migrați în Italia, dintre care doar 5%, adică 30.000, au dreptul să rămână cu un statut de refugiat. Alți 600.000 sunt o bombă socială gata să explodeze, să comită infracțiuni și crime*”. (*La Repubblica*, *Il Giornale*, 4 februarie 2018)

În această perioadă, există un singur articol care se referă la migrații din Europa de Est, inclusiv cei români, la care se face referire printr-o *reprezentare concretă*, cu o delimitare clară a naționalităților și care este o *reprezentare predominant numerică*. Articolul distinge între migrația legală cu drept de a lucra în Italia și cea ilegală, sunt utilizați în acest sens termeni specifici („extracomunitari”) pentru a evidenția avantajele aduse de un tip de migrație prin comparație cu celălalt: „*În regiunea Lombardia (...), dintre toți migrații, cetățenii non-UE (în sensul strict) sunt reprezentați de 283.078 africani (24,8% din total), 276.214 asiatici (24,2%) și 140.667 americani (12,3% în mare parte latinoamericani). După care există 439.084 rezidenți originari din Europa de Est (38,5%). Dar acest subgrup include sute de mii de îngrijitori și babysitters. (...) Principalele naționalități sunt românii (14,7%), urmați de marocani, albanezi, egipteni, chinezi, filipinezi (...). Migrația legală este în principal cea a rasei „albe*”. (*La Repubblica*, 16 ianuarie 2016)

Discursul privind migrația în Italia a culminat la începutul lunii februarie 2018 când a avut loc un atac sângeros a lui Luca Traini, fost candidat din partea partidului *Lega*, în urma căruia au fost răniți șase migranți de origine africană. Atacul a fost considerat, la nivel mediatic, de natură rasială. În acest context, reprezentările discursive evidențiază o *descriere concretă* a acestui eveniment, în centrul căreia se află victimele atacului, precum și ideea conform căreia rasismul este dominant în această perioadă pe scena politică italiană. Din această perspectivă, articolele din *La Repubblica* descriu factual modul în care s-a desfășurat evenimentul, pe baza unor elemente numerice și spațio-temporale: „*Raid rasist în Macerata, împușcături împotriva africanilor: 6 răniți. (...) Teamă de străzile din centrul Macerata pe fondul unei incursiuni rasiste. În jurul orei 11, un bărbat de 28 de ani (...) a rănit șase persoane, toate de origine africană și a țintit și magazine și clădiri. (...) Există cel puțin șase răniți, cinci bărbați și o femeie, cu toții originari din Africa sub-sahariană și cu vârsta cuprinsă între 21 și 33 de ani*”. (*La Repubblica*, 3 februarie 2018). Cu referire la același atac rasist, *Il Giornale* privilegiază articolele care promovează o dimensiunea orientată spre senzaționalism, care implică, la nivel declarativ, liderii politici populiști implicați activ în campania electorală.

În această perioadă de analiză, migrația ilegală se află în centrul dezbaterilor politice și mediatic, iar migrația intra-UE scade în intensitate. Ca frecvență, tematica migrației este mai intens dezbătută în *La Repubblica*, iar *Il Giornale* se orientează spre senzaționalism în generarea unor teme de dezbateri. De remarcat că la nivel mediatic, în perioada de analiză (2014 și respectiv 2018), media italiană face referire la actorii migrației prin utilizarea termenului „migrant”, fie că discută despre migrația intra-UE sau problema refugiaților, spre deosebire de media din alte state europene, care oferă o diferențiere clară a celor două categorii.

Comparativ cu perioada anterioară de analiză – alegerile europarlamentare din 2014 – discursul mediatic privind migrația oferă vizibilitate polarizării dintre cetățenii italieni și migranții, mai ales migranții ilegali din Italia, aceia care „nu au drept de ședere”. Astfel, spre deosebire de 2014, când reprezentările despre migranți vizau dimensiunea umanitară, de gestionare a cotelor de migranți și de integrare a acestora, în 2018 capătă vizibilitate tema migrației ilegale și „pericolul” pe care aceștia îl reprezintă pentru Italia, atât din punct de vedere politic, cât și social și economic.

1.3. Presa din Italia ca sursă jurnalistică pentru presa din România

În perioada corespunzătoare alegerilor europarlamentare din 2014, tema migrației este recontextualizată de către media din România, însă, ca frecvență corpusul este redus.

În această perioadă, media din România preia și recontextualizează articole de presă din Italia cu referire la migrații români, cu precădere, dar care vizează implicarea acestora în alegerile locale din Italia, ale căror dată coincide cu alegerile europarlamentare.

În perioada analizată, se dezbate problematica migrației din perspectivă identitară pe baza apartenenței la o regiune geografică. Sunt discutate cazuri individuale ale migraților din perspectiva lor de români-model care se implică activ în spațiul politic din țara de destinație. Migrații sunt reprezentați, în acest caz, din perspectiva unui „rol” pe care migrații români îl îndeplinesc în spațiul public din Italia – acela de candidați la alegerile locale, respectiv fondatori ai unor grupuri specializate în problemele migraților: „*vrâncean, candidat în Italia la alegerile locale din 25 mai*”, „*o oșancă din comunitatea maghiară din Tarna Mare candidează în Italia, la alegerile locale din comuna Avolasca*”, „*vrânceanul, originar din Slobozia Ciorăști*”, „*Adrian Feraru este printre fondatorii Consiliului Permanent al Imigraților*”.

De asemenea, perspectiva identitară este intens dezbătută la nivel mediatic și cu referire la participarea migraților români la alegerile europarlamentare în țara de origine. Aceste articole informează cu privire la procesul electoral și la importanța atribuită românilor din diaspora, în calitate de actori colectivi, care pot vota și influența procesul electoral în România: „*La alegerile europarlamentare 2014 pot vota și cetățenii români care sunt în afara țării. În toată lumea au fost organizate secții speciale la ambasadele României, consulate și Institutele Culturale. (...) În Italia s-au organizat secții de votare la Bologna, Roma, Milano, Trieste, Torino, Catania și Veneția*”. (Adevarul, 25 mai 2014)

Alte articole consideră dimensiunea integrării românilor la nivel social și politic în Italia și implicit o dimensiune a integrării la scală europeană, prin preluarea unor declarații ale unor lideri politici italieni: „*Participarea românilor la vot în Italia este un semnal foarte bun privind adevărata integrare europeană*”, apreciază Abrignani Ignazio Abrignani, coordonatorul campaniei electorale a Forza Italia. „*Partidul Românilor din Italia va susține cu convingere Forza Italia în alegerile europarlamentare și în cele locale. Unii candidați vor fi desemnați direct de comunitatea românilor*”, a declarat liderul formațiunii, Giancarlo Germani”. (Adevarul, 8 aprilie 2014). Aceste articole oferă vizibilitate românilor din perspectiva apartenenței acestora la o comunitate implicată activ în procesul electoral.

Dat fiind că în presa din Italia problema refugiaților de la țărmul sicilian este intens dezbătută, această temă este preluată și de presa din România, însă la scală redusă. Prin preluarea unor date și statistici oficiale, media alertează cu privire la numărul crescut de refugiați care ajung în Europa și care sunt salvați la țărmul italian: „*Aproximativ 1.100 de persoane salvate de autoritățile italiene în zona insulei Lampedusa. Marina din Italia a*

salvat joi 1.123 de oameni aflați pe bărci gonflabile, aceștia fiind imigranți clandestini din Africa de Nord care încercau să ajungă pe țărmul statului european. (...)" (Adevărul, 6 martie 2014)

Spre deosebire de articolele preluate pe durata campaniei electorale din 2014, în 2018 articolele preluate de către media din România sunt mai puțin frecvente și se referă, cu precădere, la migrație din perspectiva unei probleme publice, care evidențiază particularități negative (ex. migrația ilegală) și nu la dimensiunea „integrării europene” și implicit italiene.

Aceste articole preiau temele intens dezbătute de către media din Italia în aceeași perioadă și utilizează cuvinte de legătură precum: „scrie”, „a subliniat”, „a declarat”, „potrivit”, „a apreciat” pentru a face referire la sursa originală. Dacă în luna februarie 2018, tema de agendă permanentă în Italia era reprezentată de atacul xenofob al fostului candidat din partea *Lega*, Luca Traini, articolele din România nu privilegiază această temă. În schimb, sunt frecvente articolele referitoare la campania electorală din Italia și la discursul intens privind migrația ilegală din această perioadă, desemnată în acest caz „criza migrației”.

În contextul acestei situații de criză, articolele preluate de către media din România aduc în dezbateră promisiunile unor lideri politici italieni în contextul campaniei pentru alegerile parlamentare și care implică și „expulzarea imigranților, întărirea poliției și a armatei pentru a-i atrage pe adepții întăririi măsurilor de securitate în țară” (Adevărul, 25 februarie 2018). În acest caz, se face referire la programul electoral al liderilor populiști, program care corespunde cu reducerea numărului de migranți prin aplicarea unor măsuri specifice. Prin intermediul acestor dezbateri, media recontextualizează o situație specifică, aceea a migrației ilegale în Italia, problemă intens mediatizată în timpul campaniei electorale pentru alegerile parlamentare.

Concluzionând, în timp ce pe fondul alegerilor din 2014, media din România oferă vizibilitate articolelor care discută implicarea românilor în alegerile locale din Italia, în perioada care corespunde alegerilor parlamentare din Italia din 2018, tema migranților români nu este atât de vizibilă și, deci, nu sunt intens preluate și recontextualizate teme privind implicarea acestora în procesul electoral sau tipologii de teme conexe.

Referințe (selecție):

Antonsich, M., & Matejskova, T. (2015). Immigration societies and the question of ‘the national’. *Ethnicities*, 15(4), 495–508.

Appadurai, A. (2000). Grassroots Globalization and the Research Imagination. *Public Culture*, 12 (1), 1-19, Duke University Press.

- Balabanova, E., Balch, A. (2010). Sending and Receiving: The Ethical Framing of Intra-EU Migration in the European Press. *European Journal of Communication* 25 (4), 382–397.
- Basch L., Glick Schiller N. (eds.) (1994). *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*. London: Gordon and Breach.
- Beciu, C. (2011). *Sociologia comunicării și a spațiului public: teme, concepte, analize*. Iași: Polirom.
- Beciu, C. (2012). Diaspora și experiența transnațională. Practici de mediatizare în presa românească*/The diaspora and the transnational experience. Media coverage practices in the romanian media. *Revista Română de Sociologie*, 23(1/2), 49-65.
- Beciu, C., (2013). „Aici” și „Acolo”. Strategii Identitare în Dezbaterile despre Migrația Forței de Muncă (“Here” And “There”. Identitarian Strategies in Public Debates On Labor Migration). *Romanian Journal of Sociology* 5, 369-386.
- Beciu, C., Lazăr, M. (2014). Migrația forței de muncă în contextul crizei economice. Redefinirea mediatică a unei probleme publice. *Revista română de sociologie*, XXV (3-4), 233-254.
- Beciu, C., (2016). Reprezentarea mediatică a diasporei în context electoral: identități discursive și forme de angajament. *Revista română de sociologie*, XXVII (3–4), 243–260.
- Beciu, C., Mădroane, I. D., Ciocea, M., Cârlan, A. I. (2018). *Debating Migration as a Public Problem*. Bern: Peter Lang US.
- Boccagni, P. (2012). Rethinking transnational studies: Transnational ties and the transnationalism of everyday life. *European Journal of Social Theory*, 15(1), 117-132.
- Boccagni, P. (2012). Revisiting the “transnational” in migration studies: A sociological understanding. *Revue européenne des migrations internationales*, 28(1), 33-50.
- Brubaker, R., Feischmidt, M., Fox, J., Grancea, L. (2007). *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Calhoun, C. (2002). Imagining Solidarity: Cosmopolitanism, Constitutional Patriotism and the Public Sphere. *Public Culture*. 14(1), 147-171.
- Ciocea, M., & Cârlan, A. (2012). Debating migration as a public problem: diasporic stances in media discourse. *Romanian Journal of Communication and Public Relations*, 14(4), 181-201.
- Chaudhary, A. (2018). Voting here and there: political integration and transnational political engagement among immigrants in Europe. *Global Networks*, 18, 437-460.
- Cottle, S. (coord.). (2000). *Ethnic minorities & the media: Changing cultural boundaries*. Maidenhead and Philadelphia, PA: Open University Press.

- Dahlgren, P. (2009). *Media and political engagement. Citizens, communication and democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fairclough, N. (2003). *Analyzing Discourse: textual analysis for social research*. London, New York: Routledge.
- Fraser, N. (1992). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. *Social Text* 25/26, 56–80.
- Georgiou, M. (2012). Introduction: gender, migration and the media. *Ethnic and racial studies* 35(5), 791-799.
- Georgiou, M. (2013). Media and the City: Cosmopolitanism and Difference. *European Journal of Communication*, 29(4), 520–521.
- Glick Schiller, N., Basch, L., Szanton Blanc, C. (1995). From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. *Anthropological Quarterly*. 68.
- Guarnizo, L. E., Portes, A., Haller, W. (2003). Assimilation and transnationalism: determinants of transnational political action among contemporary migrants. *American Journal of Sociology*, 108, 1211–48.
- Habermas, J. (2005). *Sfera publică și transformarea ei structurală*. București: Comunicare.ro.
- Hsieh, H.-F., Shannon, S.E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288.
- Levitt, P., Schiller, N. G. (2004). Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society. *International Migration Review* 38(3), 1002–1039.
- McGuigan, J. (2010). *The cultural public sphere*. Cultural analysis 8-21. London: SAGE Publications.
- Papacharissi, Z. A. (2010). *A Private Sphere. Democracy in a Digital Age*. Cambridge: UK, Polity Press.
- Portes, A., Guarnizo, L. E., Landolt, P. (1999). The study of transnationalism: pitfalls and promise of an emergent research field. *Ethnic and racial studies* 22(2), 217–237.
- Ragazzi, F. (2009). Governing Diasporas. *International Political Sociology* (3), 378–397.
- Roy, S. (2012). Culturally unconscious: Intercultural implications of The New York Times representation of the Israel–Palestine conflict in 2009 and 2011. *International Communication Gazette* 74(6), 556–570.
- Statham, P. (2008). Making Europe news: How journalists view their role and media performance. *Journalism* 9(4), 398–422.
- Thompson, J. B. (2010). *Merchants of Culture: The Publishing Business in the Twenty-First Century*. Malden, Mass.: Polity.

Wodak, Ruth (2010). «Us» and «Them»: Inclusion and Exclusion – Discrimination via Discourse”, în Delanty, G., Wodak, R., Jones P. R. (coord.), *Identity, Belonging and Migration*: 54–77. Liverpool University Press.

Zhang, Y., Wildemuth, B.M., (2005). Qualitative Analysis of Content by, 1(2): 1-12, accesat la: https://www.ischool.utexas.edu/~yanz/Content_analysis.pdf

Proiectul *Mai aproape de Vest? Migrație și schimbare socială într-o țară de emigrație* (bursier drd. Anatolie Coșciug, Bielefeld Graduate School in History and Sociology (BGHS), Bielefeld University, Bielefeld, Germania) a avut ca obiectiv principal să explice cum a avut loc dezvoltarea importului de automobile folosite în România și cum migrația internațională a restructurat acest tip de business, o situație care în schimb a dus la diverse schimbări sociale.

Cu aproximativ 3-4 milioane de persoane trăind în afara țării, migrația românească este astăzi una dintre cele mai mari, complexe și dinamice migrații internaționale în Europa de Vest (Anghel et al. 2016; Maticescu et al. 2017). Această emigrație în masă, așa cum a fost argumentat în numeroase studii, a adus schimbări în țări de destinație precum Italia, Spania, Germania, Marea Britania și alte state unde grupuri semnificative de imigranți români s-au stabilit. Dar această emigrație în masă a românilor către vestul Europei poate să aducă schimbări nu doar în țările de destinație ci și în România, o tema mai puțin discutat în literatura de specialitate. Un astfel de exemplu este și comerțul transnațional cu automobile folosite, o activitate economică care s-a dezvoltat foarte mult în ultima perioadă în întreaga regiune a Europei de Centrale și de Est. De exemplu, importul de automobile folosite în România s-a dezvoltat la nivelul la care 2 din 3 vehicule care sunt înregistrate în circulație au fost importate ca produse folosite din Europa de Vest în ultimele două decenii. În acest context, importul de mașini second-hand oferă un exemplu prin care se poate înțelege mai bine felul în care migrația poate aduce schimbări în țările de origine a imigranților. Mai specific, această cercetare arată felul în care migrația internațională din România a ajutat la dezvoltarea importului de automobile second-hand și cum, în schimb, volumul mare de vehicule importate a dus la restructurarea mai multor aspecte ale vieții de zi cu zi în România. Astfel, această cercetare oferă o perspectivă mai largă asupra modului în care migrația internațională a contribuit la schimbările sociale prin care societatea românească a trecut în perioada de după căderea regimului comunist și aderarea la Uniunea Europeană, evidențiind în special rolul remiterilor financiare și sociale sau a schimbării identității colective.

Mai specific, acest proiect de cercetare urmărește:

- Să sintetizeze informația privind principalele fluxuri migratorii din România și caracteristicile acestora, precum țările de destinație, caracteristicile emigranților, compoziție, etc.
- Să identifice principalele forme de migrație de întoarcere și transnaționalism și cum impactul acestor tipuri de practici asupra țării de origine este mediat de traiectoriile de migrație (*migrant trajectories*)
- Să înțeleagă importul de automobile folosite și rolul migrației internaționale în dezvoltarea și expansiunea lui în România.

- Să evidențieze felurile în care importul de mașini utilizate restructurează diferite aspecte ale vieții de zi cu zi în România.
- Să analizeze exemplele identificate de schimbări aduse de către migrație.
- Să discute exemplele de schimbări aduse de migrație în relație cu schimbări mai largi prin care trece societatea românească.

Pentru a atinge obiectivul principal și obiectivele secundare au fost realizate o serie de activități.

- Activitatea 1: realizarea unei cercetări de teren în UK privitor la implicarea imigranților în diverse forme de antreprenariat transnațional cu focus pe importul de automobile folosite;
- Activitatea 2: participarea la conferințe internaționale, școli de vară, workshop-uri și alte evenimente publice unde rezultatele cercetării pot fi prezentate și dezbătute;
- Activitatea 3: publicarea unor texte academice (capitol de carte, articol științific, rapoarte) pentru a disemina rezultatele cercetării;
- Activitatea 4: realizarea unei revederi sistematice a literaturii de specialitate (*systematic literature review*) pentru a îmbunătăți cercetarea și felul în care aceasta contribuie la dezbaterile recente din domeniul migrației;

Întrebări de cercetare

Proiectul de cercetare urmărește în primul rând să identifice cum și de ce importul de automobile second-hand s-a dezvoltat în contextul migrației masive a românilor spre țările de vestul Europei din ultimele trei decenii iar în al doilea rând cum această dezvoltare a dus la schimbarea mai multor aspecte ale vieții de zi cu zi (*mundane level social change – Anghel et al. 2019*) în România.

Considerente metodologice

Designul de cercetare al acestui proiect pleacă de la asumțiile metodologice specifice unei cercetări de tip etnografie multi-situată (Marcus 1995), urmărind importul de mașini second-hand prin toate locațiile geografice (geographical localities) prin care acestea trec în drumul lor din vestul spre estul Europei. Astfel, cercetarea presupune colectarea de date în țările de unde acest tip de autovehicule sunt importate (de exemplu Germania, Austria, Olanda, etc.), în țările de tranzit (Cehia, Slovacia, Ungaria, etc.) și în țările de destinație (România, Republica Moldova). Date despre importul de mașini folosite nu au fost colectate doar din diferite spații geografice dar și din diverse spații virtuale (cyberspace) care oferă informații suplimentare despre acest fenomen (Wittel 2000). Astfel, datele colectate acoperă toate stagiile importului de automobile folosite (virtuale sau fizice), de la căutarea și

rezervarea mașinii în țara de export, la pregătirea actelor pentru export, transportul automobilului în țara de import, pregătirea pentru revânzare, revânzarea și efectele aduse de cumpărarea și folosirea acestor tipuri de automobile.

Arii empirice

Procesul de colectare a rezultat în date calitative și cantitative. Datele calitative au fost colectate prin intermediul a 32 de interviuri semi-structurate cu antreprenori și alte persoane cheie (funcționari publici, preoți, etc) care dețin informații despre importul de mașini. Intrarea pe teren a fost făcută prin intermediul unui grup de antreprenori din Cluj și a pieței de mașini de lângă Cluj-Napoca, a unei comunități religioase care se întinde din România până în Germania și a unei piețe de mașini din Berlin, Germania.

Pe lângă interviurile semi-structurate, o serie de notițe de teren au fost colectate din toate etapele procesului de import a mașinilor folosite. Pe lângă descrierea modurilor în care sunt căutate, negociate, importate sau reparate mașinile, notițele de teren includ și descrieri (mapping) a mai multor piețe de mașini din România și Germania. Aceste descrieri includ aspecte precum tipurile și modelele de mașini de vânzare, prețurile de vânzare/cumpărare, descrieri ale vânzătorilor și clienților, organizarea piețelor dar și alte aspecte relevante.

Un alt aspect important al metodologiei de cercetare ține de combinarea metodelor de cercetare calitative și cantitative. Astfel, au fost colectate date folosind atât metode calitative (interviuri semi-structurate, notițe de teren) cât și metode cantitative (date agregate, chestionar) pentru o mai bună înțelegere a fenomenului. Utilizarea celor două tipuri de metode a fost de o manieră *sequential transformative* care presupune ca abordările cantitative vin în completare celor calitative.

În ceea ce privește datele cantitative, cercetarea are la bază o serie de baze de date agregate privind numărul de mașini înregistrate în România și tipul lor (automobile noi, utilizate din import sau reînmatriculate), o bază de date privind numărul și tipul de accidente rutiere și o a treia bază de date care se referă la importul de vehicule folosite cu volan pe partea dreaptă importate în România.

Analiza datelor colectate a fost realizată de asemenea folosind abordări calitative și cantitative. În ceea ce privește abordările calitative, am folosit analiza tematică cu coduri (thematic coding) pentru a analiza interviurile semi-structurate și notițele de teren folosind softul Atlas.ti. În ceea ce privește abordările cantitative, am folosit analizele uni și bivariate, precum regresia multiplă și corelația pentru a analiza bazele de date statistice folosind softul PSPP. De asemenea am folosit programul ArcMap pentru a realiza hărți care să faciliteze vizualizarea evoluției în timp și spațiu a importului de automobile folosite.

Cadrul analitic

În acest context, această cercetare are trei contribuții majore în domeniul sociologiei migrației care sunt evidențiate mai jos. În primul rând, o contribuție importantă este adusă la dezbaterile privind rolul migrației internaționale în dezvoltarea societăților de origine a imigranților. Există numeroase studii care evidențiază felurile în care migrații pot aduce sau genera schimbări în țările de origine, de la restructurarea ierarhiilor sociale, la dezvoltare economică, schimbarea identităților colective sau promovarea valorilor democratice (Van Hear 2010, Castles 2012, Amelina et al. 2016). Cu toate acestea, există puține studii care să analizeze ce impact poate avea migrația asupra țărilor de origine în contextul activităților economice transnaționale în care numeroși imigranții se implică adesea cu succes. Cercetarea de față vine astfel în întâmpinarea acestei preocupări de a analiza antreprenoriatul transnațional din perspectiva impactului pe care această activitate economică îl poate avea asupra țărilor de origine a imigranților.

În al doilea rând, cercetarea poate contribui la discuțiile privind emergența și dezvoltarea antreprenoriatului transnațional (*transnational entrepreneurship*). Antreprenoriatul transnațional este un concept tot mai des folosit în literatura de specialitate dar și în sfera politicilor publice. Anumite forme de antreprenoriat care conectează țările de origine și de destinație a imigranților, precum firmele de transport persoane sau pachete, magazinele cu 'produse etnice' (*ethnic shops*) sau alte firme de import/export, sunt adesea prezentate în detaliu în literatura de specialitate (Drori et al. 2009, Levitt 2001, Bagwell 2015). Cu toate acestea, se știe puține lucruri despre importul de autovehicule folosite ca o formă de comerț transnațional. Astfel, această cercetare poate evidenția cum funcționează acest tip de antreprenoriat transnațional mai puțin studiat și să cum se asemănă sau diferențiază de alte tipuri.

În al treilea rând, cercetarea poate ajuta la înțelegerea anumitor transformărilor sociale mai largi prin care a trecut societățile din Europa Centrală și de Est în ultimele 3 decenii. Lucrând cu concepte precum remiterile financiare și sociale ale emigranților români și cum au fost acestea folosite în dezvoltarea importului de vehicule folosite, cercetarea contribuie la înțelegerea altor două fenomene direct legate dar puțin studiate în legătura cu migrația internațională: schimbările identităților colective religioase și a regimului de siguranță a traficului rutier.

Nu în ultimul rând, cercetarea folosește o metodologie mixtă de colectare și analiza a datelor. Astfel, proiectul de cercetare poate contribui la o mai bună înțelegere a modului în care datele calitative și cantitative pot fi folosite pentru o mai bună reprezentare a schimbărilor pe care migrația internațională le poate avea asupra țărilor de origine.

Rezultatele cercetării

O parte din rezultatele cercetării efectuate pe parcursul programului de burse se regăsesc în capitolul de carte "Religion, Return Migration and Change in an Emigration Country" din cartea *Transnational Return and Social Change: Hierarchies, Identities and Ideas* (2019) editată de Remus Anghel, Margit Fauser și Paolo Boccagni. Acest capitol descrie rolul migranților români reveniți acasă în consolidarea religiozității locale și a modul în care mobilizează capitalul social religios la întoarcerea lor. În acest caz, cercetarea s-a bazat pe lucrările de teren desfășurate în diferite țări europene de destinație și în țara de origine a migranților, precum și pe o serie de proiecte de cercetare participativă realizate cu imigranți care sunt implicați în comerțul cu mașini second-hand importate din Europa de Vest în România. Mobilizarea comunităților religioase și a capitalului social pe care îl implică acest lucru poate aduce, de asemenea, o serie de schimbări în domeniul religios. Biserica Ortodoxă Română, cunoscută pentru discursul său anti-emigrare, tinde să-și modifice poziția în locuri cu un număr tot mai mare de migranți întorși și implicați activități. Abordarea BOR se orientează spre considerarea emigrării din România ca un proces acceptabil atunci când migranții sunt „îndrumați” de preoții săi care slujesc în străinătate și când, după întoarcere, remiterile financiare și sociale acumulate în străinătate sunt de asemenea folosite pentru dezvoltarea comunității locale de acasă. În plus, datorită naturii comunităților românești din străinătate, expunerea la alte comunități etnice și religioase este ridicată, o situație care poate duce la creșterea toleranței religioase și transferul acesteia înapoi acasă în rândul unor restituiți.

Referințe (selecție)

- Castles, S. (2012): Migration and Social Transformation. In: Martiniello, M./ Rath J. (eds.) *An introduction to international migration studies: European perspectives*, Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 155-178.
- Amelina A./ Horvath, K./ Meeus, B., eds., (2016): *An Anthology of Migration and Social Transformation European Perspectives*. Heidelberg: Springer.
- Van Hear, N. (2010): Theories of Migration and Social Change. In: *Special Issue of Journal of Ethnic and Migration Studies "Theories of Migration and Social Change"*, Vol. 36, Issue 10, pp. 1531-1536.
- Drori, I., Honig, B., & Wright, M. (2009). Transnational entrepreneurship: An emergent field of study. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 33(5), 1001-1022.
- Levitt, P. (2001). Transnational migration: taking stock and future directions. *Global networks*, 1(3), 195-216.

Bagwell, S. (2015). Transnational entrepreneurship amongst Vietnamese businesses in London. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(2), 329-349.

Remus G.A., Margit F. & Boccagni, P. (2019). Transnational Return and Social Change. Social hierarchies, ideas, and social identities. London: Anthem Press.

Proiectul *Rolul statului în implementarea legislației și a politicilor publice privind diaspora* (bursier drd. Ioana-Cristina Riedl Voroniuc) analizează, pe de o parte, legislația din România aplicabilă diasporei românești, cu privire la drepturile și obligațiile migranților, iar pe de altă parte, politicile publice implementate de către stat, prin instituțiile sale, în sprijinirea diasporei, cu precădere, în sprijinirea celor ce doresc să revină în țara de origine.

În ceea ce privește cel dintâi aspect menționat, lucrarea de față constă într-o analiză a normelor aplicabile, în materie, pornind de la dispozițiile europene, și continuând cu cele de la nivel național, în scopul de a se observa, în concret, dacă dreptul aplicabil diasporei, la nivel național, se aliniază cerințelor Uniunii Europene, în mod direct, în sectoarele în care legislația Uniunii stabilește principii, reguli ori proceduri comune.

Întrucât emigranții și descendenții săi continuă să fie actori politici și economici relevanți în țările de origine (Lafleur, 2012), în ciuda faptului că aceștia nu mai locuiesc pe teritoriul lor (au dreptul la vot, plătesc/ar trebui să plătească contribuții) apreciem ca fiind relevantă nu doar cunoașterea reglementărilor naționale aplicabile diasporei ci și cunoașterea politicilor publice, avute în vedere de către stat, privind diaspora, o scurtă analiză a acestora fiind redată în cuprinsul lucrării de cercetare.

Având în vedere că prezentul studiu își propune să urmărească fenomenul diaspora la nivelul României, ca stat de drept, câteva precizări prealabile se impun a fi necesare.

Așadar, în ceea ce privește diaspora, se va face trimitere la acest fenomen ca reprezentând „rezultatul migrației masive petrecute după căderea comunismului, fie că ne raportăm la migrația forței de muncă necalificate, (...), fie la migrația forței de muncă profesionale” (Ciocea și Cârlan, 2012), iar în ceea ce privește statul de drept, conceptul va fi utilizat astfel cum este reglementat în art. 28 din Constituția Republicii Federale Germane, art. 11 al Constituției spaniole, art. 1 alin. (3) al Constituției Republicii Moldova, art. 1 alin. (3) al Constituției Române, ca reprezentând acea structură în care statul și dreptul se află într-un raport de complementaritate. Prin urmare statul nu poate să existe în afara dreptului, întrucât nimic nu poate să existe dincolo de stat și nimeni nu este deasupra legii. Statul trebuie să se supună propriilor sale reguli, el fiind cel care se autolimitează (Gheorghe, 2007).

Obiectivele și activitățile de cercetare

Obiective generale:

1. Analiza dispozițiilor legale aplicabile diasporei românești
2. Analiza politicilor publice, elaborate de către stat, în sprijinul diasporei românești

Obiective specifice:

- a. Investigarea rolului statului, prin administrația publică, în sprijinirea și controlul diasporei
- b. Analiza politicilor publice, din perspectiva programelor de guvernare, privind problemele comunităților românești de peste hotare

Activități de cercetare

În vederea îndeplinirii obiectivelor de cercetare, au fost întreprinse, de către cercetătoare, o serie de activități, precum:

- Cercetarea documentară, propriu-zisă, fiind colectate datele, prin utilizarea principalei baze de date legislative din România, respectiv Lege5 și, de asemenea, prin studierea literaturii de specialitate, identificată în on-line, Biblioteca Națională, Biblioteca SNSPA.
- Studierea actelor normative aplicabile în domeniul diaspora, precum și a hotărârilor judecătorești. Sistematizarea acestora, atât la nivel național, cât și la nivel european;
- Analiză directive (ex: 2011/16/UE), legi (Codul Fiscal/de procedura fiscală), articole pe teme juridice, lucrări de doctrină și jurisprudență, programe de guvernare privind implementarea politicilor publice;
- Activități de monitorizare și colectare a datelor empirice;
- Elemente de management al proiectului;
- Activități de diseminare a rezultatelor preliminare: au fost trimise și acceptate două aplicații de participare la Conferințe Internaționale, respectiv la *The Migration Conference 2019*, cu lucrarea *The Role of the State in Migration Control*, și la Conferința Internațională „*Transformări ale administrației și dreptului public în spațiul național și european după anul 1989*” cu textul „*The State Role in implementing Legislation and Public policies concerning Diasporas*”.

În final, opțiunea a fost aceea de a participa la cea din urmă Conferință menționată, lucrarea urmând a fi publicată în *Academic Journal of Law and Governance (AJLG)* în 2020.

Întrebări de cercetare

- ÎC1: Care este rolul statului în sprijinirea și controlul diasporei românești?
- ÎC2: Care sunt actele normative aplicabile diasporei românești?

ÎC3: Actualele programe de guvernare prevăd politici publice pentru diaspora? Cum sunt acestea implementate?

Considerente metodologice

În scopul realizării obiectivelor, am efectuat o analiză interdisciplinară, raportându-ne la științele politice, la științele sociale, la științele administrative, precum și la științele juridice.

În ceea ce privește aspectele metodologice, vreme îndelungată, administrația publică a fost tributară aparatului de cercetare al științelor sociale. În momentul în care s-a dezvoltat ca subdomeniu al disciplinei politicile publice, s-a putut remarca un grad de independență al metodologiei specific administrației. Cu toate că nu au apărut metode de cercetare noi, revoluționare, abordarea a început să difere. Mai mult, analiza metodelor de cercetare în administrația publică a început să difere de cursurile clasice de metode de cercetare în științe sociale.

Din punct de vedere metodologic, cercetarea este predominant calitativă și îmbină:

- analiză documentară, bazată pe studierea politicilor publice a unor documente administrative, precum statistici, ce au permis o vedere clară și o înțelegere rapidă a tematicii legată de diaspora;
- analiză normativă privind reglementările și domeniile de aplicare ale acestor reglementări în ceea ce privește diaspora românească - Faptul că normele sunt puțin consultate conturează un cadru de permanentă modificare ori înlocuire, ceea ce nu asigură stabilitate sistemului legislativ român. Credem că dacă s-ar aplica cu adevărat principiul transparenței, alături de cel al unei bune administrări, ar fi sporită încrederea în actele normative și în dispozițiile legale. Odată sporită această încredere, apreciem că și legea ar fi cu adevărat respectată, iar urmări majore s-ar putea observa asupra dezvoltării economice, dar și asupra consolidării relațiilor de coordonare între organele administrative și societatea civilă.

Pentru că tema de cercetare este una de interes pentru cercetător, intenția este aceea ca, în studiile următoare, să prezentăm și rezultatele unor interviuri - scopul interviului va consta în culegerea unor informații privind elementele avute în vedere de către legiuitor, la momentul redactării unui act normativ ce vizează drepturile economice ale românilor din diaspora, precum și informații privind elementele avute în vedere la momentul elaborării politicilor privind reintegrarea românilor din diaspora.

Interviul va fi aplicat întrucât am apreciat, în urma analizei propuse în cadrul prezentei cercetări, că normele juridice în materia drepturilor românilor din afara țării,

precum și politicile conturate până la acest moment, nu acoperă problematica reintegrării pe piața forței de muncă a acestora.

Astfel, nu ne vom folosi de un număr mare de cazuri, cum se întâmplă în cercetările de tip cantitativ, însă vom încerca să obținem răspunsuri cât mai bogate de la fiecare subiect. Modul de intervievare va fi bazat pe întrebări preponderent deschise, nedirecționate, asigurând persoana intervievată de confidențialitatea și anonimitatea răspunsurilor.

Interviul va fi unul de tip semi-structurat, bazându-se pe un ghid ce va cuprinde întrebările cele mai importante (Șandor, 2013), precum și câteva posibilități de continuare, în funcție de răspunsul intervievatului.

La acest moment nu putem aprecia numărul de interviuri care vor fi aplicate, întrucât potrivit cercetătorilor va trebui să ne alegem atâtea cazuri de câte avem nevoie pentru a ne atinge obiectivul. *”Dacă, după 5 (cinci) cazuri reușim să descriem, să evaluăm sau să explicăm fenomenul care ne interesează, putem să ne oprim, dacă suntem convinși că noi cazuri nu ne-ar putea aduce informații noi”* (Șandor, 2013).

Arii empirice

Corpus:

- Baza de date Lege5 – legislație privind:
 - sprijinul acordat românilor de pretutindeni;
 - instituirea centrelor comunitare românești în străinătate;
 - aprobarea Strategiilor naționale pentru românii de pretutindeni;
 - votul în diaspora;
 - impozitarea veniturilor din străinătate și evitarea dublei impozitări.
- Programul de guvernare privind politicile publice pentru perioada 2018-2020:
 - Program pentru păstrarea, dezvoltarea și afirmarea identității românești – Cultură
 - Program pentru păstrarea, dezvoltarea și afirmarea identității românești - Educație
 - Program pentru păstrarea, dezvoltarea și afirmarea identității românești - Spiritualitate și Tradiție
 - Program pentru păstrarea, dezvoltarea și afirmarea identității românești - Mass-Media
 - Program pentru păstrarea, dezvoltarea și afirmarea identității românești - Societatea Civilă
 - Centenarul 2018
 - Program pentru apărarea drepturilor, libertăților și demnității românilor

Cadrul analitic

În statul de drept din zilele noastre, migrația- proces de schimbare socială, devine una dintre cele mai importante strategii ocupaționale și de viață, adoptată, în special, de către tineri (Stoicovici, 2012). Acest proces continuu consemnează tot mai mulți români care pleacă din România sau tot mai mulți străini care vin aici.

Raportat la faptul că migrația românească este una dintre principalele migrații dinspre estul și vestul continentului, fiind foarte dinamică, se impune o analiză diferențiată vis a vis de aceasta, totodată, și foarte complexă (Horváth, 2009).

Din studiul literaturii de specialitate, a rezultat că evoluția diasporei românești este un subiect destul de puțin dezbătut.

Tot astfel, am observat că nevoia de forță de muncă a țărilor occidentale este determinată de considerente de natură economică. Unele țări occidentale încep să se confrunte cu o ușoară reducere naturală a populației, iar imigrarea suplinește această scădere natural (Nicolae, 2019).

După 1989, când barierele de frontieră au căzut, migrația a atins punctul culminant în România.

Regimul comunist a instaurat un control sever al populației în termeni de mobilitate internațională (Mueller, 1999, p. 702). În pofida acestui regim de îngrădire, emigrarea în perioada comunismului nu a fost deloc ne semnificativă.

Au funcționat câteva căi majore prin care cei care doreau puteau să părăsească țara: migrația etnică, emigrarea legală, respectiv migrația iregulară, prin apel la instituția azilului politic. Dintre aceste căi de emigrare, cea mai semnificativă, și ne referim aici din punct de vedere al volumului, a fost migrația etnică – mai precis, emigrarea evreilor și a germanilor din România.

Literatura de specialitate este generoasă în ceea ce privește analiza corelației între migrație și creștere economică, din perspectiva țărilor de imigrație.

Chiar și așa, din cercetările efectuate, putem spune că există un număr restrâns de studii empirice privind această temă.

Rezultatele studiilor identificate, par a fi chiar contradictorii. Spre exemplu, Barro și Sala-i-Martin (1992) demonstrează că în Statele Unite și Japonia migrația are un efect, pozitiv, cu toate că aceasta nu impactează, în mod remarcabil, nivelul economic, spre deosebire de rezultatele empirice ale lui Blanchard și Katz (1992) și Dolado et al. (1993).

Dezbaterile actuale privind tema migrației, privesc, în primul rând, problema migrației din perspectiva efectelor economice în rândul țărilor ce primesc imigranți. Cu toate acestea, nici cauzele, nici consecințele migrației nu sunt bine înțelese, și nici nu este evident

modul în care cercetarea se va dezvolta pe viitor în această direcție. Imigrația a devenit un fenomen complex, producând controverse în efortul cercetării, în special pentru regiunea de primire reprezentată de Europa.

În Europa, acordul de libera circulație în cadrul Uniunii Europene netezește calea pentru migrația forței de muncă dincolo de frontierele naționale. Abordarea cea mai întâlnită vizează impactul imigrației pe piața forței de muncă autohtone. Majoritatea studiilor existente fac referire la efectele pieței forței de muncă imigrante asupra pieței forței de muncă autohtone.

În ceea ce privește migrația externă a României, apreciem că aceasta va fi influențată, în perioada următoare, de cât de ridicată și sustenabilă va fi rata de creștere economică, de măsura în care această creștere va ridica nivelul de trai și bineînțeles de politicile de imigrare ale țărilor occidentale (Roman & Voicu, 2010). În conformitate cu scenariile existente, după o destabilizare severă cauzată de criza economică, în România primele semne de recuperare sunt extrem de incerte.

România subscrie fenomenului migrației la nivel mondial, având un istoric în migrație marcat de perioade de ascensiune și declin, bazat în principal pe condițiile interne economice, sociale și politice (Roman & Voicu, 2010).

Fenomenul migrației, astfel cum am prezentat, este influențat, în primul rând, de evoluția economică, fapt care deschide noi posibilități pentru analize viitoare (Silasi & Simina, 2008).

La nivelul OECD, diaspora românească este a cincea ca mărime, după cea mexicană, cea chineză, cea indiană și cea poloneză, și continuă să crească, arată un raport (Andreescu, 2019) realizat de OECD la comanda Ministerului Afacerilor Externe din România.

În 2015-2016, 3,6 milioane de persoane născute în România (17%) trăiau în țările OCDE, dintre care 54% erau femei. Între 2000-2001 și 2015-2016, numărul emigranților români a crescut cu 2,3 milioane. Italia, cu aproape o treime din populația emigranților români (peste 1 milion), a fost țara gazdă lider, urmată de Germania (680 000) și Spania (573 000), potrivit documentului, intitulat „*Talent Abroad: A Review of Romanian Emigrants*” (*Talent în străinătate: o recenzare a emigranților români*).

Aproximativ 25% dintre românii care trăiesc în România și-au exprimat, în ultimii ani, dorința de a se stabili definitiv în străinătate dacă ar avea posibilitatea, unul dintre cele mai mari procente înregistrate în regiune.

De asemenea, aproape jumătate dintre persoanele, cu vârsta cuprinsă între 15-24 de ani, din România au declarat că intenționează să emigreze, informează Agerpres. Emigranții

români lucrează în cea mai mare parte în meserii slab calificate, iar dintre cei cu studii superioare, mulți sunt supracalificați, astfel cum rezultă din raportul sus-menționat.

Majoritatea emigranților români nu sunt cetățeni ai țării gazdă. Recent, naturalizările (acordarea unui străin a calității și dreptului de cetățean al țării în care locuiește) din țări ale Uniunii Europene, cum ar fi Italia, Germania și Regatul Unit, au crescut puternic. În schimb, în Statele Unite și Ungaria naturalizările au scăzut.

Atât aderarea României la Uniunea Europeană, cât și criza economică globală au influențat puternic evoluția tendințelor emigrării românești și a țărilor de destinație specifice. În 2016, emigranții români au reprezentat 6% din intrările în țările OCDE, în creștere de la doar 3% în 2000.

Problema oportunităților de angajare este principalul motiv pe care românii îl invocă pentru dorința lor de a-și părăsi țara. Nivelul educațional al diasporei române în țările OCDE este în medie relativ ridicat, un sfert din emigranți având studii superioare.

Potrivit raportului OCDE, amintit anterior, emigranții români încă se confruntă cu o discriminare destul de frecventă. Integrarea diasporei române pe piața muncii din țările OCDE este complexă la nivel global. În pofida ratelor mai ridicate ale ocupării forței de muncă, și ratele șomajului în rândul emigranților români sunt mai ridicate decât cele ale nativilor, iar aceste decalaje s-au mărit după criza economică.

De asemenea, în ciuda ratelor mai ridicate ale ocupării forței de muncă (Andreescu, 2019), crearea de locuri de muncă a fost deosebit de înceată pentru lucrătorii cu înaltă calificare. În plus, principalele locuri de muncă ocupate de emigranții români în țările OCDE sunt slab calificate, în special cele pentru femei. Totodată, ratele de supracalificare ale românilor rămân ridicate.

Dincolo de fenomenul diaspora, întrucât lucrarea își propune să cerceteze rolul statului privind acest fenomen, în debutul demersului de cercetare, am desfășurat o amplă analiză asupra specificității administrației publice, asupra a ceea ce înseamnă puterea publică, asupra actelor și faptelor care emană de la administrația publică, asupra statului de drept în care sunt construite administrații care ar trebui să răspundă nevoilor diasporei române, aplecându-ne atenția, atât asupra teoriei administrative, cât și asupra politicilor publice dezvoltate în domeniu, până la acest moment.

Ca urmare a efectuării cercetării documentare inițiale, constatând că unul dintre subiectele, mai puțin tratate în doctrina și în literatura de specialitate, este cel privind rolul statului, implicit, al administrației publice, în controlul diasporei, ne-am orientat atenția către studiul acestei teme, încercând să ne construim o serie de întrebări de cercetare care să ne ajute, în final, să observăm:

- Dacă există reglementări, aplicabile la nivel european, cât și la nivel național, privind drepturile și obligațiile de natură fiscală ale migranților români;
- Dacă există politici publice dezvoltate în contextul statului de drept românesc, privind diaspora;
- În măsura în care există reglementări speciale care să protejeze diaspora și, totodată, politici publice dezvoltate în acest domeniu, cum ar trebui sistematizate, astfel încât diaspora să poată apela la acestea, într-un mod facil, atunci când este necesar.

În procesul de transformare a societății române din perspectiva migrației, nu se poate face abstracție de administrația publică. În toată complexitatea vieții sociale, implicit a diasporei, administrația constituie una dintre cele mai importante activități umane. „Administrația publică este legată în mod indisolubil de stat” (Brezoianu&Orican, 2008) chiar dacă prin descentralizare se poate realiza și autonomia administrativă la nivel local.

De-a lungul timpului, noțiunea de administrație publică a cunoscut diverse accepțiuni, iar una dintre cele pe care o considerăm a fi potrivită în contextul realizării prezentei lucrări, este cea a lui Andre de Laubadere conform căreia administrația este definită ca „ansamblu de autorități, agenții și organisme, însărcinate, sub impulsul puterii politice de a asigura multiple intervenții ale statului modern” (Laubadere, 1973).

Administrația publică din România funcționează în baza reglementărilor Constituției României (2003, actualizată cu completările și modificările ulterioare), precum și în baza legislației elaborate cu respectarea principiilor constituționale, în principal: Legea administrației publice locale, 215 din 2001 (republicată în 2006). Legea-cadru a descentralizării 195 din 2006 și normele metodologice de aplicare a acesteia; Legea 273 din 2006, privind finanțele publice locale. De asemenea, în materia serviciului public există reglementări precum Legea 51 din 2006 a serviciilor comunitare de utilități publice.

Nașterea fenomenului administrativ este strâns legată de nașterea statului și a separației puterilor în stat. Rezultat al procesului de dezvoltare al societății, statul apare ca un fenomen social – economic, politic, juridic și istoric deopotrivă.

Statul nu poate să existe în afara dreptului, întrucât nimic nu poate să existe dincolo de stat și nimeni nu este deasupra legii. Statul trebuie să se supună propriilor sale reguli, el fiind cel care se autolimitează (Mihai, 2003).

În statul de drept România, fenomenul migrației forței de muncă a devenit o temă de agendă permanentă.

După aderarea României la Uniunea Europeană, la 1 ianuarie 2007, se constată o anumită „instituționalizare” a acestei teme: „instituționalizarea poate fi înțeleasă ca o

proprietate a unor organizații/instituții specifice, dar semnifică totodată și consolidarea unei cunoașteri practice cotidiene și a unor valori” (Edensor, 2006). Astfel, presa și televiziunile își reconfigurează formatul editorial prin introducerea unor rubrici speciale și adoptarea unor strategii de mediatizare.

Aceeași temă devine o constantă a discursului politic (gubernamental, electoral etc.), legitimând politici publice și reconfigurări instituționale. Decidenții utilizează argumentul diasporei pentru a promova diverse politici. Experiența delocalizării, a diverselor forme de mobilitate și, în general, imaginea străinului sunt argumente utilizate frecvent de către oamenii politici care caută modele sau rețete de acțiune publică eficiente. A devenit un reflex larg răspândit în sfera decizională raportarea la forme de alteritate și mobilitate transnațională – un fenomen teoretizat în științele politice prin termenul *policy transfer* (Frinault&Le Bart, 2009).

De exemplu, fenomenul diasporic redeschide dezbateră despre imaginea internațională a României și contribuie la instrumentalizarea acestei teme, prin impunerea în spațiul public a conceptului „brand de țară” (același fenomen generează, în prezent, o dezbateră legată de oportunitatea introducerii sistemului de vot prin corespondență). Migrația forței de muncă și „noua diasporă” se regăsesc, așadar, la nivelul diverselor „agende” (media, politicul, diversele instituții etc.), a vieții cotidiene și imaginărilor naționale. În consecință, apar „rubrici”, „politici” și „discursuri” – diverse „contracte de comunicare” (în spațiul public din România, „noua diasporă” și/sau „noua migrație” este un termen convențional și se referă la fenomenul migrației forței de muncă, ca urmare a liberalizării circulației forței de muncă în spațiul european; termenul este, așadar, echivalent cu „migrația intra-UE”).

Comunitățile de români din străinătate indică o anumită realitate economică, socio-instituțională și culturală. În jurul acestui fenomen se rearticulează imaginărilor sociale referitoare la identitatea națională, imaginea de țară și la repertoriul de oportunități pentru individ și societate. Implicațiile includ, deopotrivă, țara de origine și teritoriul gazdă. Pe de altă parte, migrația forței de muncă reprezintă un fenomen constitutiv al așa-numitei europeanizări a politicilor naționale și a culturilor publice.

În acest cadru, se pun întrebările: 1. care este rolul statului în sprijinirea și controlul diasporei? 2. există politici publice din perspectiva programelor actuale de guvernare, privind problemele comunităților române de peste hotare, fie că vorbim despre diaspora de mobilitate, fie de minoritățile din jurul granițelor?

Rezultatele cercetării

Ceea ce am observat în urma efectuării documentare inițiale este faptul că, în România, există o serie de Legi (Lege5), care vin în sprijinul românilor din diaspora, privind domeniul precum:

- sprijinul acordat românilor de pretutindeni;
- instituirea centrelor comunitare românești în străinătate;
- aprobarea Strategiilor naționale pentru românii de pretutindeni;
- votul în diaspora;
- impozitarea veniturilor din străinătate și evitarea dublei impozitări.

Odată desființat Ministerul Românilor de pretutindeni, Legile au suferit o serie de modificări, acestea fiind necesare în contextul în care, în cuprinsul actelor normative se făcea referire la această instituție publică.

Din perspectivă economică, facem precizarea că la nivel de Guvern s-a pus în discuție, în 2018, transpunerea în legislația românească a Directivei Uniunii Europene 2015/849 privind obligarea românilor din diaspora de justificare a sumelor transmise în țară, ce depășesc 2000 euro. (Hotnews, Barbuta, 2018). Este vorba despre adoptarea unui proiect de lege pentru prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului, precum și pentru modificarea și completarea unor acte normative. Până în prezent, această prevedere europeană nu a fost transpusă în legislația din România.

Drept recomandare, considerăm că ar fi bine să existe o uniformizare legislativă privind drepturile și obligațiile diasporei, astfel încât românii din diaspora să poată parcurge, cu o mai mare ușurință, și să poată înțelege cu o mai mare claritate toate normele de drept care îi sunt aplicabile.

Dincolo de actele normative în vigoare privind românii din diaspora, este primordial ca statele prin autoritățile și instituțiile sale publice să asigure relaționarea cu românii din diaspora.

Așdar, studiind literatura de specialitate, am remarcat că un rol cheie le revine instituțiilor naționale, independente, echidistante, create prin lege, cu dispoziții ce prevăd garanții ale acestei independențe și echidistanțe, cu atribuții specifice, indiferent de denumirea pe care o poartă — institute, centre, departamente, comisii, ombudsman etc. Acestea pot contribui efectiv la formarea și informarea persoanelor din structurile și instituțiile publice cu îndatoriri în domeniul protecției și promovării drepturilor diasporei — legislative, executive, juridice, educaționale etc, la nivel național, regional și local.

Societatea civilă compusă din organizații neguvernamentale, într-un evantai larg și divers, sindicate și mass-media, are un imens potențial și o contribuție consistentă la

informarea, formarea și educația în domeniul drepturilor omului, contribuție pe care și-o aduce prin mijloace specifice fiecăreia dintre componentele sale; de asemenea, societatea civilă exercită o puternică presiune asupra factorilor de decizie de natură să impulsioneze adoptarea acelor măsuri legislative, instituționale și de alt ordin care sunt necesare pentru progresul consacrării și respectării efective a drepturilor și libertăților înscrise în Declarația Universală a Drepturilor Omului și în tratatele care constituie, împreună cu mecanismele pe care le instituie, sistemul internațional al drepturilor omului.

Între organismele statale și societatea civilă, instituțiile naționale trebuie să îndeplinească, și îndeplinesc, o funcție pe care unii o numesc de „punte”, iar alții de „articulație”, realizând prin parteneriate atât cu entități statale, cât și neguvernamentale un cadru de dialog și de conlucrare în interesul comun al înaintării pe calea anevoioasă, dar generoasă a respectului efectiv al românilor din diaspora (Moroianu-Zlătescu, 2007).

În această ordine de idei, cu titlu de exemplu, arătăm că în România, există Departamentul pentru Relația cu Românii din Afara Granițelor. Acesta reprezintă structura din cadrul Administrației Prezidențiale care asigură relația Președintelui României cu românii de peste hotare și comunitățile din cadrul cărora aceștia fac parte.

Departamentul are ca atribuții principale colaborarea cu instituțiile statului român din domeniu și cu reprezentanții românilor de pretutindeni, elaborarea de documente specifice, organizarea de acțiuni dedicate comunităților de români, relaționarea cu aceștia, precum și reprezentarea Președintelui la diverse evenimente. În vederea îndeplinirii acestor atribuții, Departamentul realizează acțiuni pregătitoare cu scopul planificării, organizării și desfășurării activităților din țară și din străinătate la care participă Președintele României și care au ca temă dialogul cu românii de pretutindeni.

Departamentul are ca obiectiv strategic asigurarea și consolidarea relației dintre Președintele României și românii din afara granițelor țării prin crearea unor mecanisme noi de dialog. În acest sens, prezintă Președintelui României propuneri privind stabilirea și îmbunătățirea obiectivelor în ceea ce privește strategia de urmat în vederea unei mai bune relaționări cu românii de peste hotare, prin intensificarea dialogului cu reprezentanții acestora. De asemenea, preocuparea principală a Departamentului vizează îmbunătățirea mecanismelor de reprezentare și consultare a românilor din străinătate prin implicarea directă a acestora în definirea politicilor statului român.

Pentru a susține cetățenii români și comunitățile din afara granițelor, Departamentul își propune să inițieze direcțiile de acțiune care să conducă la corecta implementare a principalelor angajamente asumate public de către Președintele României. Din acest punct de vedere, Departamentul va urmări realizarea tuturor demersurilor necesare pentru ca

Administrația Prezidențială să fie un integrator care să armonizeze eforturile tuturor actorilor implicați: instituții ale statului și cetățeni români.

În acest domeniu, dialogul dintre instituții și cetățeni este deosebit de important, iar complementaritatea politicilor statului și nevoile reale decise în urma consultărilor permanente cu cetățenii trebuie să conducă la ceea ce toți românii așteaptă: o politică națională pentru românii de pretutindeni.

Pe termen lung, obiectivul Președintelui României este construirea unei relații puternice a societății românești și a statului român cu diaspora, benefică în ambele direcții. Ea presupune, pe de-o parte, capacitatea de a valorifica potențialul strategic al diasporei românești, ca punte de legătură cu celelalte state, iar, pe de altă parte, presupune a ști clar ce anume suntem datori să facem pentru diaspora, noi, cei de-acasă.

Statul român trebuie să facă eforturi sporite pentru a veni în întâmpinarea așteptărilor legitime ale cetățenilor români aflați în străinătate de a li se asigura servicii și asistență consulară la standarde specifice unui stat membru al Uniunii Europene.

Conservarea și afirmarea identității etnice, lingvistice, culturale și religioase românești în rândul comunităților din străinătate este unul dintre cele mai importante obiective ale României în politica externă. Valorile tradiționale trebuie să reprezinte liantul dintre România și comunitățile de români din străinătate.

A trăi și a munci în străinătate trebuie să devină doar o chestiune de alegere, nu una de constrângere. Acest deziderat va fi îndeplinit atunci când românii din afara granițelor vor avea opțiunea să se întoarcă în țară, știind că și acasă munca și performanța lor sunt recunoscute și răsplătite.

Asemeni statelor importante ale lumii, este timpul ca și România să ofere posibilitatea membrilor comunităților de români din străinătate să formeze un Consiliu Consultativ al Românilor din Afara Granițelor. Dialogul constant cu românii de pretutindeni și oferirea posibilității pentru reprezentanții acestora de a se reuni periodic sunt necesare pentru a constitui un for de dezbateri.

Acest organism, constituit la inițiativa Administrației Prezidențiale, va fi cadrul formal în interiorul căruia vor fi dezbătute cele mai importante teme care implică și preocupă comunitățile de români, transpunerea acestora în politici publice și armonizarea cu cele inițiate de instituțiile statului cu scopul de a îmbunătăți performanța rezultatelor obținute.

În această ordine de idei arătăm că în România, până la data de 6 noiembrie 2019, a existat Ministerul Românilor de Pretutindeni. Acesta a fost desființat (Nicolae, 2019), iar în locul acestuia și al Institutului Eudoxiu Hurmuzachi, Guvernul a înființat un departament fără

personalitate juridică în subordinea premierului, prin preluarea de către acesta a activității, în domeniul românilor din diaspora și a structurilor specializate în acest domeniu.

În ceea ce privește politicile publice elaborate de către statul român, privind diaspora, din cercetările efectuate, am constatat că Statul, prin Guvernul său a întocmit Programul de guvernare, privind politicile publice pentru perioada 2018-2020.

În cuprinsul acestui program de guvernare, în capitolul intitulat „*Politici pentru diaspora*” am identificat că, pornindu-se de la preocupările și problemele comunităților românești de peste hotare, Guvernul prezintă o serie de politici publice ce se doresc a fi implementate în intervalul 2018-2020.

În acest context se arată următoarele:

- ✓ comunitățile istorice din jurul granițelor sunt interesate în mod particular de:
 - respectarea drepturilor persoanelor care aparțin comunităților minorităților românești din statele din vecinătatea României, în conformitate cu standardele europene;
 - afirmarea, conservarea și promovarea identității culturale, lingvistice și spirituale;
 - dreptul de a învăța și de a se exprima liber în limba română;
 - dezvoltarea și afirmarea mediului asociativ din respectivele comunități;
 - studiul și evoluțiile legate de procesul de integrare european a Republicii Moldova;
- ✓ Diaspora de mobilitate are o problemă specifică legată în primul rând de:
 - tratamentul egal și nediscriminatoriu, garantarea exercitării complete a cetățeniei europene, integrarea deplină în spațiul Schengen și eliminarea restricțiilor pe piața muncii (dreptul muncii, libera circulație, traficul de persoane etc.);
 - relația cu autoritățile statului român;
 - situația familiilor rămase în țară;
 - modalități de reintegrare a românilor din diaspora care doresc să revină în țară;
 - afirmarea, conservarea și promovarea identității culturale, lingvistice și spirituale;
 - dezvoltarea și afirmarea mediului asociativ;
 - evoluțiile politice regionale și internaționale (Brexit, manifestări xenofobe și rasiste, criza migrantilor).

Din perspectiva respectării drepturilor economice, aplicarea politicilor destinate românilor de pretutindeni se va face în noul cadru legislativ oferit de actualizarea, în 2017, a Legii nr. 321/2006 privind regimul acordării finanțărilor nerambursabile pentru programele, proiectele sau acțiunile privind sprijinirea activității românilor de pretutindeni și a organizațiilor reprezentative ale acestora.

Modificările au vizat în principal o mai mare accesibilitate la fondurile nerambursabile oferite de statul român pentru cetățenii/etnicii români de pretutindeni și o mai bună adaptare a politicilor publice la prioritățile tematice și geografice în domeniu.

Se va urmări, în continuare, adaptarea cadrului normativ existent la noile realități din comunitățile din diaspora.

Printre actualizările legislative se numără sprijinirea procesului de reîntoarcere a românilor din străinătate, în special prin facilitarea întâlnirii cererii cu oferta de muncă, precum și oferirea de asistență și consiliere în vederea reinsertiei pe piața muncii și dezvoltării de inițiative antreprenoriale.

În acest scop se va urmări și facilitarea procesului de recunoaștere în România a calificărilor formale și informale obținute de românii care au lucrat/lucrează în străinătate.

Totodată, se va avea în vedere modificarea cadrului legislativ astfel încât acesta să permită autorităților administrației publice locale din România să încheie acorduri de înfrățire/cooperare și cu autoritățile administrației publice locale din alte state pentru realizarea și finanțarea unor obiective de investiții, programe comune culturale sportive, de tineret și educaționale, stagii de pregătire profesională și alte acțiuni care contribuie la dezvoltarea relațiilor de prietenie.

În plan instituțional se va urmări consolidarea capacității administrative a Ministerului pentru Românii de Pretutindeni, în vederea unei mai bune coordonări a programelor și proiectelor care au ca beneficiari românii de peste hotare. În acest sens, un rol important va reveni Grupului interinstituțional pentru românii din străinătate.

Care sunt, în concret, măsurile, ce s-au propus/se propun a fi luate în vederea sprijinirii diasporei?

Programul de guvernare privind politicile publice pentru perioada 2018-2020, în capitolul intitulat „*Politici pentru diaspora*” prevede următoarele:

I. Program pentru păstrarea, dezvoltarea și afirmarea identității românești - Cultură

Programul va fi susținut prin:

- înființarea a 5 (cinci) noi centre culturale ale românilor de pretutindeni și sprijinirea celor existente;
- realizarea de studii privind patrimoniul comunităților românești;
- organizarea și susținerea activității curente a bibliotecilor românești;
- susținerea afirmării și promovarea artiștilor de origine română din străinătate;
- înființarea Muzeului Românilor de Pretutindeni, în format virtual și prin identificarea și amenajarea unui sediu în municipiul București;

- recuperarea, restaurarea, întreținerea de muzee, case memoriale, monumente istorice și de artă etc. Amenajarea Casei Memoriale "Aron Pumnul" din Cernăuți și organizarea în incinta acesteia a unui muzeu în memoria lui Mihai Eminescu și Aron Pumnul vor constitui o prioritate;
- deschiderea a 5 (cinci) noi Centre de Informare ale României pe modelul celui de la Comrat.

II. Program pentru păstrarea, dezvoltarea și afirmarea identității românești - Educație

În domeniul educației, Guvernul va continua programul "Nicolae Iorga", program ce își propune să sprijine procesul de integrare a românilor care își au domiciliul/reședința în străinătate în paralel cu păstrarea și afirmarea identității lingvistice a românilor de pretutindeni și să formeze noi generații care să reprezinte România și interesele românești în străinătate.

S-a propus ca realizarea acestor obiective să se facă prin:

- organizarea de cursuri de limbă, cultură și civilizație română în centre universitare și școli din țări cu comunități românești;
- sprijinirea înființării de clase cu predare în limba română;
- dezvoltarea și modernizarea rețelei de școli, grădinițe, biblioteci și centre culturale în țările cu comunități românești cu accent pus pe comunitățile din vecinătate;
- organizarea de tabere și școli de vară în România. Astfel, proiectul "ARC", la care în 2017 au participat peste 2000 de elevi din comunitățile de români din străinătate, va continua și va fi extins și pentru perioada de iarnă;

III. Program pentru păstrarea, dezvoltarea și afirmarea identității românești - Spiritualitate și Tradiție

În domeniul spiritualității și tradiției, Guvernul își propune să păstreze identitatea spirituală și respectarea libertății religioase a românilor de pretutindeni prin continuarea programului "Andrei Șaguna".

Astfel, se propun a se susține:

- organizarea, în cadrul parohiilor, a evenimentelor tradiționale;
- sprijinirea dezvoltării de acțiuni educaționale în cadrul parohiilor;
- sprijinirea acțiunilor caritabile inițiate de biserici;
- construirea, conservarea, repararea unor biserici în locuri unde există comunități mari de români.

IV. Program pentru păstrarea, dezvoltarea și afirmarea identității românești - Mass-Media

În ceea ce privește mass-media, Guvernul va continua programul "Mihai Eminescu", în scopul păstrării și afirmării identității culturale a românilor, promovării României și a valorilor comunităților românești, păstrării unor mai bune legături cu țara a românilor care au domiciliul/reședința în străinătate și apărării intereselor comunităților românilor.

În acest sens se vor susține și se vor extinde:

- sprijinirea funcționării presei de limba română în mediul virtual;
- organizarea și susținerea stagiilor de pregătire profesionale;
- sprijinirea parteneriatelor între mass-media din țară și mass-media de limba română din străinătate;
- dezvoltarea spațiului comunicațional comun cu Republica Moldova și extinderea acestuia și la alte țări din vecinătate.

V. Program pentru păstrarea, dezvoltarea și afirmarea identității românești - Societatea civilă

Societatea civilă va fi sprijinită de către Guvern prin programul "Dimitrie Gusti", având ca scop sprijinirea, consolidarea și extinderea mediului asociativ în comunitățile locuite de români și solidaritatea pe care societatea civilă o generează în rândul comunităților de români.

Aceste obiective vor fi urmărite prin:

- încurajarea inițierii de proiecte de anvergură;
- sprijinirea activității de networking între asociații sau între asociații și autorități;
- susținerea proiectelor și programelor de cunoaștere a drepturilor pe care românii le au în țările de domiciliu/reședință.

VI. Program pentru apărarea drepturilor, libertăților și demnității românilor

Guvernul va garanta exprimarea neîngrădită, de către toți românii, a opțiunilor politice. În acest sens, Guvernul va asigura, în plan executiv, toate condițiile pentru ca românii, inclusiv cei din afara granițelor țării, să își poată exercita dreptul de a-și exprima opțiunile politice.

În același timp, Guvernul va sprijini comunitățile românești în așa fel încât să se asigure de respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și nediscriminării de către administrațiile țărilor în care trăiesc. Guvernul va acorda sprijin și servicii de asistență, în acord cu normele în domeniu și cu statutul României, de stat membru al UE.

În cadrul raporturilor bilaterale cu statele din vecinătate și din Balcani în care trăiesc etnici români, Guvernul va urmări aplicarea corespunzătoare a normelor europene privind tratamentul minorităților naționale aflate pe teritoriul unui stat, precum și un echilibru între

drepturile asigurate în acest domeniu minorităților naționale de către statul român și cele asigurate minorității române de pe teritoriul statului partener.

Guvernul va acționa pentru ca accesul lucrătorilor români pe piața muncii să se facă nediscriminatoriu. În același timp, Guvernul va contribui la consolidarea parteneriatului dintre autoritățile române din străinătate în vederea găsirii de soluții noi la problemele cu care se confruntă cetățenii, din perspectiva apărării drepturilor, libertăților și demnităților românilor.

Numărul consulatelor va crește în funcție de solicitările și de condițiile existente. Calitatea serviciilor consulare se va îmbunătăți în sensul aplicării noilor tehnologii și a noilor mijloace de comunicații. În același timp, consulatele itinerante își vor găsi utilitatea în zonele unde nu sunt îndeplinite condițiile înființării de noi consulate.

Guvernul va sprijini păstrarea și afirmarea identității românești din punct de vedere etnic, cultural religios și lingvistic.

Un rol important în acest proces va reveni, în continuare, Grupului de acțiune interdepartamental, constituit în 2017, care evaluează și propune măsuri în cazurile de abuzuri semnalate la adresa cetățenilor români în străinătate.

VII. Program pentru susținerea procesului de integrare a românilor în țările unde trăiesc, studiază sau muncesc

Guvernul, în paralel cu sprijinul acordat în scopul păstrării, dezvoltării și afirmării identității românești, va urmări și simplificarea procesului de integrare a românilor în țările unde trăiesc, studiază sau lucrează.

Astfel, Guvernul va depune toate eforturile pentru a facilita contactul cu autoritățile locale și centrale din țările de adopție.

În același timp, românii vor fi încurajați să participe la luarea deciziilor în țările unde trăiesc, ținând seama și de legislația existentă.

Vor fi încurajate proiectele și programele având ca scop o mai bună informare privitoare la condițiile locale de muncă și de viață, în acest sens mediul asociativ, societatea civilă, biserica și mass-media având un rol foarte important.

Va fi continuată campania de informare: „Informare acasă! Siguranță în lume!”, destinată românilor care doresc să muncească, să studieze și să locuiască în străinătate. Obiectul general al acestei campanii naționale constă în creșterea gradului de informare și conștientizare al lucrătorilor migranți români asupra drepturilor pe care le au în statele UE.

În paralel cu păstrarea identității românești se urmărește încurajarea integrării în sistemul educațional local. Guvernul va iniția campanii de informare a românilor care

urmează să plece din țară, prin intermediul instituțiilor care au expertiză în domeniu pentru ca integrarea să fie un proces mai ușor.

Oricât de mult s-a dorit realizarea unei cercetări corecte și complete, astfel cum se întâmplă în orice demers științific, și prezenta lucrare are o serie de limite, inerente, pe care le-am observat, fără, însă, ca aceste limite să influențeze semnificativ concluziile surprinse în urma cercetării efectuate.

Limitele prezentei cercetări sunt structurate în două componente, stabilite în funcție de studiul efectuat. Vorbim așadar de:

1. limite ale cercetării teoretice;
2. limite ale cercetării empirice.

Desigur, poate prima și cea mai mare limită a prezentului studiu, care merită a fi amintită este chiar subiectivismul cercetătorului, determinat de nivelul său cultural și științific.

Cât privește primul punct, respectiv, limitele cercetării teoretice, precizăm că studiul prezent este dependent de sursele documentare existente, analizate doar parțial, fiind aproape imposibil de a studia, amănunțit, toate normele și documentele, aplicabile, la un moment dat, într-un anumit domeniu.

Literatura specifică diasporei românești este încă în stadiul incipient, sursele bibliografice fiind limitate. Literatura străină, în domeniu, nu tratează fundamental diaspora românească, aspect față de care putem emite doar idei comparative.

Referitor la limitele cercetării empirice, nu putem spune că cercetarea noastră a condus la crearea unor teorii noi, în schimb, prin cercetarea teoretică am reușit să concentrăm, să structurăm și să sintetizăm importante plusuri și minusuri ce ar putea reprezenta un stimulent puternic în aprecierea tendințelor viitoare.

Apreciem că interesant de urmărit, în cercetări viitoare, ar fi măsura în care politicile publice avute în vedere de către Guvern sunt efectiv implementate.

Referințe (selecție):

Andre de Laubadere. (1973). *Traite de Droit Administratif*, 6th edition, vol I, Paris, L.G.D.J

Andreescu, Mihai (2010). *Raport internațional: Diaspora românească, a cincea cea mai numeroasă din lume / Aproape jumătate dintre românii cu studii universitare care lucrează în străinătate au locuri de muncă destinate muncitorilor necalificați*.
<https://www.g4media.ro/raport-international-diaspora-romaneasca-a-cincea-cea-mai-numeroasa-din-lume-aproape-jumatate-dintre-romanii-cu-studii-universitare-care-lucreaza-in-strainatate-au-locuri-de-munca-destinate-muncitorilor-necalificați>

- Balabanova, Ekaterina & Balch, Alex. (2010). *Sending and receiving: The ethical framing of intra-EU migration in the European press*, European Journal of Communication
- Brezoianu, Dumitru & Oprican, Mariana. (2008), *Public Administration in Romania*, Publishing House C.H. Beck, Bucharest
- Ciocea, Mălina & Cărlan, Alexandru. (2012). *Debating Migration as a Public problem: Diasporic Stances in Media Discourse*. Romanian Journal of Communication and Public Relations
- Elliot, Emory & Payne, Jasmine & Ploesch, Patricia. (2007). *Global Migration, Social Change and Cultural Transformation*
- Fine, Sarah & Ypi, Lea. (2016). *Migration in Political Theory. The Ethics Movement and Membership*, OXFORD University Press
- Georgiou, Myria (2006). *Diaspora, identity and the media: diasporic transnationalism and mediated spatialities*. Hampton Press, Cresskill, N.J., United States.
- Gheorghe, Mihai. (2002). *The Inevitable Law*, Lex Lumina Publishing House, Bucharest
- Lafleur, Jean-Michel, (2012). *Transnational Politics and the State. The External Voting Rights of Diasporas*
- Marinescu, Valentina (2011). *Analiza comparativă a prezentării în ziarele centrale naționale a fenomenului migrației forței de muncă românești în Uniunea Europeană*, Raport de cercetare, Grant CNCSIS PN II IDEI ID 1113, 2009–2011 *Fenomenul migrației forței de muncă și formarea publicului diasporic: impactul asupra spațiului public și practicilor instituționale*.
- Moroianu-Zlătescu, Irina. (2007). *Drepturile omului-un sistem în evoluție*, Publishing I.R.D.O, București
- Robins, Kevin & Aksoy, Asu (2015). *Transnationalism, Migration and Challenge to Europe. The enlargement of meaning*, Publishing Routledge
- Roman, Monica & Voicu, Cristina (2010). *Câteva efecte socioeconomice ale migrației forței de muncă asupra țărilor de emigrație*. Economie teoretică și aplicată, vol XVIII
- Șandor, Sorin Dan (2013). *Metode și tehnici de cercetare în științele sociale*, Suport de curs pentru studenții Facultății de Administrație Publică, din cadrul Universității Babeș-Bolyai, <https://docplayer.net/21004557-Metode-si-tehnici-de-cercetare-in-stiintele-sociale-sorin-dan-sandor.html>
- Silasi, Gheorghe & Simina, Ovidiu (2008). *Migration, Mobility and Human Rights at the Eastern Border of the European Union – Space of Freedom and Security*, Editura Universității de Vest, Timișoara

Thévenot, Laurent (2006). *L'Action au pluriel: sociologie des régimes d'engagement*, Paris
La Découverte

León-Ledesma, M. and M. Piracha. (2004), *International Migration and the Role of
Remittances in Eastern Europe*, International Migration, Vol. 42, Issue 4

Kaczmarczyk, P. and M. Okólski. (2005), *International Migrations in Central and Eastern
Europe: Current and Future Trends, UN Expert Meeting on Migration and Development*,
New York: United Nations

IOM (2003): *World Migration 2003 – Maps*, Geneva: International Organization for
Migration

Lex5, [https://lege5.ro/Gratuit/gi3donzxi2q/politici-pentru-diaspora
program?dp=gi2tcobuga2dcny](https://lege5.ro/Gratuit/gi3donzxi2q/politici-pentru-diaspora-program?dp=gi2tcobuga2dcny)

Government Programme on public policies for the period 2018-2020.

Proiectul *Migrația românilor către Marea Britanie în contextul Brexit: un flux migratoriu contra curentului european* (bursier drd. Andrada Maria Petrache) și-a propus următoarele obiective de cercetare:

Obiective generale

1. Identificarea motivelor care au stat la baza migrației românilor către Marea Britanie în perioada de după Referendumul pentru ieșirea din Uniunea Europeană.

Context: Migrația românilor către Regat după iunie 2016 se abate de la linia mai degrabă precaută care a caracterizat migrația europeană către Marea Britanie, părând să ignore scenariile alarmante, atât de prezente în discursul mediatic sau politic. Lucrarea și-a propus să stabilească dacă motivația a fost de natură economică sau dimpotrivă, dacă a ținut de puterea de atracție, așa-zisul ‘soft power’ britanic.

2. Identificarea rolului pe care l-a avut Brexitul în decizia cetățenilor români de a migra către Marea Britanie după iunie 2016.

Context: Migrația UE27 către Marea Britanie a scăzut pe fondul incertitudinii create de Brexit, însă migrația românilor a continuat să crească, într-o aparentă detașare față de Brexit. Lucrarea și-a propus să exploreze posibilele roluri pe care le-ar fi putut juca Brexit-ul: termen limită care a încurajat migrația, factor de incertitudine care a descurajat-o sau altele.

Obiective specifice

1. Clasificarea și ordonarea factorilor care au determinat migrația în baza datelor empirice.
2. Identificarea impactului diferențiat pe care îl are Brexit-ul în funcție de intenția migranților de rămâne în UK: pe termen scurt, mediu sau lung.

Activități de cercetare

Construirea cadrului analitic a constituit primul stadiu al cercetării și s-a împărțit în două etape: analiza rapoartelor statistice care descriu fluxul migratoriu și amploarea sa și revizuirea literaturii de specialitate, în încercarea de a găsi explicații pentru realitatea descrisă de rapoartele demografice. Pentru prima etapă au fost consultate rapoarte și date publicate de OECD, ONS (Oficiul Național pentru Statistică britanic) și Comisia Europeană. Întrucât lucrarea tratează ca subiect un fenomen aflat în plină desfășurare, a fost necesară o actualizare constantă a datelor, pe parcursul întregului an aferent cercetării.

În pregătirea colectării de date empirice, a urmat partea de *revizuire și finalizare a metodologiei*. Revizuirea metodologiei și stabilirea întrebărilor de cercetare în baza literaturii de specialitate și a comentariilor și sugestiilor primite de la coordonatorul proiectului și de la conducătorul de doctorat a durat aproximativ o lună. A urmat apoi elaborarea ghidului de interviu, care a urmat aceiași pași și a cărui finalizare a durat aproximativ 2 luni.

Colectarea datelor empirice a debutat printr-o serie de eforturi de a identifica respondenți pentru interviul online, care a presupus combinarea eșantionării de conveniență cu cea bulgăre de zăpadă. Abordarea posibililor respondenți, prezentarea proiectului de cercetare, explicarea detaliilor tehnice pentru realizarea interviurilor, obținerea acordului și programarea interviurilor au durat aproximativ două săptămâni. Realizarea interviurilor s-a întins pe o perioadă de alte două săptămâni, respondenții nefiind disponibili decât în afara programului de muncă.

Partea de *prelucrare și interpretare a datelor empirice* a început cu transcrierea interviurilor (raportul de timp fiind de aproximativ 35 minute necesare pentru transcrierea unui interviu de 20 minute). A urmat apoi codificarea datelor text în programul Atlas.ti, pentru care au fost necesare 2 zile. Odată codificate, răspunsurile au fost structurate și analizate în partea de rezultate și concluzii a lucrării. Analiza răspunsurilor și formularea concluziilor au durat aproximativ o lună.

Diseminarea rezultatelor cercetării a avut și ea două etape principale: prezentarea lucrării în cadrul unei conferințe internaționale și trimiterea spre publicare într-o revistă științifică. Pregătirea prezentării lucrării în cadrul secțiunii *Politics and policies of the European Union* a conferinței internaționale *SISP 2019*, organizată în septembrie 2019 la Lecce de către Societatea Italiană de Științe Politice a durat aproximativ 2 săptămâni. Pregătirea lucrării pentru a fi trimisă spre publicare în revista *Europolity* și integrarea sugestiilor primite de la coordonatorul de proiect și de la participanții la conferință au durat alte aproximativ 2 luni.

Întrebări de cercetare

Î1: Ce rol a jucat Brexit-ul în decizia cetățenilor români de a migra către Marea Britanie după Referendumul din iunie 2016?

Î2: Care sunt factorii care i-au determinat să migreze către Marea Britanie?

Î3: Cum a influențat Brexit-ul viața de zi cu zi a românilor care s-au stabilit în Marea Britanie după Referendum?

Î4: Pe ce perioadă se întind planurile lor în Marea Britanie și cum le-ar putea influența Brexit-ul?

Considerente metodologice

Natura cercetării este una calitativă, întrucât vorbim despre un studiu exploratoriu, care își dorește să îmbunătățească nivelul de cunoaștere asupra unui fenomen migratoriu atipic, propunând explicații pe baza analizei de literatură specifică și a unor interviuri semi-structurate.

Analiza literaturii de specialitate

Demersurile de cercetare au debutat prin analiza datelor statistice, care să permită realizarea unei radiografii a migrației românilor către Marea Britanie în contextul Brexit. Această migrație a fost tratată atât independent, cât și în contextul mai larg, al migrației europene (UE 27) către Marea Britanie din aceeași perioadă.

Analiza datelor furnizate de către Oficiul Național de Statistică britanic a dezvăluit o tendință atipică a migrației românilor către Marea Britanie în contextul Brexit, datele sugerând o creștere a numărului de migranți români din Marea Britanie, dar o scădere a migrației UE 27 către aceeași destinație. Marea Britanie a reprezentat o destinație atât de atractivă pentru români, încât aceștia i-au surclasat pe irlandezi și au devenit al doilea grup de naționalitate non-britanică, după polonezi, în ciuda presupusei incertitudini cauzate de iminenta ieșire din Uniunea Europeană. Această particularitate a migrației românilor către Marea Britanie în contextul Brexit ridică o mulțime de întrebări și justifică o astfel de cercetare exploratorie.

Analiza literaturii de specialitate a fost folosită tocmai în încercarea de a explica tendința migratorie atipică. Teoriile neoclasice ale migrației au putut justifica decizia românilor de a emigra, dar nu și preferința pentru Marea Britanie, în contextul unui Brexit marcat de incertitudine (respingerea repată a acordurilor cu UE în Parlamentul britanic și perspectiva unei ieșiri fără acord). Pentru a înțelege mai bine contextul migrației și atitudinile britanice, am apelat apoi la literatura pe tema euroscepticismului britanic, în special în relație cu tema migrației intracomunitare.

Incapacitatea literaturii de specialitate de a explica această tendință migratorie pozitivă într-un context incert, coroborată cu datele statistice ale Uniunii Europene care arată aprecierea cetățenilor europeni pentru libertatea de mișcare au sugerat o ipoteză de lucru: iminența Brexitului a fost chiar generantă de migrație în cazul românilor care și-au dorit să profite de mobilitatea internă a UE și să emigreze către Marea Britanie cât timp cadrul legal încă le-o permitea.

Interviuri semi-structurate

După construirea corpusului de literatură și date statistice specifice, cercetarea a căutat confirmarea teoriilor și a întrebărilor de cercetare prin interviuri calitative realizate prin apeluri video online. Scopul interviurilor a fost de a testa cadrul teoretic și de identifica motivele specifice care i-au determinat pe respondenți să migreze către Marea Britanie într-un context aflat într-o continuă schimbare din punct de vedere al drepturilor cetățenilor.

Cele 10 interviuri semi-structurate, cu întrebări deschise, au fost realizate între 13-23 august 2019 prin apeluri video, fiecare dintre ele având o durată de aproximativ 20 minute. Materialul text rezultat în urma transcrierilor a fost supus unei analize tematice, realizată cu ajutorul programului Atlas.ti. Rezultatele interviurilor au fost codificate în acord cu temele urmărite pe tot parcursul interviurilor: *factorii care au determinat migrația* (economici, academici, de natură personală – prieteni sau familie), *atracția Regatului Unit* (prosperitate, soft power, societate deschisă), *efectele Brexitului asupra vieții de zi cu zi a migranților români*. Iar pentru a interpreta rezultatele și a stabili dacă aceste teme sunt mai mult sau mai puțin relevante în funcție de planurile și intențiile inițiale ale migranților, interviurile au luat în considerare și *intenția de a rămâne, de a se întoarce* sau interesul pentru *migrația ulterioară* către un alt stat.

Interviurile au limitat studiul de caz la un eșantion nereprezentativ, cu studii superioare finalizate sau în desfășurare și cu o vârstă cuprinsă între 20-30 ani. Dar deși nu pot fi generalizate, rezultatele și datele obținute sunt extrem de relevante pentru un studiu exploratoriu, întrucât se pot însă asocia cu alte cercetări cantitative mai ample și pot constitui un punct de pornire pentru cercetări viitoare pe tema migrației cetățenilor români către Marea Britanie în contextul Brexit.

Arii empirice

4.1. Interviuri video semi-structurate, realizate online cu 10 respondenți, români care au emigrat către Marea Britanie după iunie 2016.

Eșantionul a fost unul combinat, selectat prin conveniență și tehnica bulgărelui de zăpadă, și a constat în 10 români cu vârsta cuprinsă între 20-30 ani, care s-au stabilit în Regatul Unit în 2016, 2017, 2018 și 2019, acoperind astfel toată perioada de după Referendum și permițând o evaluare exhaustivă din punct de vedere temporal. Eșantionul a fost unul relativ echilibrat, cu 6 bărbați și 4 femei, dar nișat, cu respondenți fie în curs de obținere a unei diplome academice, fie cu studii universitare finalizate. Aceștia s-au raportat în răspunsurile lor la comunități diverse, dat fiind faptul că unii locuiau în zone urbane multiculturale precum Londra, Leeds sau Nottingham, iar alții în centre universitare precum

Cambridge sau Newport. Domeniile de studiu sau activitate au variat și ele: IT, transporturi, consultanță, drept, psihologie, fizică sau siguranță alimentară.

Corpus de date statistice care descriu migrația românilor către Marea Britanie după Referendumul pentru ieșirea Marii Britanii din Uniunea Europeană (decembrie 2018-august 2018)

Datele statistice oferite de autoritățile britanice sau provenite din rapoarte ale organizațiilor internaționale au fost constituite într-un corpus care a fundamentat și ghidat cercetarea, de la stabilirea întrebărilor de cercetare până la construirea ghidului de interviu.

Cadrul analitic

Context

Statisticile UE arată că mobilitatea intracomunitară - *libertatea de mișcare a cetățenilor UE care pot locui, lucra, studia și dezvolta afaceri oriunde în UE*- este cea mai apreciată realizare și prioritate europeană (Eurobarometru 2019, 29). Dar tocmai această mobilitate este adesea subiectul declarațiilor controversate ale autorităților britanice, care iau în calcul sistarea ei în ziua unu post-Brexit (Politico 2019). Statutul și drepturile cetățenilor care au migrat deja, fie că sunt cetățeni UE27 în Marea Britanie sau cetățeni britanici în UE27, precum și regulile care vor governa mobilitatea UE27-UK după Brexit au reprezentat încă de la început o prioritate în cadrul negocierilor dintre Uniunea Europeană și Regatul Unit. Însă, deși din iunie 2016 și până în prezent au fost vehiculate mai multe propuneri, inclusiv oferta de rezidență permanentă (EU Settlement Scheme) deschisă de autoritățile britanice celor 3 milioane de cetățeni UE27 care locuiesc în Regat, detaliile referitoare la migrația post-Brexit și la felul în care acest fenomen le va afecta viața românilor stabiliți în Marea Britanie rămân sub semnul incertitudinii.

Acesta este contextul în care migrația UE27 către Marea Britanie a înregistrat o scădere după Referendumul din 2016, menținându-se în 2018 și 2019 la cel mai jos nivel înregistrat din 2013 încoace (ONS 2018, 8; ONS 2019, 5). Fluxul migratoriu dinspre România se prezintă însă ca unul atipic, împotriva curentului european, având în vedere că românii i-au surclasat pe irlandezi și au devenit al doilea cel mai mare grup de naționalitate non-britanică din Regatul Unit în 2017 (ONS 2017, 6-7). Oficiul Național pentru Statistică britanic scria într-un raport că „*Cea mai mare creștere pentru o țară individuală între 2016 și 2017 a fost înregistrată de cetățenii născuți în România sau de naționalitate română*” (ONS 2017, 6). Românii par să fi continuat să aleagă Marea Britanie în ciuda incertitudinii, anxietății sau chiar discriminării vehiculate atât de des în discursul public.

Diaspora românească

Diaspora românească este a cincea din lume ca mărime, datele de la 24 iulie 2019 arătând că aproximativ 5,6 milioane de români trăiesc în afara granițelor, conform unui studiu OECD comandat de Ministerul român al Afacerilor Externe. Acesta arată că majoritatea diasporei este formată din persoane care au emigrat către un alt stat membru odată cu aderarea României la UE din 2007.

În 2015-2016, principalele destinații ale emigranților români erau Italia, Germania, Spania, Regatul Unit și SUA. La acel moment, anterior referendumului pentru Brexit, numărul românilor din Marea Britanie era de 224 600 (OECD 2019). Numărul vehiculat în prezent de către autoritățile române și britanice este de aproximativ 411 000, ceea ce arată că diaspora românească din Regat s-a dublat în ultimii trei ani, în ciuda climatului marcat de Brexit.

Studiul OECD indică raționamentele economice drept principala motivație pentru a emigra, deși menționează și o dezamăgire față de clasa politică și față de corupția din țară. Intenția de emigrare rămâne ridicată, cu un sfert dintre români declarând că s-ar stabili în afară dacă ar apărea o oportunitate. Situația este și mai dramatică pentru segmentul de vârstă 15-24, jumătate dintre respondenți declarându-și intenția de a emigra. Studiul OECD leagă aceste date de oportunitățile profesionale reduse pe care mai ales persoanele cu studii superioare le au în România, ceea ce justifică o analiză a problemei migrației prin prisma teoriilor neoclasice ale migrației.

Diaspora prin prisma teoriilor migrației

Realitatea contemporană a migrației deviază de la teoria clasică a lui Ravenstein, conform căreia migrația se realizează pas cu pas, pornind de la sat, către cel mai apropiat oraș, către capitală și apoi către o altă țară (Ravenstein 1885, 198-199). Migranții de astăzi, în special cei români, par să aleagă direct destinația unei alte țări – sunt numeroase sate locuite predominant de copii și vârstnici, pentru că populația activă lucrează în străinătate. Și deși unele reguli propuse de Ravenstein rămân relevante – în special importanța raționamentelor economice – teoria neoclasică a migrației se pliază mai bine pe particularitățile de astăzi ale fenomenului.

Coform teoriei neoclasice (Harris and Todaro 1970; Sjaadstad 1962; Massey et al. 1993; Bauer and Zimmermann 1999), migrația este determinată în primul rând de „considerente economice raționale ale beneficiilor și costurilor relative – în primul rând financiare, dar și psihologice” (Todaro and Smith 2014, 362). Tot ea introduce și conceptele de probabilitate a angajării la destinație și de diferențe salariale pe care le prezintă drept

factori care influențează decizia de a migra (Bauer and Zimmermann 1999; Harris and Todaro 1970). Conform acestor teorii, românii care se gândesc să emigreze vor lua în calcul diferențele salariale dintre România și Marea Britanie și probabilitatea de a-și găsi un loc de muncă în Regat.

Existența diasporei române poate fi explicată și prin teoria capitalului uman (Sjaadstad 1962), care analizează fenomenul la nivel micro, concentrându-se pe caracteristicile personale care susțin decizia individuală de a emigra: ocupație, competențe, vârstă, sex, stare civilă sau preferințe. Toate acestea joacă un rol important în luarea deciziei de a emigra, precum și în succesul migrantului în țara gazdă - migrații tineri, cu competențe solide sau cu educație superioară au, astfel, un avantaj.

Rezultatele cercetării

Rezultatele acestei cercetări exploratorii descriu realitatea din spatele titlurilor senzaționale de ziar și explică raționamentul din spatele a ceea ce poate părea o decizie riscantă, surprinzătoare, dar este de fapt o simplă dorință de a profita de libertatea de mișcare intracomunitară. Negocierile pentru Brexit au fost într-o continuă cursă contracronometru, ghidată de termene limită care s-au tot prelungit, iar concluzia studiului este că la fel a fost și migrația românilor către Marea Britanie.

Românii care au luat în calcul să migreze către Marea Britanie nu par să fi fost extrem de preocupați de incertitudinea statutului lor post-Brexit. Dimpotrivă, ei par să fi fost mult mai interesați de ceea ce le putea oferi Regatul Unit, de oportunitățile pe termen-scurt, plasând pe un plan secund posibilele provocări care ar fi putut să apară pe termen mediu și lung. Celor cu planuri pe termen scurt nu le-a păsat de Brexit pentru că nu au intenționat niciodată să stea mai mult de o perioadă limitată în Marea Britanie. Chiar și cei cu planuri pe termen lung au considerat că prezența lor pe teritoriul britanic (sub as庇ciul termenilor UE privind migrația intracomunitară) înainte momentul la care se va produce Brexit-ul, le va permite să rămână și după Brexit. De fapt, indiferent de durata pe care se întindeau planurile lor în Regat, respondenții au părut încurajați de ideea că „*încă pot merge*”.

Factorii care au determinat migrația către Marea Britanie

Rezultatele dezvăluie o atracție economică extraordinară pe care o deține Regatul Unit în comparație cu alte state, inclusiv cu alte state membre UE. Această atracție economică, care conform celor intervievați înglobează și atractivitatea mediului academic britanic, a stat la baza deciziei de a imigra, alături de alți factori precum existența unei diaspore românești sau accesibilitatea limbii engleze.

Oportunitățile academice și profesionale reprezintă principala categorie de factori care i-au determinat de respondenți să migreze către Regatul Unit: „*Mi-am dorit să merg la facultate acolo. Iar părinții mei tocmai își pierduseră job-urile în România [...] așa că am plecat toți.*” sau „*Locul de muncă – am primit o ofertă pe LinkedIn. Cochetam de mult cu ideea de a pleca în UK pentru experiență, un plus la CV și pentru motive economice.*” Acest rezultat se aliniază concluziilor studiului OSCE, care evidențiază studiile și oportunitățile profesionale drept principalii factori din spatele migrației românilor către Marea Britanie.

Dincolo de universitățile de prestigiu mondial, atractivitatea mediului academic britanic pare să fie bazată pe varietatea programelor educaționale, care permit dubla-specializare sau studii de nișă, dar și pe oportunitățile profesionale pe care le oferă după absolvire: „*Este extrem de internațional [...] am oportunități de carieră pe care nu le-aș fi avut în nicio altă țară*”.

Existența unei diaspore românești semnificative pare să fi fost un al doilea factor care a încurajat migrația, pentru că el se traduce în prezența pretenilor sau a familiei în țara gazdă. Șase respondenți au declarat că faptul că aveau prieteni sau rude în Marea Britanie i-a încurajat să meargă și ei: „*Am ales UK pentru că aveam rude acolo: unchi, mătuși, verișori care erau acolo de 8-9 ani*”, „*Tata a stat acolo 5 ani, prietena mea era acolo, venise la studii, așa că am zis că nu are rost să nu merg*”.

Accesibilitatea limbii engleze este al treilea cel mai des menționat factor care a influențat alegerea Marii Britanii drept destinație: „*Anglia a fost direcția pentru că vorbesc engleza, chiar predasem engleza, fusesem la olimpiada de engleză. Așa că a fost o direcție naturală, era cam singura țară care mă atrăgea*”. Nu a existat însă un consens referitor la atractivitatea de tip „soft power” (Nye 2004) a Marii Britanii, unul dintre respondenți ținând chiar să menționeze că „*nu sunt ahtiat după cultura britanică...să beau ceai*”, în timp ce un altul a menționat că „*întotdeauna am fost pasionată de Anglia într-un fel sau altul, de cultura lor*”.

Influența Brexit-ului asupra deciziei de a emigra către Marea Britanie

Brexit-ul pare să fi influențat într-o foarte mică măsură decizia respondenților de a emigra către Marea Britanie. Trei dintre cei intervievați nu aveau idee despre perspectiva Brexit-ului înainte de Referendum: „*Am fost șocat. Nici nu știam că se întâmplă, că aveau un vot. M-a sunat un prieten să îmi spună că UK iese din UE și eu am zis ‘Cum așa?’ , că eu îmi luasem bilete.*”

Unii respondenți aveau deja planurile făcute și fie aveau contracte semnate, fie nu intenționau să stea în Marea Britanie pentru mai mult de 2-3 ani (perioada prevăzută inițial

pentru negocieri) – „eu aveam planul făcut și a fost egal cu zero”. Mai mult, pentru respondenții care au plecat în Marea Britanie în baza unei oferte sau a unui contract de studii sau de muncă, acestea au funcționat ca o poliță de asigurare în fața incertitudinii cauzate de Brexit.

Majoritatea participanților au sugerat că Brexit-ul a „grăbit” decizia de a imigra, în condițiile în care mulți au privit cei 2-3 ani vehiculați ca termen pentru finalizarea negocierilor drept o perioadă destul de lungă pentru ca ei să își atingă obiectivele pe care le aveau în Marea Britanie – „Ne-am gândit mai degrabă că hai că încă putem să mergem, nu ca pe un termen care să ne constrângă să nu mai putem sta cât ne-am propus”; „A grăbit-o. Nu m-a îngrijorat în niciun fel, chiar eram nepăsător în privința asta. Ce ar putea să facă? Să mă trimită înapoi acasă. Mă duc în altă țară, nu țineam așa cu ardoare să rămân aici. Eram conștient când am plecat că o să plec pentru o perioadă scurtă de timp, 2-4 ani.”

Răspunsurile celor intervievați par să susțină ipoteza de lucru conform căreia iminența Brexitului a fost chiar generantă de migrație în cazul românilor care și-au dorit să profite de mobilitatea internă a UE și să emigreze către Marea Britanie cât timp cadrul legal încă le-o permitea. Unul dintre respondenți a mers chiar mai departe cu această idee și a sugerat că această tendință migratorie va continua: „chiar mă aștept să fie un val de oameni care vin să se înregistreze pentru pre-settled status.” Aceste răspunsuri justifică eventuale demersuri ulterioare de cercetare, care să îi testeze validitatea și să poată generaliza rezultatele.

Influența Brexit-ului asupra vieții de zi cu zi

Asemenea deciziei de a imigra, Brexit-ul nu pare să fi influențat prea mult viața de zi cu zi a românilor care s-au stabilit în Marea Britanie după Referendum. Unii respondenți au spus că Brexit-ul nu a avut „niciun efect” asupra celor care se concentrează pe job-ul lor și nu se lasă influențați de mass-media.

Deși nu s-au declarat extrem de afectați, unii respondenți au menționat câteva efecte negative pe care le-au sesizat: un impact economic (devalorizarea lirei reprezintă un dezavantaj pentru românii care „încasează salariul în GBP și îl schimbă în RON la întoarcerea în România”), un anumit efect negativ la nivelul societății (începând de la o preocupare constantă pentru subiect și mergând până la proteste sau o creștere a „numărului de infracțiuni comise din motive de intoleranță”) și o incertitudine legată de felul în care îi va afecta.

Participanții la studiu nu au experimentat direct forme de discriminare, însă eșantionul a fost unul nereprezentativ, format din persoane care trăiesc și își desfășoară activitatea în medii academice sau înconjurați de persoane cu studii superioare. Respondenții au confirmat

însă că au auzit de diverse cazuri de discriminare din motive legate de Brexit, în special în zone mai puțin diverse din punct de vedere cultural și venind în general din partea unor persoane mai puțin educate, exact așa cum indică și literatura (Shaw 2016).

Planurile în Marea Britanie și modul în care ar putea fi influențate de Brexit

Doi dintre respondenți au declarat că planurilor lor în Marea Britanie se întind pe termen lung și că ar vrea să rămână acolo „*pentru totdeauna*”. Jumătate dintre ei au planuri pe termen mediu (între 2 și 5 ani) și obiective clare și specifice de îndeplinit înainte de a se întoarce acasă: studii de finalizat, calificări profesionale de obținut sau proiecte profesionale de realizat. Și cei cu planuri pe termen scurt (<2 ani) se ghidează după obiective, însă în cazul lor acestea sunt economice și definite de o sumă pe care își doresc să o strângă.

Întrebați ce ar trebui să se întâmple în contextul Brexit-ului pentru a-i determina să își schimbe planurile și să plece din Marea Britanie mai repede, doi dintre respondenți au răspuns că nu există „nimic” care i-ar putea determina să facă acest lucru. Totuși, majoritatea respondenților par a fi sensibili la efecte negative asupra economiei, un acces îngreunat la locurile de muncă sau o sistare prea bruscă a libertății de circulație.

Șapte dintre cei zece respondenți ar lua în calcul migrația către o altă țară, printre destinațiile preferate numărându-se alte state vestice din UE, SUA sau Canada. Tot șapte dintre respondenți ar lua în calcul și să se întoarcă în România, patru dintre ei fiind chiar hotărâți să o facă, pentru a fi mai „*aproape de familie, prieteni, toată viața pe care am construit-o de-a lungul timpului*”.

Intențiile descrise mai sus ilustrează una dintre primele concluzii ale interviului: că Brexit-ul nu a influențat decizia de a migra pentru românii care aveau planuri clare în Marea Britanie. Brexit-ul nu a putut umbri nimic dacă acel ceva nu exista, dacă migranții nu au intenționat niciodată să stea mai mult decât câțiva ani, exact acei câțiva ani prevăzuți pentru negocieri sau pentru perioada de tranziție.

Referințe

Surse primare:

- Comisia Europeană, TF50 (2017) 19 – Commission to EU 27, 8 December 2017, “Joint report from the negotiators of the European Union and the United Kingdom Government on progress during phase 1 of negotiations under Article 50 TEU on the United Kingdom's orderly withdrawal from the European Union”, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/joint_report.pdf
- Comisia Europeană, Standard Eurobarometer 90, Autumn 2018

- OECD, Talent Abroad: A Review of Romanian Emigrants, 2019, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/bac53150-en>.
- Office for National Statistics, Statistical bulletin: Population of the UK by Country of Birth and Nationality: 2015, available at: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/internationalmigration/bulletins/ukpopulationbycountryofbirthandnationality/august2016>
- Office for National Statistics, Living abroad: dynamics of migration between the UK and the EU27, 2017, available at: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/internationalmigration/articles/livingabroad/dynamicsofmigrationbetweenbritainandtheeu2>
- Office for National Statistics, Statistical bulletin: Population of the UK by country of birth and nationality: 2017, available at: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/internationalmigration/bulletins/ukpopulationbycountryofbirthandnationality/2017>
- Office for National Statistics, Statistical bulletin: Population of the UK by country of birth and nationality: 2018, available at: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/internationalmigration/bulletins/ukpopulationbycountryofbirthandnationality/2018>
- Office for National Statistics, Migration Statistics Quarterly Report: July 2018, available at: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/internationalmigration/bulletins/migrationstatisticsquarterlyreport/july2018revisedfrommaycoveringtheperiodtodecember2017>
- Office for National Statistics, Migration Statistics Quarterly Report: August 2019, available at: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/internationalmigration/bulletins/migrationstatisticsquarterlyreport/august2019#table-92674401>

Surse secundare:

- BALCH, A., BALABANOVA, E. 2006-2013. “Ethics, politics and migration: public debates on the free movement of Romanians and Bulgarians in the UK”, *Politics*. 36(1), pp. 19-35
- BAUER, Thomas; ZIMMERMANN, Klaus F. 1999. “Assessment of possible migration pressure and its labor market impact following EU enlargement to Central

and Eastern Europe.” *A study for the Department of Education and Employment*, UK. IZA Research Report No.3

- BRUBACKER, Rogers. 2005. “The ‘diaspora’ diaspora”, *Ethnic and racial studies*, 28(1), pp. 1-19
- D’ANGELO, Alessio; KOFMAN, Eleonore. 2017. “UK:Large-Scale European Migration and the Challenge to EU Free Movement”, *South North Migration of EU Citizens in Times of Crisis*. Springer Open, pp. 175-192
- DE HAAS, Hein. 2008. “Migration and development. A theoretical perspective,” *International Migration Institute Working Paper no.9*. University of Oxford
- DE HAAS, Hein. 2010. ”The Internal Dynamics of Migration Processes: A Theoretical Inquiry”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 36:10, pp. 1587-1617
- FOX, J., MOROȘANU, L. E., & SZILASSY, E. 2012. “The racialization of the new European migration to the UK”. *Sociology*. 46(4), pp. 680–695
- GALGOCZI, Bela, LESCHKE, Janine, WATT, Andrew. 2012. *EU Labour Migration in Troubled Times – Skills Mismatch, Return and Policy Responses*. Routledge
- HARRIS John R., TODARO, Michael P. 1970. “Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis”. *The American Economic Review*. Vol. 60, No. 1, 1970, pp. 126-142
- KUREKOVA, Lucia. 2011. *Theories of migration: Conceptual review and empirical testing in the context of the EU East-West flows*, Interdisciplinary conference on Migration. Economic Change, Social Challenge, University College London
- MASSEY, Douglas S., ARANGO, J., HUGO, G., KOUAOUICI, A., PELLEGRINO, A., TAYLOR, J.E. 1998. *Worlds in motion. Understanding international migration at the end of the millennium*, Clarendon Press Oxford
- MASSEY, Douglas S., ARANGO, J., HUGO, G., KOUAOUICI, A., PELLEGRINO, A., TAYLOR, J.E. 1993. “Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, *Population and Development Review*, Vol. 19, No. 3, pp. 431-466
- NYE, Joseph S. 2004. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs New York
- RAGAZZI, Francesco. 2009. “Governing diasporas”, *International Political Sociology*. 3(4), pp. 378-397
- RAVENSTEIN, Ernst Georg.1885. “The Laws of Migration”, *Journal of the Statistical Society of London*. Vol. 48. No.2, pp. 167-235

- SHAW, Jo. 2016. “Citizenship, Migration and Free Movement in Brexit Britain”, *German Law Journal*, 17(S1), pp. 99-104
- SINATTI, Giulia; HORST, Cindy. 2015. *Migrants as agents of development: Diaspora engagement discourse and practice in Europe*, Sage, pp. 135-136
- SJAADSTAD, Larry. 1962. “The costs and returns of human migration,” *Journal of Political Economy* 70, pp. 80-93
- TODARO, Michael P; SMITH Steven. 2015. *Economic Development*, Pearson
- O'REILLY, Karen. 2015. *Migration Theories: A Critical Overview*, Routledge Handbook of Immigration and Refugee Studies, Oxford: Routledge, pp. 25-33
- ØSTERGAARD-NIELSEN, Eva. 2003. *International Migration and Sending Countries: Perceptions, Policies and Transnational Relations*, Palgrave Macmillan
- YUVAL-DAVIS, Nira. 2006. “Belonging and the Politics of Belonging”, *Patterns of Prejudice*, 40:3, Routledge, pp. 197-214

Surse electronice:

- Financial Times, “Net migration to Brexit Britain from EU drops to 5-year low”, consulted at: 17.07.2019, available at: <https://www.ft.com/content/6198fe42-88d4-11e8-bf9e-8771d5404543>
- Politico, “Boris Johnson insists free movement 'will end' October 31”, consulted at 25.08.2019, available at: <https://www.politico.eu/article/boris-johnson-insists-free-movement-will-end-october-31/>

Proiectul *Noua diaspora* și campanii interactive inițiate de media: cazul migrației românilor în Regatul Unit (bursier dr. Bianca-Florentina Cheregi)

Proiectul analizează modul în care media din România abordează migrația ca problemă publică, iar cercetarea vizează legitimarea de către presă a unor reprezentări ale identității colective și naționale, în contextul dezbaterilor despre migrația românilor în Regatul Unit.

Tema migrației forței de muncă în Uniunea Europeană („noua diaspora”) este abordată de presă cu o relativă constanță, cunoscând însă și perioade de *mediatizare* intensă, în funcție de apariția unor contexte precum liberalizarea accesului la piața forței de muncă europene pentru români și bulgari, sau referendumul din Marea Britanie privind apartenența țării la Uniunea Europeană.

Pornind de la acest context, lucrarea investighează modurile în care jurnaliștii români interpretează tema migrației, având în vedere situații diferite de comunicare, cum ar fi discursul media în contexte specifice sau discursul media *programatic* (campanii inițiate de media ca răspuns la discursurile anti-imigraționiste din presa britanică tabloidă), dar și *meta-discursurile* din jurul campaniilor. În ansamblu, proiectul propune o abordare multi-disciplinară, ce combină domenii precum studiile media, diplomație publică, sociologie, analiza de discurs și semiotică.

Obiectivele și activitățile de cercetare

Obiective generale:

1. Analiza discursurilor și contra-discursurilor media în contextul specific al migrației românilor în Regatul Unit
2. Dezvoltarea unui model pentru a înțelege migrația ca problemă publică, în situații diferite de comunicare, și anume campanii interactive inițiate de mass-media, dar și *meta-discursurile* din jurul campaniilor

Obiective specifice:

- a. Investigarea rolului jurnaliștilor români în inițierea campaniilor interactive pe tema migrației românilor, ca răspuns la discursurile imigraționiste din Marea Britanie
- b. Analiza discursului mediatic în contexte specifice de comunicare: liberalizarea accesului pe piața muncii pentru lucrători în Regatul Unit și referendum-ul Brexit.

Activități de cercetare

Din punct de vedere analitic, au fost realizate sinteze teoretice și fișe de lectură referitoare la principalele concepte care structurează proiectul: migrație, identitate națională, „noua diaspora”, campanii interactive, problemă publică, mediatizare etc.

Cercetătoarea a elaborat instrumente pentru analiza campaniilor interactive inițiate de mass-media românești, cât și pentru analiza *meta-discursurilor* în jurul campaniilor. Corpusul este alcătuit din cinci campanii media pe tema migrației („Don’t Come to Britain!” – *The Guardian*, ianuarie 2013, „Why don’t you come over?” – *Gândul*, ianuarie 2013, „Let’s change the story!” - *Gândul*, ianuarie 2015, „Adevărul despre românii din Marea Britanie” - *Adevărul*, martie 2014 și „Romanians Adopt Remainians” - *Gândul*, iunie 2016), precum și din 100 de articole de presă despre campanii.

Metodele de cercetare au fost adaptate în funcție de particularitățile fiecărui corpus, pentru a oferi multiple înțelegeri ale felului în care migrația este abordată ca problemă publică în contexte specifice de comunicare. Cercetarea este predominant calitativă și îmbină analiza *multimodală* (Iedema, 2013; Kress și Van Leeuwen, 1996/2006) cu analiza de dispozitiv (Charaudeau, 2005; Lochard, 2005, 2006; Soulages, 2007) și cu analiza critică de discurs (van Dijk, 1993; Van Leeuwen, 2008).

Activități de monitorizare și colectare a datelor empirice:

- În perioada 1 ianuarie 2013 – 22 octombrie 2016 a fost alcătuit corpusul de campanii mass-media pe tema migrației românilor în Marea Britanie. Corpusul a fost împărțit în mai multe categorii, în funcție de specificul situației de comunicare. Astfel, datele au fost colectate pentru a evidenția multiple abordări ale migrației în spațiul public. În ceea ce privește campaniile de presă, au fost colectate afișe publicitare, spot-uri, documentare, capturi de pe paginile de Facebook, website-uri oficiale și studii de caz. A doua parte a corpusului se axează pe articole de presă despre campaniile mass-media interactive pe tema migrației, publicate în ziare precum *The Guardian*, *Gândul* și *Adevărul*.
- În octombrie 2017, corpusul a fost împărțit în funcție de context: (1) campanii și articole de presă în legătură cu data de 1 ianuarie 2014, când restricțiile pe piața muncii pentru români și bulgari pentru a lucra în UE, și implicit în Marea Britanie, au fost ridicate („Don’t Come to Britain!” – *The Guardian*, ianuarie 2013, „Why don’t you come over?” – *Gândul*, ianuarie 2013, „Let’s change the story!” - *Gândul*, ianuarie 2015, „Adevărul despre românii din Marea Britanie” - *Adevărul*, martie

- 2014) și (2) campanii și articole de presă în contextul referendum-ului Brexit din data de 23 iunie 2016 („Romanians Adopt Remainians” - *Gândul*, iunie 2016).
- În perioada noiembrie – decembrie 2017 au fost monitorizate cotidienele *Gândul* și *Adevărul*, având în vedere articole și știri pe tema migrației românilor în Marea Britanie, cu accent pe campaniile inițiate de media ca răspuns la discursurile anti-imigraționiste din presa britanică tabloidă. Monitorizarea a fost făcută pe versiunile online ale ziarelor, având în vedere cuvinte cheie precum: migranți români în Marea Britanie, români în Regatul Unit, 1 ianuarie 2014, liberalizarea accesului pe piața muncii, Why Don't You Come Over, Brexit, referendum. În urma monitorizării au fost selectate 100 de articole pentru analiză
 - Analiza discursului media *programatic* - campanii mass-media interactive pe tema migrației românilor în Marea Britanie: ianuarie – februarie 2018; reprezentări ale identității colective și naționale în afișe publicitare, spot-uri, studii de caz, documentare și website-uri
 - Analiza discursurilor de presă în jurul campaniilor pe tema migrației românilor în Regatul Unit, având în vedere 100 de articole publicate în ziarele *Gândul* și *Adevărul*: martie – aprilie 2018
 - Investigarea rolului jurnaliștilor români în inițierea campaniilor interactive pe tema migrației românilor, ca răspuns la discursurile imigraționiste din Marea Britanie.
 - În perioada mai – iunie 2018: analiza stereotipurilor despre migranții români invocate în presa din țările de origine și de destinație, în contextul liberalizării accesului pe piața muncii în EU, dar și în contextul referendum-ului Brexit
 - Analiza comparativă a datelor obținute pe baza cercetării campaniilor interactive cu datele obținute din cercetarea articolelor de presă despre campanii
 - Analiza rolului civic al jurnaliștilor în inițierea unor campanii ce vizează problema publică a migrației românilor în Marea Britanie

Întrebări de cercetare

- ÎC1: Cum construiesc jurnaliștii români migrația ca problemă publică, în contextul liberalizării accesului pe piața muncii în EU și în contextul referendum-ului Brexit?
- ÎC2: Cum legitimează presa reprezentări ale identității colective și naționale în contextul dezbaterilor despre migrația românilor în Regatul Unit?
- ÎC3: Ce stereotipuri despre migranții români sunt invocate în presa din țara de origine și din țara de destinație?

ÎC4: Cum definesc jurnaliștii români imaginea de țară, în campaniile mass-media pe tema migrației românilor în Marea Britanie?

Considerente metodologice

Pentru a analiza modul în care media din România abordează migrația ca problemă publică, au fost luate în considerare situații de comunicare diferite: (1) discursul media în contexte specifice sau discursul media *programatic* (campanii inițiate de media ca răspuns la discursurile anti-imigraționiste din presa britanică tabloidă) și (2) *meta-discursurile* din jurul campaniilor.

Din punct de vedere metodologic, cercetarea este predominant calitativă și îmbină:

1. Analiza *multimodală* (Iedema, 2013; Kress și Van Leeuwen, 1996/2006)
2. Analiza critică de discurs (CDA) (van Dijk, 1993; Van Leeuwen, 2008)
3. Analiza de dispozitiv (Charaudeau, 2005; Lochard, 2005, 2006; Soulages, 2007).

În primul rând, analiza *multimodală* (Iedema, 2013) este necesară pentru a releva importanța semioticii în imagine, sunet și text, având în vedere construcția migrației ca problemă publică prin intermediul campaniilor interactive. De asemenea, atributele identității naționale și colective menționate de jurnaliști în campaniile media ca răspuns la discursurile anti-imigraționiste din presa britanică tabloidă sunt analizate ca *resurse semiotice*, având în vedere perspectiva semioticii sociale (van Leeuwen, 2005; Kress & van Leeuwen, 1996/2006). Termenul de „resursă semiotică” a fost menționat pentru prima dată de Halliday, care a afirmat că gramatica nu este un cod și nici un set de reguli pentru a forma propoziții, ci o „resursă pentru a genera semnificații” (Halliday, 1978, p. 182).

În acest sens, semnificațiile generate de jurnaliști prin intermediul campaniilor sunt în primul rând sociale. Resursele semiotice sunt „acțiunile și artefactele pe care le utilizăm pentru a comunica, chiar dacă sunt produse psihologic [...] sau prin intermediul tehnologiei” (van Leeuwen, 2005, p. 3). Prin apelul la discursuri identitare, jurnalistul construiește o identitate socială pentru ziariști și pentru cititorii lor. Contextul (intensificarea și mediatizarea discursurilor pe tema migrației românilor în Regatul Unit) este decisiv pentru a încuraja procesul de comunicare

În al doilea rând, analiza critică de discurs (CDA) se axează pe studiul textelor ca „reprezentare și interacțiune (strategică sau de alt tip)” (van Leeuwen, 2008, p. 4). La baza analizei critice de discurs se află „descrierea detaliată, înțelegerea și critica modului în care discursurile dominante influențează (indirect) cunoașterea împărtășită social, atitudinile și

ideologiile, în principal prin rolul lor în fabricarea modelelor concrete” (van Dijk, 1993, p. 258 – trad. mea). Toate variantele de CDA au în vedere trei elemente indispensabile: critica, puterea ca resursă simbolică și ideologia (Wodak și Meyer, 2009/2014). Puterea se referă la relațiile asimetrice dintre actorii sociali care își asumă diferite poziționări sociale, în timp ce ideologia este un mijloc pentru a menține relații de putere inegale prin intermediul discursului.

Astfel, pentru a investiga modul în care discursurile media generează o polarizare între „noi” (migranții români) și „ei” (britanicii), au fost luate în considerare categorii precum strategii constructive (nominarea, strategii pozitive de auto-prezentare și strategii negative de prezentare a celuilalt), strategii argumentative (justificări și argumente), strategii de evaluare (interpretarea evenimentelor și a consecințelor lor), strategii de enunțare (*interpelarea cititorilor*) și atribuirea responsabilităților (cum construiesc jurnaliștii responsabilitatea actorilor).

Analiza de *dispozitiv* (Charaudeau, 2005) este necesară pentru a analiza campaniile interactive de media ca dispozitive, cu accent pe cadrarea vizuală și pe unghiurile de filmare. Am avut în vedere abordarea *semio-discursivă* (Beciu, 2011), din zona Școlii Franceze (Charaudeau, 2005, Lochard, 2005, 2006; Soulages, 2007), bazată pe conceptul de *contract de comunicare*, înțeles ca un set de convenții ce caracterizează o instituție media sau un post de televiziune. Prin utilizarea diferitelor contracte de comunicare, presa definește propria perspectivă în jurul migrației ca problemă publică. În viziunea lui Charaudeau (2005, p. 41), dispozitivul este „un concept care structurează situațiile discursive și le organizează, având în vedere poziția participanților în procesul de interacțiune, natura identității lor și relațiile dintre ei în funcție de o anumită finalitate (...). Dispozitivul depinde și de condițiile materiale care structurează interacțiunile discursive”.

Astfel, principalele categorii avute în vedere pentru analiza de dispozitiv sunt orientarea tematică, rolurile participanților, formatul vizual (condițiile de producere a discursului vizual, unghiurile de filmare, tipuri de imagini) și poziționarea jurnaliștilor.

De asemenea, acest proiect investighează rolul jurnaliștilor români în inițierea campaniilor interactive pe tema migrației românilor, ca răspuns la discursurile imigraționiste din Marea Britanie în contextul actual al liberalizării accesului pe piața muncii în interiorul UE, dar și al referendum-ului Brexit.

Arii empirice

Corpus:

- Cinci campanii media pe tema migrației:

- „Don't Come to Britain!” – The Guardian, ianuarie 2013
- „Why don't you come over?” – *Gândul*, ianuarie 2013
- „Let's change the story!” - *Gândul*, ianuarie 2015
- „Adevărul despre românii din Marea Britanie” - *Adevărul*, martie 2014
- „Romanians Adopt Remainians” - *Gândul*, iunie 2016

- 100 de articole de presă despre campanii: *Gândul* și *Adevărul*

Obiective principale	Discursul media programatic – Campanii interactive	Metadiscursuri despre campanii
Analiza discursurilor și contra-discursurilor media în contextul specific al migrației românilor în Regatul Unit Dezvoltarea unui model pentru a înțelege migrația ca problemă publică, în situații diferite de comunicare, și anume campanii interactive inițiate de mass-media, dar și <i>meta-discursurile</i> din jurul campaniilor	<i>Don't Come to Britain!</i> – The Guardian - 6 print-uri publicitare <i>Why Don't You Come Over?</i> - <i>Gândul</i> - 12 print-uri publicitare - studiu de caz - website-ul oficial www.whydontyoucomeover.gandul.info <i>Let's Change the Story!</i> - <i>Gândul</i> - 1 print publicitar <i>Adevărul despre românii din Marea Britanie – Adevărul</i> - 1 film documentar (<i>Romanians in the UK: Bad timing</i>) <i>Romanians Adopt Remainians</i> – <i>Gândul</i> - 1 video cu declarații despre Brexit	- 27 articole de presă despre campania <i>Why Don't You Come Over?</i> (<i>Gândul</i>) - 23 articole de presă despre campania <i>Let's Change the Story!</i> (<i>Gândul</i>) - 29 articole de presă despre campania <i>Adevărul despre românii din Marea Britanie</i> (<i>Adevărul</i>) - 21 articole de presă despre campania <i>Romanians Adopt Remainians</i> (<i>Gândul</i>)

Cadrul analitic

În „era contemporană a migrației” (Castles și Miller, 2003), oamenii dezvoltă identități transnaționale călătorind în diferite locuri în scopuri profesionale. Brexit și actuala stare de fapt din Europa (ascensiunea partidelor de extremă dreaptă precum Partidul Independent din Marea Britanie - UKIP - și Frontul Național în Franța) readuc în prim-plan tema migrației transnaționale și felul în care acest fenomen influențează atât individul, cât și societatea în ansamblu. Un caz special este acela al românilor ce migrează în Regatul Unit, generând controverse în media din Marea Britanie și România deopotrivă.

Tema migrației forței de muncă în Uniunea Europeană („noua diaspora”) este abordată de presă cu o relativă constanță, cunoscând însă și perioade de *mediatizare* intensă (Couldry & Hepp, 2013; Livingstone, 2009; Lundby, 2014), în funcție de apariția unor contexte precum: criza din 2010 legată de expulzarea Rromilor din Franța, criza economică, aderarea la Schengen, liberalizarea accesului la piața forței de muncă europene pentru români și bulgari, sau, mai recent, referendumul din Marea Britanie privind apartenența țării la Uniunea Europeană.

Această temă se intersectează cu una dintre cele mai controversate teme abordate de media din România în ultimii ani, și anume imaginea de țară. După 1989, această temă a devenit parte din dezbaterile publice despre percepția internațională a românilor, despre felul în care România este prezentată în presa internațională și despre poziția țării în procesul europeanizării. În fapt, migrația este o problemă publică intens dezbătută în sfera publică, prin raportare la imaginea României, întrucât acțiunile migranților influențează imaginea de țară – un element cheie al „capitalului simbolic” al națiunii (Beciu, 2012).

Libertatea de a călători după 1989 a dus la o revoluție profundă în comportamentul și gândirea românilor. Astfel, „migrația către alte țări este un factor de modernizare independent de stat” (Schifirneț, 2012, p. 46), corelat cu evaluări pozitive și negative din presa internațională, dar și cu felul în care sunt percepuți românii. În acest context, diaspora este „rezultatul migrației masive petrecute după căderea comunismului, fie că ne raportăm la migrația forței de muncă necalificate, ce a fost intens mediatizată în dezbaterile publice, fie la migrația forței de muncă profesionale (Ciocea și Cârlan, 2012, p. 184). Conform lui Brubaker (2006, p. 12), diaspora este „o formă non-teritorială de apartenență esențializată”, iar în România putem vorbi despre un „naționalism naționalizat” (Brubaker, 1996), dacă avem în vedere faptul că formarea statului a precedat formarea națiunii după 1989, odată cu căderea comunismului. În fapt, discursul diasporei este un instrument retoric utilizat de Guvern pentru a „redefini granițele națiunii și granițele suveranității într-o lume din ce în ce mai transnațională” (Ragazzi în Brunnbauer, 2010, p. 147).

Ideologia neoliberală și mobilitatea economiei în procesul globalizării au afectat proiectele politice de apartenență națională. Identitatea transnațională transcende limitele geografice, în special prin utilizarea Internetului. În acest context, construcția identitară poate fi contestată în sfera publică, iar limitele politicii de apartenență sunt limitele care „separă populația în „Noi” și „Ei”, uneori la nivel fizic, dar întotdeauna la nivel simbolic” (Yuval-Davis, 2011, p. 20). Identitate versus alteritate este, de fapt, o strategie des utilizată de media în portretizarea migranților români, cu precădere în presa din România.

Majoritatea cercetărilor pe tema migrației se axează pe „politicile de apartenență” (Yuval-Davis, 2011, p. 17), având în vedere „nu doar construcția limitelor, dar și includerea sau excluderea unor categorii sociale particulare și grupări specifice de către cei care au puterea de a stabili aceste limite”. O parte din studii accentuează rolul mass-media în construcția migrației ca problemă publică (Mawby și Gisby, 2009; Pijpers, 2006), în timp ce altele insistă pe cadrajale mediatice ale migrației în interiorul Uniunii Europene (Balabanova și Balch, 2010, 2016). Spre exemplu, prin analiza comparativă a cadrajelor comunitare și cosmopolite în presa din Regatul Unit din 2006 și 2013, Balabanova și Balch (2016) demonstrează faptul că dezbateră despre migrația românilor și bulgarilor în Regatul Unit este dominată de cadrajul comunitar.

Cercetări recente pe tema migrației românilor în Regatul Unit (Beciu et al, 2017, p. 4) demonstrează faptul că „discursurile media activează moduri de participare la distanță și resurse pentru articularea apartenenței culturale și politice a comunităților locale, naționale și diasporice, luând poziție de putere simbolică” (Beciu et al, 2017, p. 4, trad. mea).

În acest câmp de cercetare, proiectul de față propune o abordare multi-disciplinară, ce combină domenii precum studiile media, diplomație publică, sociologie, științe politice, analiză de discurs și semiotică. Accentul care pe felul în care jurnaliștii din România construiesc migrația ca problemă publică, având în vedere contextul liberalizării accesului de piața muncii pentru lucrători în Regatul Unit, dar și referendumul Brexit.

Odată cu 1 ianuarie 2014, restricțiile pentru români și bulgari de a lucra în Uniunea Europeană, și implicit în Marea Britanie, au fost ridicate. Cu un an înainte, Guvernul Britanic a luat în considerare lansarea unei campanii menită să descurajeze românii și bulgarii să vină în Regatul Unit. În acest context, ziarul de calitate *The Guardian* a lansat campania “Don’t Come to Britain!”, îndemnând cititorii să vină cu propriile sugestii de afișe pentru o campanie negativă. La puțin timp, cotidianul românesc *Gândul* a răspuns prin intermediul campaniei “Why don’t you come over?”, utilizând ironia pentru a contracara portretizarea negativă a românilor în presa britanică. Alte campanii ce au fost inițiate ca răspuns la discursul media din Regatul Unit au fost “Let’s Change the Story” (*Gândul*, ianuarie 2014), „Adevărul despre românii din Marea Britanie” (*Adevărul*, martie 2014) și “Romanians Adopt Remainians” (*Gândul*, iunie 2016).

Prin raportare la sociologia problemelor publice (Boltanski, Cefai, Gusfield, 2011), acest proiect investighează modul în care jurnaliștii români propun propriile lor definiții și interpretări ale migrației românilor în Regatul Unit.

O premisă teoretică importantă se referă la reconfigurarea rolurilor jurnaliștilor în contextul *societății în rețea* (Castells, 2005), astfel că jurnalismul devine din ce în ce mai

interpretativ. Mai departe se conturează o altă premisă analitică ce relevă faptul că sfera publică este *dinamică* (Benkler, 2006; Castells, 2008; Dahlgren 2005; Downey și Fenton, 2003), în timp ce Internetul aduce noi moduri de colectare și relatare a informației în redacție. Acest nou tip de jurnalism implică noi tehnici de redactare, adaptate la comunicarea online, funcționează într-o rețea a audiențelor fragmentate, și livrează informații la viteze mult mai mari (Fenton, 2010: 5-6). De asemenea, audiența se transformă într-un *public activ* (Livingstone, 2005; Fenton, 2010; Gurevitch et al., 2009; Redden și Witschge, 2010; Van Dijck și Poell, 2014) care participă în dezbateră publică și interpretează mass-media pe baza propriilor cunoștințe și experiențe.

O a doua premisă este că în prezenta „societate în rețea” (Castells, 2005), rolurile jurnaliștilor se reconfigurează și jurnalismul devine din ce în ce mai interpretativ. Tendința spre *tabloidizare* (Langer, 1998, Turner, 1999) este din ce în ce mai pregnantă și se axează pe „sacrificarea informării pentru entertainment, a acurateții pentru senzație, pentru a apela la tactici de reprezentare ce exploatează subiecții” (Turner, 1996, p. 60).

Așa cum afirmă Deuze (2004), experimentăm un journalism *multi-media* datorită prezentării știrilor în două sau trei formate, ce implică cuvântul scris și rostit, imagini statice și în mișcare, animații grafice, elemente interactive și hipertextuale.

De asemenea, se dezvoltă un nou gen de raportare, „evenimentele polimedia” (*polymedia events*), înțelese ca evenimente care încep în media și se extind pe alte platforme, sunt transnaționale și atrag audiențe mari.

Audiențele se transformă în *public activ (active viewer)* (Livingstone, 2005; Fenton, 2010; Gurevitch et al., 2009; Redden & Witschge, 2010; Van Dijck & Poell, 2014), prin participarea directă în dezbateră publică și interpretarea media pe baza propriei experiențe.

Per ansamblu, lucrarea se concentrează pe felul în care jurnaliștii români interpretează tema migrației având în vedere situații diferite de comunicare, cum ar fi discursul media în contexte specifice sau discursul media *programatic* (campanii inițiate de media ca răspuns la discursurile anti-imigraționiste din presa britanică tabloidă), dar și *meta-discursurile* din jurul campaniilor.

Rezultatele cercetării

Corpusul a fost alcătuit din cinci campanii media pe tema migrației („Don’t Come to Britain!” – The Guardian, ianuarie 2013, „Why don’t you come over?” – *Gândul*, ianuarie 2013, „Let’s change the story!” - *Gândul*, ianuarie 2015, „Adevărul despre românii din Marea Britanie” - *Adevărul*, martie 2014 și „Romanians Adopt Remainians” - *Gândul*, iunie 2016), precum și din 100 de articole de presă despre campanii.

Pentru a avea o privire de ansamblu asupra rezultatelor cercetării, fiecare corpus este luat separat. Există *pattern*-uri comune în ceea ce privește rezultatele, dar fiecare situație de comunicare în parte descoperă diverse tipuri de dezbateri publice pe tema migrației românilor în Marea Britanie în contexte diferite.

Campanii interactive pe tema migrației românilor în Regatul Unit

La începutul lui ianuarie 2018, cotidianul britanic *The Guardian* a publicat un articol care menționează faptul că Guvernul britanic ia în considerare lansarea unei campanii negative pentru a persuadea potențialii imigranți să stea departe de Regatul Unit (Syal, 2013). Titlul („Imigrație: români sau bulgari? N-o să vă placă aici”) are intenția de a descuraja românii și bulgarii să emigreze în Marea Britanie, în timp ce paragraful „Vă rog să nu veniți în Marea Britanie – plouă și slujbele sunt rare și prost plătite” întărește ideea din titlu.

La scurt timp după publicarea articolului, cotidianul *The Guardian* a invitat cititorii să vină cu propriile idei pentru campania Guvernului britanic, cu scopul de a determina potențialii imigranți din România și Bulgaria să nu vină în Regatul Unit: „Cum ați alunga oamenii din Marea Britanie? Trimiteți-ne posterele voastre!” (Welsh, 2013). Cele mai bune afișe au fost publicate în ziarul britanic și o mare parte dintre ele au apelat la umor, cu accent pe stereotipuri negative precum vreme rea, politicieni și condiții precare de cazare. Provocarea a fost adresată prin utilizarea strategiilor de enunțare:

„S-ar putea să sune ca o parodie, dar ministerul ia în considerare lansarea unei campanii publicitare negative în România și Bulgaria, cu scopul de a determina potențialii imigranți să stea departe de Regatul Unit.

Un reportaj realizat în weekend a citat un ministru ce a afirmat că o astfel de campanie negativă ar „corecta impresia conform căreia aici străzile sunt pavate cu aur”.

Dar cum ar arăta un astfel de poster? Ce aspecte ale vieții din Regatul Unit credeți că i-ar descuraja pe cei care vor să înceapă o viață aici?

Aici e rândul vostru să interveniți. Noi simțim că cititorii cotidianului *The Guardian* sunt calificați pentru a veni cu sugestii care să explice de ce Marea Britanie nu e cel mai bun loc de pe Pământ. Puneți-vă în valoare abilitățile de Photoshop și trimiteți-ne cele mai amuzante sugestii în formă de jpeg sau gif – complete, cu descriere, dacă simțiți nevoia de a explica imaginea. Vom publica cele mai bune afișe pe care le primim într-o galerie. (*The Guardian*, 20 ianuarie 2013)

O mare parte din afișele campaniei „Don't Come to Britain!” făceau apel la umor, adresându-se direct migranților din România și Bulgaria: „Nu veniți în Marea Britanie. Este plin de...băuturi alcoolice, azbest, episcopi, britanici, șmecheri, revista Closer, politicieni corupți, tăieri de budget, cotidianul Daily Mail, oameni de știință mediocri, droguri cu nume ciudate, băuturi, albine pe moarte, copaci pe moarte etc. Ne urâm pe noi înșine – probabil o să vă urâm și pe voi”, „Marea (obișnuia să fie) Britanie. Cel mai mare gunoi. Mergeți mai bine în Australia!”, „Cerule în Marea Britanie este colorat opt luni pe an. Încercați mai bine în Miami”. La nivel implicit, câteva afișe ridiculizează condițiile economice din țările de origine ale migranților: „Veniți aici și curățați toalete. Marea Britanie e plină de slujbe oribile pentru care angajăm străini să le preia. Cu plăcere!”.

În ansamblu, *analiza multi-modală* a afișelor trimise de cititorii *The Guardian* arată că auto-ironia este o resursă semiotică utilizată strategic pentru a crea strategii negative de auto-prezentare. Accentul cade pe stereotipuri negative menite să descurajeze imigranții din România și Bulgaria.

Ca răspuns la campania inițiată de cotidianul britanic *The Guardian*, ziarul românesc *Gândul* a lasat campania *Why Don't You Come Over?*, în parteneriat cu agenția GMP Advertising. Cu sloganul „S-ar putea să nu ne placă în Marea Britanie, dar voi veți iubi România. De ce nu veniți aici?” („We may not like Britain, but you will love Romania. Why Don't You Come Over?”), campania s-a desfășurat în două etape. În prima etapă, *Gândul* invită cititorii să propună idei, postere și sloganuri pentru a convinge britanicii să vină în România, iar în a doua etapă a fost creat un site de couch surfing (*Why don't you come over, Gandul.info* 2016), oferind cazare pentru britanicii care vizitează România.

Sloganul face apel la strategii de enunțare, prin intermediul interpelării: „S-ar putea să nu ne placă în Marea Britanie, dar voi veți iubi România (*We may not like Britain, but you will love Romania*). De asemenea, verbele auxiliare modale „s-ar putea” și „veți” constituie resurse lingvistice ale modalității, înțelese în contextul valorii de adevăr din semioticile sociale (van Leeuwen 2005, 160). Prima parte a sloganului se axează pe modalitate joasă („S-ar putea să nu ne placă în Marea Britanie”), în timp ce a doua parte mizează pe modalitate medie („dar veți iubi România”). Prin utilizarea strategiilor constructive („noi” ca grup national), jurnaliștii își definesc propriul adevăr prin raportare la adevărul celorlalți.

Analiza celor douăsprezece afișe publicitare propuse de ziarul *Gândul* arată că toate fac apel la stereotipuri negative despre români și britanici, utilizând ironia ca strategie de discurs. De asemenea, discursul umoristic evidențiază rolul civic al jurnalistului, pentru că acesta este „atât mediator, cât și actor statutar ce mobilizează o versiune normativă a semnificației evenimentului” (Beciu 2011, p. 217). Cu alte cuvinte, jurnaliștii de la ziarul

Gândul mobilizează cetățenii români să se implice în dezbaterile publice despre migrația în Marea Britanie. De asemenea, propun propriile definiții și interpretări ale evenimentului prin intermediul afișelor publicitare ce încurajează britanicii să viziteze România. După ce cotidianul *Gândul* a propus cititorilor să creeze propriile afișe pentru a invita britanicii în România, răspunsul a venit natural tocmai pentru că portretizarea negativă a românilor a amenințat *fața pozitivă* a cetățenilor (Brown and Levinson 1978).

De exemplu, actele comunicaționale precum discursurile anti-imigraționiste amenință *fața pozitivă* a cetățenilor și duc la strategii de apărare. În acest sens, afișele publicitare pot fi considerate „acte de limbaj” (Searle, 1968) datorită funcției performative, astfel că intenția cititorilor este să dea un răspuns la campania „Don’t Come to Britain!”.

Analiza tematică a afișelor publicitare realizate de cotidianul *Gândul* și de agenția GMP Advertising arată că acestea insistă pe viața cotidiană („Jumătate din femeile noastră arată precum Kate. Cealaltă jumătate arată precum sora sa”, „Berea noastră este mai ieftină decât apa voastră”), transport („Metroul nostru nu a fost gândit pentru sardine. Ne pare rău, sardinilor”, „Avem cea mai frumoasă șosea din lume potrivit emisiunii voastre de top motor”), aspecte sociale („Noi vorbim o engleză mai bună decât se vorbește în Franța”, „Ziarele pătrund în viața privată a celebrităților, nu în telefoanele lor”), sau politică („Charles a cumpărat aici o casă în 2005. Și Harry nu a fost niciodată fotografiat nud”). În consecință, temele dominante sunt viața cotidiană și transportul.

Auto-ironia relevă stereotipuri pozitive despre români: femei frumoase, bucătărie tradițională, competențe lingvistice, condiții de locuit accesibile, transport public convenabil, sau Transalpina, cea mai frumoasă șosea din lume. Acestea construiesc discursuri identitare naționale și apelează la *fața pozitivă* (Brown & Levinson, 1987, p. 70) a audienței, tratând-o ca pe o membră a unui grup intern sau ca pe un prieten. Pe de altă parte, ironia este o un „act transparent de limbaj care se axează pe disimulare, schimbând sensul de la pozitiv la negativ” (Roventța-Frumușani, 1999, p. 168), amenințând *fața* celuilalt prin stereotipuri negative despre britanici (vreme rea, tabloidizarea media, supra-aglomeratul metrou londonez, stilul de viață luxos, sau bucătăria proastă). Ironia este de asemenea un act ludic, ce aduce în prim plan stereotipuri despre cetățenii britanici și români.

Un aspect demn de menționat este faptul că toate afișele publicitare sunt gândite în culorile steagului britanic: albastru, roșu și alb. Putem vorbi aici de prezența unui „nationalism banal” (Billig, 1995), pentru că identitatea națională este reprodusă în discursul mediatic fără a fi evidentă. Prin utilizarea culorilor și a pronumelui personal „voi”, afișele publicitare din campania „Why Don’t You Come Over?” se adresează în mod direct cetățenilor britanici, făcând apel la caracterul neobservat al identității naționale.

În concluzie, analiza campaniei „Why Don't You Come Over?” demonstrează că jurnaliștii de la cotidianul *Gândul* creează o polarizare între „noi” (cetățenii români) și „ei” (cetățenii britanici) prin utilizarea strategiilor pozitive de auto-prezentare și a strategiilor negative de prezentare a celuilalt. Utilizarea auto-ironiei aduce în prim-plan stereotipuri despre romani și despre România (femei frumoase, bucătărie tradițională, oameni inteligenți, condiții economice bune, transport public accesibil).

În lumina dezbaterilor anti-imigraționiste din presa britanică tabloidă, cotidianul românesc *Gândul* a inițiat o altă campanie, în ianuarie 2014, intitulată „Let's Change the Story!”. Campania a avut în vedere contestarea unui articol publicat pe 31 decembrie 2013 în cotidianul tabloid *Daily Mail*, cu titlul „Sold out! Zboruri și autobuze pline cu români și bulgari se îndreaptă spre Marea Britanie” (Martin și Stevens, 2013).

Ca răspuns la articolul publicat în ziarul britanic tabloid cu o zi înainte de liberalizarea accesului pe piața muncii pentru români și bulgari în Uniunea Europeană, cotidianul *Gândul* a început o investigație în colaborare cu fostul jurnalist BBC Jon Danzig și platforma pentru cetățenii europeni *New Europeans* pentru a deconstrui principalele argumente prezentate. Jurnaliștii Alina Mățiș și Jon Danzig au demontat articolul și au inițiat o plângere pentru încălcarea codului de bune practici deontologice la Comisia de Reclamații a Presei (Press Complaints Commission).

Campania a implicat și cititorii *Gândul*, care au fost invitați să susțină această inițiativă prin completarea unui formular pe pagina de Facebook. Mesajul campaniei („Daily Mail arestează de zece ori mai mulți români decât Scotland Yard”) face apel la umor pentru a decredibiliza ziarul *Daily Mail*. Accentul cade pe dezinformare, dezvăluind faptul că tabloidul prezintă știri false prin comparație cu informația transmisă de poliție.

Polarizarea dintre „noi” (presa din România) și „ei” (presa din Marea Britanie) reiese din poziția publică exprimată de ziarul românesc: „Cerem Daily Mail să recunoască această campanie falsă și nedreaptă împotriva românilor” (Mățiș, 2014). Puterea este legitimată prin intermediul discursului (Wodak și Meyer, 2014, p. 87), prin asumarea strategiilor pozitive de auto-prezentare (jurnaliștii români în căutarea adevărului) și a strategiilor negative de prezentare a celuilalt (*Daily Mail* ca tabloid care dezinformează).

Mesajul de pe afișul publicitar propus de ziarul *Gândul* constituie un „one-liner” (Norrick 2000, p. 171), având în vedere „cele două părți necesare oricărei glume: o parte de construcție (*build-up*) ce constă în orientare și *punch-line*-ul, ce încheie gluma”. În cazul afișului publicitar, *punch-line*-ul se regăsește în mesajul de final: „Numărul românilor implicați în activități criminale este de zece ori mai mic decât cel prezentat de tabloide”. În ansamblu, campania semnalizează o problemă (tabloide precum *Daily Mail* dezinformează

publicul prin discursuri anti-imigrație), în timp ce soluția este provocarea adresată cititorilor *Gândul* („Let’s Change the Story!”). Prin intermediul interpelării, audiența este construită ca fiind implicată, având puterea de a stabili adevărul despre migrații români din Marea Britanie.

Pentru a lupta împotriva mitului „invadatorului român” din presa britanică, cotidianul românesc *Adevărul* a lansat în martie 2014 campania *Adevărul despre românii din Marea Britanie*. Jurnaliștii au mers în Londra și au făcut un film documentar despre românii care locuiesc acolo, punând accent pe povești de succes ale românilor care câștigă milioane de lire, dar și pe povești cu români care păcălesc autoritățile și locuiesc ilegal în Regatul Unit.

Primele cadre ale documentarului *Romanians in the UK: Bad timing* arată echipa de poliție în acțiune, case vechi ocupate ilegal de români, grămezi de mizerie, comunități de Rromi, hoți și muncitori. Analiza de dispozitiv (Charaudeau, 2005) a documentarului a demonstrat faptul că migrații români sunt prezentați diferit în documentar și presă, chiar dacă scopul este acela de a critica discursurile anti-imigraționiste din presa britanică.

În ceea ce privește orientarea tematică a filmului documentar, migrația este tema principală, urmată de teme secundare precum pauperizarea (cadre cu români care muncesc ilegal și locuiesc în case abandonate din nordul Londrei), piața muncii (români care muncesc ilegal vs. români care au locuri de muncă de succes), implicații politice ale migrației (interviuri cu politicieni de la Partidul Laburist, UKIP, interviuri cu ambasadori) și discursul din media britanice (titluri din presa tabloidă, interviuri cu jurnaliști din presa britanică de calitate).

Cât despre rolurile participanților, migrații români sunt prezentați în funcție de statusul lor social: români din clasa de jos (de regulă Rromi care lucrează ilegal în Regatul Unit), români de succes din clasa de mijloc și superioară (muncitori, avocați, oameni de afaceri, preoți, doctori).

Un rezultat interesant este faptul că jumătate din migrații prezentați în filmul documentar sunt Rromi, iar imaginile cu români care dorm în stradă, lucrează ilegal și caută locuri de muncă la negru în Cricklewood reprezintă doar câteva exemple de povești fără succes, care confirmă discursurile anti-Rromi prezente în societatea românească. Spre exemplu, Rromii sunt blamați pentru orice, de la „insecuritatea vieții de zi cu zi (crime, jafuri) până la faptul că ne strică imaginea peste hotare” (Boia, 2001, p. 170).

În ceea ce privește unghiurile de filmare, perspectiva camerei se leagă de condițiile de producere a discursului. Cadrele și secvențele sunt resurse semiotice, întrucât constituie acțiunile observabile ce au fost aduse în atenția publicului. Potrivit lui Gaye Tuchman (1978, pp. 116-121), există șase moduri în care jurnaliștii cadrează subiectele în film. Camera poate

fi ținută la distanța intimă, apropiată personal, îndepărtată personal, apropiată social, îndepărtată social sau publică. Cel mai întâlnit cadraj în filmul documentar este cadrajul distanței personale sau *shot*-ul mediu. Acesta este utilizat atât în timpul filmării Rromilor care locuiesc ilegal în Regatul Unit, dar și în timpul filmării românilor din clasa mijlocie și superioară.

Dintre rolurile asumate de jurnaliști menționăm aici jurnalistul civic și evaluator. De fapt, jurnalistul este orientat spre cetățeni, identificându-se cu cetățenii români prin utilizarea pronumelui personal „noi”. Acesta semnalează problema publică a migrației comunității.

Genul dominant în filmul documentar *Romanians in the UK: Bad timing* este interviul, cu accent pe confesiune ca strategie principal de discurs. Accentul cade pe opinii statutare ale inspectorilor de poliție și ale elitelor intelectuale (avocata Flavia Kenyon sau preotul din Luton). La nivel general, opiniile statutare converg către aceeași poziționare, criticând discursurile anti-imigraționiste din presa britanică. Vocile împotriva migrației românilor în Regatul Unit sunt prezente în documentar, evidențiind o *sferă publică deliberativă* (Downey et. al., 2012).

A cincea campanie analizată este *Romanians Adopt Remainians*, lansată de cotidianul *Gândul*, în colaborare cu agenția de publicitate *Webstyler* la câteva zile după referendumul din Marea Britanie. Inițiativa a încurajat românii să apeleze la cei 16 milioane de britanici care au votat să rămână în Uniunea Europeană și să-i adopte la nivel simbolic. În acest fel, românii puteau să ajute britanicii să rămână cetățeni europeni prin acordarea unor acte de identitate românești.

Mesajul de pe website-ul campaniei (<http://romaniansadoptremainians.gandul.info/>, accesat pe 20 noiembrie 2017) evidențiază un public format din britanici care cred într-o Europă unită și creează o polarizare între „noi” (cetățenii români) și „ei” (cetățenii britanici) prin utilizarea strategiilor negative de prezentare (Brexiters, vreme rea, certuri) și strategii pozitive de auto-prezentare.

Prin utilizarea interpelării pentru a motiva cetățenii români, jurnaliștii români apelează la discursuri identitare. Prin comparație cu celelalte campanii, unde predomină apelul la identitatea națională, aici accentul cade pe identitatea europeană.

Cetățenii britanici au răspuns printr-un video scurt intitulat *Remainians Respond to Romanians*, preluat de cotidianul *Gândul* la începutul articolelor și știrilor pe această temă.

Analiza de dispozitiv (Charaudeau, 2005) a video-ului din campanie a demonstrat faptul că migrația forței de muncă în Uniunea Europeană este o temă permanentă discutată în film. Temele secundare sunt Brexit și imaginea de țară a României. În ceea ce privește rolurile participanților, cetățenii britanici sunt prezentați prin raportare la profesia lor, la

naționalitate sau la hobby-uri: Reuben lucrează într-un restaurant de *fish and chips*, Linda este originară din Noua Zeelandă, Charlotte s-a întâlnit cu regina o dată, Tom iubește checul și Valeria este din Italia. Trei dintre intervievați sunt britanici, în timp ce doi dintre ei au emigrat în Regatul Unit.

În ceea ce privește unghiurile de filmare, cadrajul predominant este distanța personal apropiată sau *shot*-ul mediu. De regulă, acest frame este utilizat în interviuri cu surse oficiale, pentru a indica neutralitate. Ca efect discursiv, aceste cadre sunt utilizate pentru a informa publicul.

Rolurile jurnaliștilor români nu sunt prezentate explicit în video, chiar dacă aceștia semnaleză o problemă importantă în comunitatea britanică. Totuși, jurnaliștii au un rol civic, prin faptul că descriu problema publică a migrației forței de muncă prin intermediul vocilor cetățenilor britanici.

În concluzie, genul dominant din filmul *Remainians respond to Romanians* este interviul, cu accent pe confesiune ca strategie principal de discurs. Accentul cade pe opiniile cetățenilor britanici cu privire la votul Brexit și implicațiile asupra migrației forței de muncă. În general, toate vocile converg către aceeași poziționare, subliniind efectele negative ale referendumului.

Meta-discursuri în jurul campaniilor media

A doua parte a analizei s-a concentrat pe meta-discursurile despre campanii, având în vedere perspectiva analizei critice de discurs (CDA). Accentul cade aici pe rolul jurnaliștilor români în dezbateră publică pe tema migrației.

Discursurile media în jurul campaniei *Gândul – Why Don't You Come Over* se axează pe stereotipuri pozitive despre femei frumoase și condiții economice bune („Mirror: Femeile românce arată mai bine decât Kate și Pipa, iar berea lor e mai ieftină decât apa noastră”). 5 din 27 de titluri au reluat mesaje menționate în afișele campaniei, preluând discursul campaniei.

În al doilea rând, campania *Gândul – Lets Change the Story!* a insistat pe utilizarea expresiei *Daily Fail* în loc de *Daily Mail*. 4 din 23 de titluri conțin expresia *Daily Fail*, care este o resursă semiotică. Alte expresii sunt „*Daily Mail*, trompeta campaniei anti-români și anti-bulgari”, „hoarde de români și bulgari”, „invazia românilor” și „fobia românilor”.

Polarizarea dintre „noi” (presa din România) și „ei” (presa britanică tabloidă) este întărită de strategii de prezentare negativă a celuilalt (*Daily Mail* ca trompetă a campaniei anti-români). În ansamblu, jurnaliștii adoptă rolul civic și de expert, transformând cititorii în public activ (Livingstone, 2005): „Să rescriem împreună povestea românilor în Europa și să

punem presiune publică pentru raportarea adevărului în ziare precum *Daily Mail*” (Matiș, 2014).

În al treilea rând, în discursurile din jurul campaniei *Adevărul despre românii din Marea Britanie*, discursul militar este dominant: „cruciada britanicilor împotriva românilor”, „migranții români devin muniție în cruciada împotriva imigranților”. Alegerile stilistice ale jurnaliștilor de la cotidianul *Adevărul* se bazează pe expresii precum „națiunea invadatoare”, „rasism”, „prejudecăți”, „isteria împotriva a *milioane* de români care vor *invada* Marea Britanie”, „campanie agresivă de denigrare”, „țapi ispășitori”, „mitul invadatorului român”, „tango letal între presă și politică”, „cruciadă politică împotriva românilor”. Aceste structuri lingvistice sunt resurse semiotice, sugerând și ideologia jurnaliștilor, având la bază principii conform cărora presa ar trebui să fie obiectivă și orientată spre adevăr, și nu inventivă.

Nu în ultimul rând, meta-discursurile din jurul campaniei *Romanians Adopt Remainians* au evidențiat stereotipuri negative și apelul la identitatea europeană. *Remanians* este o resursă semiotică ce interpelează cetățenii britanici care au ales să rămână în Uniunea Europeană odată cu referendumul din Marea Britanie.

Analiza *multi-modală* a campaniilor media pe tema migrației românilor inițiate de ziare naționale precum *Gândul* și *Adevărul* a demonstrat o premisă analitică a proiectului, confirmând faptul că jurnaliștii români și-au depășit rolul de profesioniști (nu mai adoptă un rol tradițional) pentru a-și asuma un rol civic, prin implicarea cetățenilor în dezbateră publică pe tema migrației românilor în Marea Britanie, și, în mod extins, pe tema imaginii de țară.

În ceea ce privește rolurile jurnaliștilor, am identificat trei roluri discursive: expertul (jurnalistul specialist în problema migrației), jurnalistul-deliberativ (care mediază între diferite perspective pe tema migrației) și jurnalistul civic (provocând audiența să se implice activ în campanii). În toate campaniile, jurnaliștii creează o polarizare între „Noi” (cetățenii români) și „Ei” (britanicii), utilizând strategii pozitive de auto-prezentare și strategii negative de prezentare a celuilalt.

Pentru a răspunde la întrebarea cum definesc jurnaliștii români imaginea de țară în campaniile media pe tema migrației și în discursurile media despre campanii, analiza a dezvăluit faptul că imaginea de țară este discutată în relație cu profilul psihologic al românilor, cu modernizarea țării în zona economică și a transportului public, cu procesul de europeanizare (România după aderarea la UE), cu istoria (perioada de tranziție) și cu campanii de branding național inițiate de Guvern (cum ar fi campania “Explore the Carpathian Garden”).

Referințe (selecție)

- Balabanova, E., & Balch, A. (2010). Sending and Receiving: the Ethical Framing of intra-EU migration in the European press. *European Journal of Communication*, (25), 382–397.
- Balch, A., & Balabanova, E. (2016). Ethics, Politics and Migration: Public Debates on the Free Movement of Romanian and Bulgarians in the UK, 2006-2013. *Politics*, 36(1), 19-35.
- Beciu, C. (2012). Diaspora și experiența transnațională, practici de mediatizare în presa românească [Diaspora and the transnational experience, mediating practices in the Romanian press]. *Romanian Journal of Sociology*, (1-2), 49–66.
- Beciu, C. (2013). Discursive Rerepresentations of Migrants in Political Talk-Shows in Romania. *Revista Romana de Sociologie [Romanian Journal of Sociology]*, (1-2), 41–62.
- Beciu, C., Mădroane, I. D., Ciocea, M., & Cârlan, A. (2017). Media engagement in the transnational social field: discourses and repositionings on migration in the Romanian public sphere. *Critical Discourse Studies*, 1–17. <https://doi.org/10.1080/17405904.2017.1284682>
- Benkler, Y. (2006). *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Billig, M. (2002). *Banal Nationalism*. London: Sage Publications.
- Brown, P., & Levinson, S. (1987). *Politeness: some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Brunnbauer, U. (2009). *Transnational Societies, Transterritorial Politics. Migrations in the (post-) Yugoslav Region, 19th-21st Century*. Oldenbourg: Oldenbourg Verlag.
- Castells, M. (2008). The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks and Global Governance. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 78 – 93.
- Castells, M., & Cardoso, G. (2005). *The Network Society. From Knowledge to Policy*. Washington, DC: Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations.
- Castles, S., & Miller, M. J. (2003). *The Age of Migration*. New York: Guilford Press.
- Cefaï, D. (2001). Les cadres de l’action collective. Définitions et problemes. In D. Cefaï & D. Trom, *Mobilisations dans les arènes publiques*. Paris: Ehes.
- Charaudeau, P. (2005). *Le discours politique – Les masques du pouvoir*. Paris: Vuibert.
- Ciocea, M., & Cârlan, A. (2012). Debating Migration as a Public Problem: Diasporic Stances

- in Media Discourse. *Romanian Journal of Communication and Public Relations*, (27), 181–201.
- Couldry, N. (2008). Mediatization or mediation? Alternative understandings of the emergent space of digital storytelling. *New Media & Society*, 10(3), 373–391.
- Dahlgren, P. (2005). The Internet, Public Spheres, and Political Communication: Dispersion and Deliberation. *Political Communication*, (22), 147–162.
- Deuze, M. (2004). Journalism studies beyond media: On ideology and identity. *Ecquid Novi: African Journalism Studies*, 25(2), 275–293.
- Downey, J., & Fenton, N. (2003). New Media, Counter Publicity and the Public Sphere. *New Media Society*, 5(2), 185–202.
- Fenton, N. (2010). *New Media, Old News. Journalism & Democracy in the Digital Age*. London: Sage Publications.
- Halliday, M. (1978). *Language as Social Semiotic*. London: Edward Arnold.
- Iedema, R. (2003). Multimodality, resemiotization: extending the analysis of discourse as multi-semiotic practice. *Visual Communication*, 2(1), 29–57.
- Kress, G., & Van Leeuwen, T. (2006). *Reading Images: the Grammar of Visual Design*. London: Routledge.
- Livingstone, S. (2005). *Audiences and Publics: When Cultural Engagement matters for the Public Sphere*. Bristol: Intellect Books.
- Lochard, G. (2005). *L'Information Télévisée: Mutations Professionnelles Et Enjeux Citoyens*. Paris: Vuibert.
- Lochard, G. (2006). *Les débats publics dans les télévisions européens*. Paris: L'Harmattan.
- Martin, A., & Stevens, J. (2013, December 30). Sold out! Flights and buses full as Romanians and Bulgarians head for the UK. Retrieved from <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2531440/Sold-Flights-buses-Romanians-Bulgarians-head-UK.html>
- Matiș, A. (2014, February 3). Susține campania Gândul - Let's change the story! Efectul anchetei prin care demonstrem că 60 la sută dintr-un articol Daily Mail e fals: un membru al Guvernului britanic recunoaște minciunile din retorica anti-români. Retrieved from <http://www.gandul.info/international/sustine-campania-gandul-let-s-change-the-story-efectul-anchetei-demonstrem-60-suta-dintr- articol-daily-mail-e-fals-membru-guvernului-britanic-recunoaste-minciunile-retorica-anti-romani-12015456>
- Norrick, N. R. (2000). *Conversational Narrative: Storytelling in Everyday Talk*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Rajeev, S. (2013, January 27). Immigration: Romanian or Bulgarian? You won't like it here.

- Retrieved from <https://www.theguardian.com/uk/2013/jan/27/uk-immigration-romania-bulgaria-ministers>
- Redden, J., & Witschge, T. (2010). A new news order. Online news content examined. In N. Fenton, *New media, old news: Journalism and democracy in the digital age*. London: Sage Publications.
- Roselle, L. (2003). Local Coverage of the 2000 Election in North Carolina: Does Civic Journalism Make a Difference? *American Behavioral Scientist*, 46(5), 600–615.
- Schifirneț, C. (2012). Tendential Modernity. *Social Science Information*, 51(1), 22–51.
- Searle, J. (1969). *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Silverstone, R. (2007). *Media and Morality: On the Rise of the Mediapolis*. Cambridge: Polity.
- Soulages, J.-C. (2007). *Les rhétoriques télévisuelles. Les images-mondes du petit écran*. Paris: De Boeck Supérieur.
- Tewksbury, D., & Scheufele, D. A. (2009). News framing theory and research. In J. Bryant & M. B. Oliver, *Media Effects: Advances in Theory and Research*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Tuchman, G. (1978). *Making News. A Study in the Construction of Reality*. New York: The Free Press.
- van Dijck, J., & Poell, T. (2014). Making Public Television Social? Public Service Broadcasting and the Challenges of Social Media. *Television & New Media*, 16(2), 148–164.
- Van Leeuwen, T. (2005). *Introducing Social Semiotics*. London: Routledge.
- Walsh, J. (2013, January 28). How would you put people off Britain? Send us your posters. Retrieved from <https://www.theguardian.com/uk/2013/jan/28/migrants-britain-rubbish-posters>
- Wodak, R., De Cillia, R., & Reisigl, M. (1999). The discursive construction of national identities. *Discourse and Society*, 10(2), 149 – 173.
- Yuval-Davis, N. (2011). *The Politics of Belonging: Intersectional Contestations*. London: Sage Publications.

Proiectul **Efecte constitutive ale angajării diasporei: discurs instituțional și discurs mediatic cu ocazia centenarului constituirii României moderne** (bursier drd. Alexandru I. Cârlan)

Aniversarea Centenarului Unirii de la 1 Decembrie găsește România într-o situație aparte în raport cu o bună parte a cetățenilor ei: este țara cu cea mai mare creștere a numărului emigranților din 2000 în 2015, după Siria, și are a patra diasporă din țările UE, estimată la cca. 3,5 milioane cetățeni (UN Report, 2016). Beneficiind de un statut special în relație cu țara de origine, comparativ cu diasporele altor state, emigrația românească recentă constituie sursa, în logica *noilor diaspora* (Beciu, 2012) generării unui actor transnațional mobilizat prin două tipuri de discurs: discursul instituțional și discursul mediatic. În timp ce, în cadrul discursului instituțional, diaspora este tratată în principal ca un actor-resursă pentru dezvoltare (în acord cu dezvoltările teoretice din relațiile internaționale și *policy science* – vezi Cohen, 2017), în cadrul discursului mediatic diaspora apare ca un actor transnațional investit cu misiuni simbolice (a reprezenta țara) sau ca o victimă a unei guvernări eșuate. (Beciu & al., 2017, Ciocea & Cârlan 2012, Cârlan & Ciocea 2014). Nu în ultimul rând, diaspora este un actor care polarizează spațiul politic și este folosit strategic pentru a negocia vizibilități și capitaluri politice, pentru a pretinde sau a contesta reprezentare publică (vezi *representative claims* – Saward, 2006), așa cum o evidențiază urmările încă tulburi ale protestelor din 10 August 2018. În consecință, la nivelul percepției publice, situația diasporei construiește exigențe contradictorii pentru momentul aniversar: pe de o parte actorii politici sunt responsabili pentru emigrație (văzută ca un eșec al politicului), pe de altă parte, diaspora trebuie inclusă în „națiunea (re)unificată”, care ar trebui să fie rezultatul retoric al discursului aniversar – o misiune cu atât mai grea cu cât „protestele diasporei” au mobilizat, la nivelul spațiului public, polarizări între reprezentări: diaspora ca victimă și partidul de guvernare ca agresor.

Prezentul proiect reprezintă o etapă preliminară a unei cercetări în doi pași, vizând integrarea diasporei în discursul despre centenarul României moderne și își propune să articuleze cadrul teoretic și metodologic pentru investigarea modului în care cele două tipuri de discurs - mediatic și instituțional - vor răspunde acestei exigențe, precum și relațiile care se instituie între aceste două discursuri și contradiscursurile diverșilor actori diasporici, care se coagulează în acțiuni civice și politice. Pornind de la constatarea că, la nivel teoretic, cu privire la discursul mediatic despre migrație, perspectiva țării de origine este mai degrabă ignorată, demersul va adopta perspectivele teoretice articulate în ultima decadă în teoria relațiilor internaționale și în geografia politică, mai degrabă decât în studiile media; în cele

dintâi, fenomenul este conceptualizat ca „angajare a diasporei”, „curtare a diasporei”, „strategii pentru diaspora”, urmând însă o agendă critică, mai degrabă decât una evaluativ-instrumentală: care sunt ierarhizările implicite produse prin aceste strategii de mobilizare? Care sunt excluderile simbolice produse? În ce măsură sunt legitimate pretențiile de reprezentare și către cine sunt delegate? Care sunt contestările care apar și în ce dinamică a unor relații de putere intră acestea? În măsura în care mediile (și mai ales *new media*) sunt parte integrantă a strategiilor pentru diaspora, discursul mediatic din țara gazdă devine obiectul de analiză relevant pentru a evidenția particularitățile problematizării diasporei în țara de origine.

Obiectivele și activitățile de cercetare

Proiectul de cercetare își propune următoarele obiective:

1. Evidențierea conexiunilor tematice, teoretice și analitice ce decurg din adoptarea opticii transnaționale atât în domeniul studiilor media cât și în cel al studiului diasporei (cu precădere din perspectiva relațiilor internaționale și al geografiei politice)

În ultimele două decade, optica transnațională s-a impus ca perspectiva privilegiată în studiile despre diaspora (vezi, de ex., Faist, 2010, Waterbury, 2010). În aceeași măsură, discuțiile despre globalizare și media au luat fost reconfigurate, recent, într-o perspectivă transnațională (vezi Beciu & al., 2018). De exemplu, paradigma mediatizării (Hepp, 2013), în încercarea de a evidenția modul în care media reconfigurează practici și experiențe sociale, pune accentul pe dimensiunea transnațională a folosirii media în lumea migrației (Madianou, 2016). Alte repere comune constau în prevalența metodologiilor foucaultiene de analiză și apelul pentru investigarea categoriilor practicii (de ex. diaspora ca o categorie a mobilizării – Sinatti & Horst, 2015).

2. Construirea unui cadru analitic și metodologic interdisciplinar, ancorat în diverse forme de analiză de discurs, menit a evidenția poziționările actorilor, gestionarea strategică a tematicii diasporei și efectele constitutive ale discursurilor media și instituționale, pentru a evidenția strategiile de discurs prin care diaspora este integrată sau disociată strategic în corpul națiunii (exigența situațională) în discursurile ocazionate de centenar

Perspectivile disciplinare relevante pentru acest obiectiv aparțin unor direcții înrudite, dar conectate sistematic în cercetări empirice: analiza critică a discursului, pe de o parte, retorica clasică sau critica retorică americană, pe de altă parte (pentru o excepție vezi Johnstone & Eisenhart 2008). Interesului pentru retorica comemorărilor a revitalizat însă și conceptul aristotelic de *discurs epidictic* – discursul tipic situațiilor de ceremonial (vezi Richardson, 2018), evidențiind puterea sa de a explica articularea consensurilor tacite în jurul valorilor și potențialele efecte constitutive asupra identităților.

3. Elaborarea unui corpus de analiză care să cuprindă:
 - a. Documente oficiale ale diverșilor actori politici (strategii, planuri de acțiune, planuri cadru, măsuri legislative) referitoare la organizarea centenarului și politicile pentru diaspora;
 - b. Înregistrări ale dezbaterilor media cu privire la românii din afara granițelor, ocazionate de Centenarul Marii Uniri;
 - c. Arhivarea comunicării online a actorilor diasporici mobilizați pentru, dar mai ales după „mitingul diasporei” (10 August 2010), care produc mobilizări bottom-up, coagulează proiecte politice și e de așteptat că vor articula contra-discursuri cu privire la diaspora; în măsura în care aceste discursuri emerg ca poziționări alternative în câmpul jurnalistic, vor fi înregistrate în categorii distincte.

Activitățile de cercetare s-au focalizat, în consecință, în următoarele direcții:

- a. Edificarea cadrului analitic – *cf infra – secțiunea Cadru analitic*;
- b. Identificarea rețelelor și comunităților științifice relevante (selecție):
 - Rețeaua *DiscourseNet* – o rețea europeană ce reunește cercetători din analiza discursului și organizează congrese anuale și conferințe tematice;
 - Rhetoric Society of Europe* – Societatea Europeană de Retorică, ce organizează conferința *Rhetoric in Society*;
 - The Migration Conference* – organizată anual (2018 – Universitatea din Porto);
 - ECREA* (European Communication Research and Education Association) cu secțiunea tematică *Diaspora, Migration and the Media*, ce coordonează organizarea de conferințe tematice dar și o colecție științifică tematică la Palgrave;
- c. Constituirea corpusului de analiză – *cf infra – secțiunea Arie empirice*;
- d. Articularea metodologiei de analiză și stabilirea unor rezultate preliminare;
- e. Elemente de management al proiectului.

Întrebări de cercetare

Pe parcursul perioadei de desfășurare a cercetării, întrebările de cercetare au fost rearticulate, mai ales din cauza evenimentelor care au reconfigurat diaspora ca un actor al spațiului public românesc.

I.C.1 *În ce măsură actorii politici sau instituționali construiesc exigența situației și o adresează în discursurile instituționale sau personale?*

Această întrebare, în mod esențial nemodificată pe parcursul cercetării, vizează “marile discursuri și evenimente” organizate cu ocazia centenarului și urmărește în ce măsură subiectul diasporei apare ca o exigență ce trebuie adresată.

I.C. 2 *În ce măsură media tematizează condiția diasporică într-o situație de această factură? În ce logici de mediatizare și prin ce patternuri de vizibilitate?*

Întrebarea este, în mod esențial, nemodificată în raport cu proiectul inițial și urmărește modul în care discursul mediatic adoptă (sau nu) o perspectivă critică în raport cu discursul oficial, făcând vizibile voci și perspective diasporice, recontextualizând teme și intrumentalizându-le politic.

I.C. 3 *Ce tipuri de actor diasporic capătă proeminență prin aceste discursuri și ce rol au ele pentru construcția exigenței diasporei?*

Această întrebare, nouă în raport cu proiectul inițial, pleacă de la ipoteza că protestul din 10 august, „*protestul diasporei*” impune, prin discursul media, dar mai ales prin activism new-media, un nou tip de actor diasporic: *diaspora civică*. În raport cu tipurile încetățenite ale actorului diasporic (diasporicul bine integrat, cel care reprezintă onorabil țara de origine și care, eventual, este intrumentalizat convenabil din prisma diverselor perspective instituționale și politice), evenimentele din 10 august și discursurile despre ele aduc în atenție diaspora civică, un actor cu partizane politice, prezent în discursul media doar ocazional, mai ales în contexte electorale, când devenea vizibil prin nemulțumirile legate de organizarea votului în diaspora. Prezența mediată în spațiul public a acestui tip de actor complică substanțial exigența situației retorice descrise și e de așteptat să genereze recadraje și înțelegeri contextuale strategice, dar și contra-discursuri articulate ca forme de rezistență și de contestare.

Considerente metodologice

Proiectul preia din literatura temei o direcție constructivistă, fiind tributar unei metodologii de factură foucaultiană (instituirea subiecților prin discurs), și răspunzând apelului lui Roger Brubaker (2005) de a trata diaspora mai degrabă ca o categorie a practicii decât ca o categorie analitică. Elaborarea grilei de analiză pornește de la metodologia foucaultiană, urmărind discursuri și contra-discursuri, în calitatea lor de potențiali constituenți sau reificatori ai realităților diasporice; vor fi adaptate și adoptate categorii ce țin de:

- retorica constitutivă (Charland 1987, Drewyieska, 2002), dublată de analiza reprezentării (*representative claims* – Saward, 2006), capacitatea de a crea identități colective pentru o audiență, dar și relații între diverse tipuri de audiențe;
- perspectiva pragma-dialectică asupra argumentării – pornind de la conceptul de *pattern argumentativ* (VanEemeren, 2017) pentru a identifica modul în care li se atribuie actorilor politici responsabilitatea pentru emigrație;
- analiza critică a discursului (incluere, excludere, gen discursiv – Fairclough, 2003), critica retorică (exigență, oportunități retorice, ethos, embodiment, discurs epidictic – Jasinski, 2001, Richardson, 2018) și analiza de dispozitiv (contract de comunicare, imaginarii mediatice – Beciu, 2011).

Deoarece proiectul își asumă de la bun început câteva riscuri (tema poate fi în bună măsură absentă în discursul politic, de exemplu), constituirea corpusului va urmări mai degrabă criteriile de conveniență, decât de sistematicitate și eșantionare; de asemenea, în acord cu spiritul analizei retorice și de discurs, vor fi privilegiate analizele calitative, în profunzime, în defavoarea celor cantitative și sistematice, opțiunea fiind justificată atât logistic, cât și de amploarea și durata proiectului; în fine, colectarea datelor online ce presupune imersiunea în grupuri de facebook va fi realizată printr-o abordare specifică de etnografie a internetului (netnography –Kozinetz, 2010).

Arii empirice

În cadrul proiectului sunt articulate criteriile pentru un corpus extins, constând în: corpus instituțional (analiza documentelor oficiale (rapoarte, strategii, acte legislative), comunicate ale MPRP și ale președinției); discursului media (TV și presă scrisă: dezbateri media, știri, editoriale, reportaje) cu privire la migrație și relația cu responsabilitatea politică a migrației; discursurilor oficiale la festivitățile de 1 Decembrie (discursuri ale actorilor politici proeminenți); discursuri actorilor diasporici în new-media (live-uri pe facebook ale vocilor care mobilizează diaspora după 10 August).

Pentru analiză detaliată, sunt reținute:

- A. Documentul „Strategia Națională pentru Românii de Pretutindeni – 2017 - 2020”, elaborat de Ministerul Pentru Românii de Pretutindeni;
- B. Gala „100 pentru Centenar” ce va avea loc în 4-7 Octombrie 2018, unde se va stabili un „Top 100 de personalități din diaspora - 100 de români de pretutindeni cu rezultate remarcabile și care sunt apreciați pentru meritele lor și pentru puterea lor inspirațională.” organizată în cadrul proiectului *Re-Patriot: proiect de repatriere prin antreprenoriat*; de către Fundația Romanian Business Leaders – RBL, cu susținerea MPRP; vor fi avute în vedere transmisiile TVR Internațional, site-ul proiectului și comunicarea publică adiacentă evenimentului;
- C. Înregistrările emisiunilor TV în care sunt invitați lideri ai protestului diasporei (RealitateaTV și RomâniaTV)
- D. Live-uri pe facebook în cadrul grupului Diaspora Europeană, ale liderilor protestului diasporei, în lunile noiembrie-decembrie 2018;
- E. Emisiunea „Țara vrea să ne omoare!”. Ce spun tinerii români care au plecat sau care urmează să plece din România (Digi24, 9 Septembrie 2018);
- F. Corpus de articole de opinie despre sărbătorirea centenarului de către Diaspora (10 articole din blogurile Adevărul, Republica, EVZ);
- G. Discursurile din cadrul ceremoniilor de 1 Decembrie ale înalților oficiali ai statului.

Cadrul analitic

Teoretic, proiectul propus se află la intersecția a patru zone de cercetare din științele sociale:

- A. Discursul media despre mobilitate și migrație intra-UE – domeniu marcat de multiple eterogenități și abordări metodologice;
- B. Transnaționalismul și fenomenul noilor diaspora – abordare ce se originează în științele politice și istorice, și care a trecut prin redefiniri substanțiale în ultimii cincisprezece ani;
- C. Teoriile despre diaspora ca agent al dezvoltării, venind dinspre teoria relațiilor internaționale, și care a produs în ultimii zece ani o agendă substanțială de cercetare;
- D. Politicile reamintirii și ale celebrării / aniversării, orientate în analiză spre performativitatea actului reamintirii și cristalizate în domeniul *memory studies*.

1. Din diverse motive, studiile media cu privire la migrație și diaspora au privilegiat metodologic perspectiva țării gazdă: fie din cauza puterii media în lumea occidentală și a

vizibilității astfel construite subiectului migrației, fie din cauza poziției cercetătorilor într-un dispozitiv de producere a cunoașterii științifice, fie din alte cauze, obiectul sistematic de studiu l-au constituit practicile migrației în spațiul țării gazdă: reprezentări ale migrației, efecte de includere/excludere, cadrele mediatice, reconfigurări ale practicilor de consum mediatice și legătura cu țara de origine prin consum de media, modalitățile de asumare, contestare sau redefinire a unei apartenențe la identitatea diasporică prin consumul media (vezi Beciu & al., 2017). O primă tendință contrară constă în abordările comparative între țara de origine și țara de destinație, care investighează, de exemplu, cadrele media în tema migrației (Balabanova & Balch, 2010, 2016). O a doua tendință este inițiată de Beciu și colaboratorii (2017), care evidențiază modul în care dezbaterile media ale migrației din perspectiva țării de origine instituie un câmp transnațional în care se definește o problemă publică, se instituie identități, se atribuie misiuni simbolice diasporei și se produc excluderi și ierarhizări simbolice. Astfel, diaspora devine o categorie care evadează din sezonabilitatea unor evenimente (votul diasporei) și face agenda media în raport cu evenimente semnificative ale spațiului european (ridicarea restricțiilor de pe piața muncii din UK pentru cetățenii români și bulgari). Concluzionând, chiar dacă literatura în domeniu analizează perspectiva țărilor de origine (*sending countries*) în materie de migrație mai degrabă în termeni economici / remitențe sau luând în considerare forme de angajament din partea acestor țări față de comunitățile naționale din străinătate, unii autori (vezi Waterbury, 2010) subliniază însă că separația între studiile despre țările de origine / țările de destinație ca fiind un obstacol analitic și metodologic pentru înțelegerea „angajamentului transnațional” al țărilor de origine față de migranți și integrarea lor “into the homeland state political community” (132).

2. Transnaționalismul este una dintre paradigmele analitice cele mai utilizate în studiul migrației, al diferitelor forme de mobilitate transfrontalieră și, în general, al societății în rețea (Castells, 1996): de la studii care subliniază aria de cuprindere prea mare a conceptului și transformarea sa într-un concept global ce subsumează fenomene și concepte conexe precum „migrație”, „diaspora” sau „practici extra-teritoriale” (Bauböck, 2010; Boccagni, 2012) la studii care discută necesitatea de a nu reduce transnaționalismul la anumiți actori sociali și la anumite practici (în primul rând migrația), generând astfel un tip de normativism (Faist, 2010). Considerând transnaționalismul „un atribut potențial al relațiilor sociale, iar nu o entitate anume” (Boccagni, 2012a, p. 119), trebuie avut în vedere faptul că aria practicilor, a interacțiunilor și a actorilor „transnaționali” se reconfigurează constant. Un alt concept pentru studiul interacțiunilor transnaționale ale migranților este cel de „câmp social transnațional”, respectiv, structurarea unor interacțiuni la nivelul cărora „practici migrației transfrontaliere, resurse materiale și imateriale circulă, sunt negociate și (posibil) transformate între «aici» și

«acolo»” (Boccagni, 2012b, p. 40): „[Într-o perspectivă transnațională] acest concept evidențiază intersectarea dintre rețelele celor care au migrat și ale celor care au rămas pe loc [...]” (Levitt & Glick Schiller, 2004, p. 1009–1012). În acest context teoretic, transnaționalismul devine o perspectivă cheie în conceptualizările diasporei, evidențiind multiplicități de apartenență, conexiune și angajare în viața comunitară, și restructurând perspectivele tradiționale, mai degrabă statice, cu privire la diaspora.

3. Teoriile despre diaspora ca agent al dezvoltării, apărute în principal în domeniul relațiilor internaționale, științelor politice și geografiei urmăresc pe de o parte o agendă empirică de factură instrumentală, pe de altă parte o agendă critică. O primă contribuție relevantă a acestor teorii evidențiază efortul comun al statelor naționale și organizațiilor sau instituțiilor supranaționale (FDI, Banca Mondială, actori non-statali) de a institui și coagula grupuri diasporice ca o resursă în reducerea decalajelor în dezvoltare (vezi Larner, 2007, Gamlen 2008). Aceste abordări pot merge până la analize comparative de politici publice destinate diasporei și la evaluarea eficacității acestor politici – care evaluări tind însă să rămână pesimiste (Ragazzi, 2014, Gamlen 2014). O a doua contribuție evidențiază inevitabilele segregări și decalaje simbolice: politicile pentru diaspora trebuie să recurgă la segmentare, iar dacă obiectivul este implicarea diasporei ca resursă în dezvoltare, inevitabil vor fi privilegiate anumite categorii ale diasporei: diaspora calificată, diaspora bine integrată, în timp ce altele vor fi trecute sub tăcere (Cohen 2009, Brinkenhoff, 2012). O a treia direcție își asumă în mod explicit o misiune critică, încă de la unul din articolele fondatoare ale acestei tematici: „problema proliferării politicilor țărilor de origine față de diaspora necesită și o schimbare a focalizării, de la întrebări instrumentare – sunt aceste politici benefice? La ce cost? – către un interes cu privire la condițiile care au făcut ca aceste întrebări să fie relevante. Argumentul meu este că schimbările atât la nivelul politicilor guvernamentale către populațiile din străinătate, cât și constituirea din ce în ce mai frecventă a acestor populații ca „diaspore” pot fi cel mai bine înțelese nu doar ca politici eficiente, ci ca o mai largă schimbare structurale în „arta guvernării” și în particular în modul în care relațiile dintre autoritate, teritoriu și populație sunt raționalizate, organizate, transpuse în practici și legitimate la nivel internațional și transnațional. Pe scurt, proliferarea politicilor de stat cu privire la diaspora trebuie înțeleasă ca un proces, ca rezultat al diseminării inegale, eterogene, dar din ce în ce mai amplificate a unei „arte de a governa neoliberale”, ca o formă de raționalitate și de practică a puterii deteritorializată; în această perspectivă, discursul diasporei a fost un discurs performativ eficient în legitimarea acestei transformări.” (Ragazzi, 2009, p. 383). Această agendă nu și-a găsit o analitică satisfăcătoare încă, cu atât mai mult cu cât, în spiritul abordării foucaultiene pe care o adoptă, Ragazzi insistă și pe documentarea practicilor de

rezistență și a subiectivităților contrare ce emerg prin organizațiile diasporice care își asumă un contra-discurs - arie empirică ea însăși urmată doar sporadic în literatură.

4. Domeniul *memory studies* a dat o nouă amploare temei comemorărilor și a discursului aniversar, tratând-o ca modalitate de performare a memoriei (Jasinski 2001, Radstone & Schwartz, 2010). În timp ce retorica clasică urmărea discursul epidictic (al situațiilor ceremoniale) în principal ca modalitate de a exhiba competența oratorică, și ca modalitate de a coagula audiențele în comunități prin intermediul apelului la valori, cercetarea memoriei sociale evidențiază încă din etapa inițială (Halbwasch) care sunt cadrele sociale ale reamintirii. Dacă atenția analitică spre performativitatea discursului este nouă, interesul pentru marile evenimente este unul clasic în literatură. Pentru acest proiect, este relevantă tratarea situației retorice din perspectiva conceptului de **exigență** (Bitzer 1969, 1980): analistul se poate aștepta ca toate discursurile ocazionate de aniversare să-și asume exigența de a unifica simbolic națiunea, indiferent de clasă, etnie, religie sau poziție teritorială. Deja etapele premergătoare ale evenimentului relevă un interes, din partea diverșilor actori și instituții politice pentru centenarul mării uniri: Președinția, dar și Ministerul pentru Românii de Pretutindeni au în pregătire evenimente și programe dedicate aniversării. Aparatul analitic al retoricii permite analiza critică a discursurilor ocazionate în raport cu această exigență asumată, devenind un instrument metodologic adecvat pentru exigența identificată în rezumatul proiectului: existența unei diaspore semnificative, emergente, care pe de o parte este conceptualizată ca rezultatul eșecului acțiunii politice, pe de altă parte este instrumentalizată și transformată într-un actor investit cu diverse roluri. Un model paradigmatic de analiză a rolului discursului aniversar în cadrul evenimentelor ceremoniale de mobilizare a diasporei este propus de B. Niewswand (2011), care evidențiază modul în care ceremoniile publice în diaspora ghaneză din Germania, cu ocazia semicentenarului ghanez, funcționează ca spații de intersecție între sfere politizate și sfere banale ale vieții sociale. Astfel, disensiunile și conflictele dintre migranți sunt atenuate, iar naționalismul diasporic, văzut ca o categorie a identificării, este banalizat.

Rezultatele cercetării

Prezentul proiect, gândit ca o etapă preliminară a unei cercetări privind prezența temei diasporei în discursul aniversar al centenarului României moderne, atinge, ca prime rezultate, articularea unui cadru teoretic și metodologic de analiză (*cf. supra*, §3 și §5) și construcția unui corpus de cercetare (*cf. supra*, §4). Grila de analiză constituită urmărește următorii itemi:

- A. Construcția și redefinirea exigenței centenarului de către diverși actori mediatici și politici: pentru discursul mediatic, exigența ar fi recunoașterea și reducerea scindărilor dintre „cei plecați” și „cei rămași acasă”, atribuirea responsabilităților (eșecul politicului ca temă a populismului media) și identificarea strategiilor de (re)unificare (prin disocieri tipice: dragostea față de țară, dar exasperarea față de politicieni, birocrație, corupție etc.); pentru discursul instituțional – în special MPRP – „curtarea disporei”, recunoașterea acesteia ca sursă a dezvoltării, și reintegrarea acestora prin diverse proiecte instituționale tipice guvernabilității neo-liberale (Ragazzi, 2009); pentru discursul actorilor din diaspora civică, exigențele se vor redefini, probabil, în logica exploatării oportune a momentului (dublarea populismului media) pentru consolidarea coeziunii membrilor diasporei în proiectul politic pe cale de a se iniția (un posibil partid Diaspora Europeană);
- B. Evidențierea pattern-urilor argumentative prin care emigrația este definită ca o problemă publică (configurând astfel exigența) și responsabilități morale sunt atribuite;
- C. Valorile și tipurile umane prezentate ca modele oportune în momentul aniversării: relevantă, pentru ilustrare, ar fi tipologia propusă în cadrul galei „100 pentru Centenar”: “ <<categoriale de români remarcabili>> **Profesioniști** și lucrători foarte buni („meseriașii României”) în domenii tehnice, vitale pentru economie: construcții, agricultură, transporturi etc, **Manageri** care conduc afaceri, departamente și echipe peste hotare, **Educatori** și profesori care își aduc contribuția în grădinițe, școli și universități, **Medici** care profesează și se implică în spitalele de peste hotare, **Oameni de știință** inovatori care au rezultate în domenii cheie ale viitorului, **Artiști de succes** care inspiră alți români de peste hotare, **Avocați**, Funcționari și specialiști în administrație, **Sportivi** cu rezultate notabile în comunitățile în care profesează, **Lideri religioși** cu activitate pastorală, socială și culturală remarcabilă și **Antreprenori** de succes care au dezvoltat afaceri peste hotare.” Acest sistem de categorii dublează logica diasporei ca actor al dezvoltării evidențiată în documentul strategic al MPRP.
- D. Categoriile absente și strategii discursive menite a minimiza diaspora „indezirabilă” sau consecințele indezirabile ale diasporei în discursul oficial: muncitorii necalificați („căpșunarii”, badantele etc.); „victimele traficului de persoane”, „fenomenul infrațional în diaspora”, problemele asociate emigrației: copiii rămași acasă, „sindromul Italia” etc.); Evident, în cazul unor contra-discursuri, acestor categorii e de așteptat să li se dea saliență;

- E. Construcția claim-urilor de reprezentare și evidențierea emergenței actorilor relevanți și a rețelelor de audiențe asociate (*representative claims* - Saward) prin care diaspora este instituită și a cărei coeziune este amplificată.

Referințe (selecție):

- Balabanova, E., & Balch, A. (2010). Sending and receiving: The ethical framing of intra-EU migration in the European press. *European Journal of Communication*, 25(4), 382-397.
- Balch, A., & Balabanova, E. (2016). Ethics, politics and migration: public debates on the free movement of romanians and bulgarians in the UK, 2006–2013. *Politics*, 36(1), 19-35.
- Bauböck, R. (2010). „Cold constellations and hot identities: Political theory questions about transnationalism and diaspora”. In: Bauböck R & Faist T (eds.), *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*, Amsterdam University Press, 295-323.
- Beciu, C. (2012). Diaspora si experienta transnationala. Practici de mediatizare în presa românească*/The diaspora and the transnational experience. Media coverage practices in the romanian media. *Revista Română de Sociologie*, 23(1/2), 49-65.
- Beciu, C. (2012). Qui fait la diaspora? Le problème de l'identité dans les recherches sur les diasporas. *Romanian Journal of Communication and Public Relations*, 14(4), 13-28.
- Beciu, C., Mădroane, I. D., Cârlan, A. I., & Ciocea, M. (2017). Power relations, agency and discourse in transnational social fields. *Critical Discourse Studies*, 14(3), 227-235.
- Beciu, C., Mădroane, I. D., Ciocea, M., & Cârlan, A. I. (2017). Media engagement in the transnational social field: discourses and repositionings on migration in the Romanian public sphere. *Critical Discourse Studies*, 14(3), 256-275.
- Bitzer, L. F. (1968). The rhetorical situation. *Philosophy & rhetoric*, 1-14.
- Bitzer, L. F. (1980). Functional communication: A situational perspective. *Rhetoric in transition: Studies in the nature and uses of rhetoric*, 21-38.
- Boccagni, P. (2012a). Rethinking transnational studies: Transnational ties and the transnationalism of everyday life. *European Journal of Social Theory*, 15(1), 117-132.
- Boccagni, P. (2012b). Revisiting the “transnational” in migration studies: A sociological understanding. *Revue européenne des migrations internationales*, 28(1), 33-50.
- Brinkerhoff, J. M. (2012). Creating an enabling environment for diasporas' participation in homeland development. *International Migration*, 50(1), 75–95.
- Brubaker, R. (2005). The ‘diaspora’ diaspora. *Ethnic and racial studies*, 28(1), 1-19.
- Cârlan, A., & Ciocea, M. (2014). Media deliberation on intra-EU migration. A qualitative approach to framing based on rhetorical analysis. *Romanian Journal of Communication & Public Relations*, 16(3).

- Charland, M. (1987). Constitutive rhetoric: The case of the Peuple Quebecois. *Quarterly journal of Speech*, 73(2), 133-150.
- Ciocea, M., & Cârlan, A. (2012). Debating migration as a public problem: diasporic stances in media discourse. *Romanian Journal of Communication and Public Relations*, 14(4), 181-201.
- Cohen, N. (2009). Come home, be professional: Ethno-nationalism and economic rationalism in Israel's return migration strategy. *Immigrants & Minorities*, 27(1), 1–28.
- Cohen, N. (2017). Diaspora strategies: Actors, members, and spaces. *Geography Compass*, 11(3).
- Drzewiecka, J. A. (2002). Reinventing and contesting identities in constitutive discourses: Between diaspora and its others. *Communication Quarterly*, 50(1), 1-23.
- Faist, T (2010), "Diaspora and transnationalism: What kind of dance partners?" In: Bauböck R & Faist T (eds.), *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*, Amsterdam University Press.
- Gamlen, A. (2008). *Why engage diasporas?*. Oxford: Centre on Migration, Policy and Society.
- Gamlen, A. (2014). The new migration-and-development pessimism. *Progress in Human Geography*, 38(4), 581-597.
- Halbwachs, M., (2007). *Memoria colectivă*. Iași: Institutul European.
- Hepp, A. (2013). *Cultures of mediatization*. London – New York: Polity.
- Jasinsky, J., 2001: « Memory », pp. 355-363 in : Jasinsky, J., dir., *Sourcebook on Rhetoric: Key Concepts in Contemporary Rhetorical Studies*, Thousand Oaks, London, New Delhi, Sage Publications
- Johnstone, B., & Eisenhart, C. (Eds.). (2008). *Rhetoric in detail: discourse analyses of rhetorical talk and text* (Vol. 31). John Benjamins Publishing.
- Larner, W. (2007). Expatriate experts and globalising governmentalities: The New Zealand diaspora strategy. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 32(3), 331–345.
- Levitt, P., & Schiller, N. G (2004). Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field.
https://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC585/um/43504947/Levitt_Glick_Schiller_Conceptualizing_Simultaneity.pdf
- Kozinets, R. V., (2010). *Netnography. Doing ethnographic research online*. London: Sage.
- Madianou, M. (2016). Ambient co-presence: transnational family practices in polymedia environments. *Global Networks*, 16(2), 183-201.

- Nieswand, B. (2012). Banal diasporic nationalism: Ghana@ 50 celebrations in Berlin. *Ethnic and Racial Studies*, 35(11), 1874-1892.
- Radstone, S., Schwarz, B.(2010). Introduction. Mapping Memory. in (Eds.) Radstone, S., Schwarz, B. *Memory: histories, theories, debates*. Fordham Univ Press, pp. 1-14;
- Ragazzi, F. (2009). Governing diasporas. *International Political Sociology*, 3(4), 378–397.
- Ragazzi, F. (2014). A comparative analysis of diaspora policies. *Political Geography*, 41, 74–89.
- Richardson, J. E. (2018). Sharing values to safeguard the future: British Holocaust Memorial Day commemoration as epideictic rhetoric. *Discourse & Communication*, 12(2), 171-191.
- Sinatti, G., & Horst, C. (2015). Migrants as agents of development: Diaspora engagement discourse and practice in Europe. *Ethnicities*, 15(1), 134-152.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division (2016) *International Migration Report, 2015*; <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015.pdf>
- Waterbury, M. A. (2010). Bridging the divide: Towards a comparative framework for understanding kin state and migrant-sending state diaspora politics. *Diaspora and transnationalism: Concepts, theories and methods*, 131-148.

Proiectul **Cauzele determinante ale fenomenului brain drain în România** (bursier dr. Cristina Raluca Iacob Bâra)

Obiectivele și activitățile de cercetare:

Obiective generale:

1. Realizarea unei radiografii actuale a fenomenului brain drain care afectează piața muncii din România; Sporirea cunoașterii asupra problematicii migrației profesionale din România
2. Elaborarea unui model de ierarhizare a potențialilor factori determinanți pentru migrația profesioniștilor cu studii superioare din România, în continuarea și completarea lucrărilor și modelelor de analiză existente referitoare la fenomenul brain drain în România, dar și la nivel global, precum și pe baza analizei mediatizării acestui fenomen
3. Construirea unui reper util pentru factorii de decizie care proiectează programele naționale brain regain, atât la nivel guvernamental, cât și la nivelul mediului privat, adaptate nevoilor actuale ale persoanelor cu studii superioare.

Obiective specifice

- a) Identificarea și ierarhizarea posibilelor motive ale fenomenului brain drain în următoarele categorii:
 - *factori economici* (instabilitate economică, nivelul nesatisfăcător al salariului obținut în România, imposibilitatea de a găsi în România un loc de muncă potrivit calificării profesionale, infrastructura);
 - *factori socio-politici* (instabilitate politică, instabilitate legislativă, corupția, starea sistemului de educație, starea sistemului sanitar, reîntregirea familiei aflate deja în străinătate, presiunea socială, stilul de viață din România) ;
 - *factori organizaționali* (numărul redus de oportunități în carieră, leadership-ul la locul de muncă din România, modul în care se realiza interacțiunea cu colegii la locul de muncă din România).
- b) Monitorizarea articolelor de opinie și de analiză publicate în mediul online în ultimele 12 luni pentru a identifica principalele motive ale migrației creierelor, așa cum au fost prezentate în mass-media.

Activități de cercetare

Elaborarea cadrului analitic – Documentarea bibliografică a constat în realizarea și actualizarea continuă a unei sinteze teoretice a literaturii de specialitate (articole științifice,

studii, rapoarte instituționale, articole de opinie publicat în mass-media etc.) dedicate fenomenului migraționist la nivel global și autohton. În construirea cadrului analitic au fost consultate inclusiv serii de date și indicatori publicați de Eurostat, Institutul Național de Statistică, Banca Națională a României și de alte instituții și organisme naționale și internaționale. Au fost accesate și parcurse atât resurse disponibile online, cât și publicații consultate în cadrul bibliotecilor (Biblioteca Națională a României, Biblioteca Academiei de Studii Economice București, Biblioteca Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative). Totodată, au fost contactați cercetători ale căror lucrări au fost mai dificil de accesat. În total, au fost parcurse peste 100 de surse bibliografice în decurs de 3-4 luni.

Realizarea și parcurgerea listei lucrărilor bibliografice fundamentale au reprezentat baza pentru *construirea metodologiei*. Pentru a identifica motivele determinante ale brain drain în percepția profesioniștilor români care locuiesc și lucrează în alte țări a fost construit un chestionar online, pe platforma isondaje.ro. Construirea chestionarului, reformularea în urma feedback-ului primit de la îndrumător și profesori, precum și de la eșantionul-test a durat aproximativ 2 luni. În paralel, a fost elaborată o grilă de monitorizare a materialelor de opinie și de analiză publicate în mediul online în ultimele 12 luni, pentru a identifica inclusiv motivele determinante ale migrației profesioniștilor români diseminate în media online.

Activitățile de colectare a datelor empirice au constat, pe de o parte, în colectarea răspunsurilor românilor cu studii superioare plecați la muncă în străinătate și, pe de altă parte, în colectarea materialelor de opinie și de analiză publicate în presa autohtonă, care să reflecte cauzele brain drain.

Pentru diseminarea chestionarului și colectarea celor 370 de răspunsuri, un rol important l-a avut demersul de extindere a bazei personale de contacte în țări de destinație pentru români high-skilled, inclusiv contributori în media din România, intervievați vizibili în mediile online, print, TV, vectori de imagine etc. Practic, aproximativ 70 de răspunsuri au fost colectate prin targetare directă, prin intermediul mesajelor private pe rețele sociale (Facebook, LinkedIn) sau via email. Totuși, efectul „bulgărelui de zăpadă” a fost obținut numai după succesul demersurilor online pentru acceptarea, cu un cont personal de Facebook, în grupuri dedicate comunităților de români stabiliți în alte țări, cu precădere în țări de destinație pentru românii cu studii superioare, dar nu numai. Link-ul către sondaj și mesajul direct cu un „call to action” explicit au fost postate în peste 40 de comunități dinamice, cu engagement vizibil ridicat pe paginile de Facebook construite fie pentru țări, fie pentru anumite orașe, precum: Danemarca, Suedia, Norvegia, Finlanda, Germania, UK, Austria, Franța, Frankfurt, Olanda, Elveția, Belgia, Londra, Danemarca, Români în Londra – anunțuri, Liverpool, Luton and Dounstable, Romania **Belgia, Romania-Germania-Baden-

Wurttemberg, Români în Anglia, Canada, Northampton, Munchen, Sheffield, Slough, Glasgow, Nurnberg, Hull, Nottingham, Tenerife etc.

Moderarea dialogului pe rețeaua socială Facebook a constituit un punct forte în etapa colectării datelor, întrucât o preocupare constantă a fost ca respondenții să fie direcționați de la comentarii referitoare la motivele determinate ale migrației lor, făcute direct sub postarea inițială, către completarea chestionarului, pe platforma online. O provocare a fost înlăturarea oricăror suspiciuni referitoare la scopul sondajului. Cei mai mulți comentatori au considerat că acesta este un instrument al Agenției Naționale de Administrare Fiscală (ANAF) pentru pregătirea unui nou tip de impozitare a veniturilor obținute din străinătate sau un mijloc de colectare a datelor personale. Ambele suspiciuni au fost alimentate de perioada derulării chestionarului (aprilie 2018) – foarte apropiată în timp atât de demersul fiscolei românești de a intensifica notificarea persoanelor care obțin sau au obținut venituri din străinătate, anunțându-le că au obligația să le declare și să plătească pentru acestea impozite în România, dar și de scandalul Cambridge Analytica, o companie americană care a obținut datele a zeci de milioane de utilizatori Facebook și pe care le-ar fi utilizat pentru a influența votul unor mase largi de alegători în S.U.A sau în Marea Britanie.

Fiecare mesaj postat în grupurile de Facebook a fost însoțit de explicații suplimentare referitoare la scopul cercetării derulate, la cadrul cercetării, la inițiator etc., și de reluarea invitației de a-și exprima propriile opinii în cadrul chestionarului pus la dispoziție, strategie care a condus la colectarea a 300 de răspunsuri exclusiv pe rețeaua socială Facebook.

O parte dintre respondenți au solicitat materialul final care le va reflecta opiniile exprimate, astfel că dialogul va fi reluat în momentul publicării. Au fost colectate toate postările din social media relevante pentru tema de cercetare.

Totodată, a fost *colectat un corpus de texte* – articole de opinie, reportaje, interviuri referitoare la fenomenul brain drain în special și la fenomenul migraționist în general, publicate în mediul online în intervalul iulie 2017 – iulie 2018. A fost urmărită cu prioritate enunțarea cauzelor determinate ale celor două fenomene în publicații generaliste, economic-financiare și de știri, care ating un public numeros, potrivit clasificării realizate de Studiul de Audiență și Trafic Internet (SATI), cu accent pe următoarele portaluri online: adevarul.ro, ziare.com, hotnews.ro, digi24.ro. Articolele reprezentative au fost încadrate în mediatizarea sau susținerea uneia dintre cele trei categorii de factori determinanți urmăriți și prin chestionar - economici, socio-politici și factori organizaționali.

Activitățile de diseminare a rezultatelor preliminare au constat în participarea la workshop-uri și conferințe și în redactarea de raportări și a unui articol științific. Au fost elaborate, trimise și acceptate două aplicații de participare la conferințele internaționale

Conference on critical approaches to discourse analysis across disciplines (organizată de Aalborg University, Danemarca) și *The Migration Conference 2018* (organizată de ISEG, Lisabona). În funcție de stadiul cercetării și de agenda anunțată a conferințelor internaționale, a fost decisă participarea la *The Migration Conference 2018* cu prezentarea “*Determinant causes for the Brain Drain phenomenon in Romania*”, susținută în prima zi a conferinței (26 iunie 2018), într-o sesiune moderată de João Peixoto, Conference Chair, ISEG, Universidade de Lisboa, Portugal. Pe baza feedback-ului primit din partea profesorului coordonator, precum și în urma prezentării rezultatelor preliminare în cadrul workshop-ului organizat de SNSPA și în cadrul conferinței internaționale, a fost redactat articolul *Brain drain phenomenon in Romania: What comes in line after corruption? – A Quantitative research on determinant causes of Romanian skilled migration*.

Întrebări de cercetare

Q1: Care sunt, în percepția migranților români, motivele determinante ale fenomenului brain drain în România?

Q2: Care sunt, în percepția high-skilled migrants, indicatorii socio-economici ai României cel mai afectați de fenomenul brain drain?

Q3: Ce anume ar putea limita, în opinia migranților români, fenomenul brain drain în România?

Q4: Care sunt principalele motive determinante ale fenomenului migrației în general, și ale fenomenului brain drain în special, pe care le prezintă și argumentează specialiști, cercetători, vectori de imagine etc. prin intermediul mass-media?

Considerente metodologice

- a. Metoda cantitativă – ancheta prin chestionar online
- b. Metoda cantitativă – analiză de conținut

3.1. Construirea chestionarului online adresat profesioniștilor români stabiliți în străinătate a valorificat două modele de cercetare, unul autohton – aplicat de un grup de cercetători români (Roman, M., Goschin, Z., Ileanu, B., & Popa, A., & Roman, M.) în 2010, în cadrul Romanian Emigrants Study (RES), celălalt – prezentat de Afridi and Baloch (2014) referitor la fenomenul brain drain în Pakistan.

Cercetarea de față se raportează la o parte din concluziile RES, care au valorificat datele colectate prin intermediul unui chestionar online cu 1.514 respondenți derulat în intervalul august-decembrie 2010 de cercetătorii Roman et al. (2012). Peste 64% dintre

respondenții RES sunt absolvenți ai unei forme de învățământ terțiar, iar 54% au urmat studii suplimentare de calificare și perfecționare în străinătate. La momentul respectiv, cercetătorii au identificat drept principale motive ale migrației profesionale speranța într-un trai mai bun (motiv invocat de 68,2% dintre românii absolvenți de facultate), condițiile oferite în România (63%), un câștig financiar mai mare (41,2%), oportunitatea de a pleca în altă țară, dorința de afirmare la nivel internațional, imposibilitatea găsirii unui loc de muncă potrivit în România, ocazia de a se reuni cu alți membri ai familiei stabiliți în alte țări și oportunitatea de a pune bazele unei afaceri noi. Cercetătorii Roman et al. (2012) au ajuns la aceste concluzii pe baza interpretării răspunsurilor la o întrebare grilă, cu trei variante de răspuns permise din cele opt listate. Totodată, respondenții RES au avut opțiunea de a menționa alte motive pentru care au plecat din România. Cele opt variante de răspuns incluse în întrebarea grilă în chestionarul RES au fost: (1) Oportunitatea de a pleca într-o altă țară; (2) Speranța la un trai mai bun; (3) Câștigul unor sume mai mari de bani; (4) Dorința de a mă afirma pe plan internațional; (5) Oportunitatea de a-mi deschide o nouă afacere; (6) M-am săturat de condițiile care mi se oferă în țară; (7) Nu îmi găseam loc de muncă în țară; (8) Posibilitatea de a mă alătura unor prieteni, rude, cunoștințe deja plecate; (9) Altul (menționați care).

Totodată, cercetarea de față verifică în ce măsură high-skilled migration din România este afectată de o guvernare mai slabă („weaker governance”), așa cum a fost prezentată de Atoyán et al. (2016) și propune profesioniștilor români care au migrat evaluarea unor posibile motive precum corupția, instabilitatea legislativă. În ceea ce privește impactul corupției asupra migrației, cercetătorii Cooray and Schneider evidențiază impactul puternic pe care instituțiile slabe și slaba guvernare („weak institutions and governance”) îl au asupra emigrării forței de muncă înalt calificate.

Pe baza obiectivului general al cercetării, a fost propusă o identificare și o structurare a posibilelor motive ale fenomenului brain drain în următoarele categorii: *factori economici* (instabilitate economică, nivelul nesatisfăcător al salariului obținut în România, imposibilitatea de a găsi în România un loc de muncă potrivit calificării profesionale, infrastructura); *factori socio-politici* (instabilitate politică, instabilitate legislativă, corupția, starea sistemului de educație, starea sistemului sanitar, reîntregirea familiei aflate deja în străinătate, presiunea socială, stilul de viață din România), și *factori organizaționali* (numărul redus de oportunități în carieră, leadership-ul la locul de muncă din România, modul în care se realiza interacțiunea cu colegii la locul de muncă din România). Structurarea acestora în cele trei categorii adaptează la realitățile din România modelul propus de Afridi and Baloch (2014) referitor la fenomenul brain drain în Pakistan. Totodată, au fost operaționalizate o parte din dimensiunile guvernării măsurate de Banca Mondială prin Worldwide Governance

Indicators (cele șase dimensiuni WGI sunt: Voice and Accountability, Political Stability and Absence of Violence/Terrorism, Government Effectiveness, Regulatory Quality, Rule of Law, and Control of Corruption).

Selecția posibilelor motive și ajustarea modelului reprezintă un demers nou, propriu acestei cercetări, de a genera o grilă comprehensivă de posibile motive ale migrației profesioniștilor români. După o pre-testare cu 10 respondenți, chestionarul a fost completat cu încă trei posibili factori determinanți (infrastructura, presiunea socială și clima) și a fost adresat emigranților cu studii superioare plecați la muncă în străinătate, prin intermediul a 40 de comunități online de pe rețelele sociale, precum și prin abordare directă, via email. Chestionarul, format din 37 de întrebări, a fost creat folosind platforma specializată online: <http://www.isondaje.ro/>.

Respondenților li s-au pus la dispoziție afirmații derivate din includerea posibilităților factori determinanți pentru brain drain, respectiv – pentru diminuarea acestui fenomen - și au fost folosite scale Likert (de la 1 = deloc adevărat la 5 = foarte adevărat, sau de la 1 = negativ la 3 = pozitiv). Datele colectate au fost procesate și analizate cu programul SPSS, versiunea 17.

3.2. În ceea ce privește analiza de conținut, cercetarea a vizat mediul online ca vehicul de diseminare a informațiilor referitoare la fenomenul migrației creierelor, întrucât acesta este mediul predilect de informare pentru publicul tânăr și educat, proiectul de cercetare fiind relevant în special în relație cu această categorie de public. Astfel, a fost consemnată enunțarea motivelor fenomenului brain drain și a fenomenului migraționist într-un corpus restrâns de materiale de opinie și analiză, interviuri și reportaje publicate de portaluri online precum: adevarul.ro, hotnews.ro, ziare.com, digi24.ro, dar și de alte portaluri online relevante pentru cercetarea de față.

Arii empirice

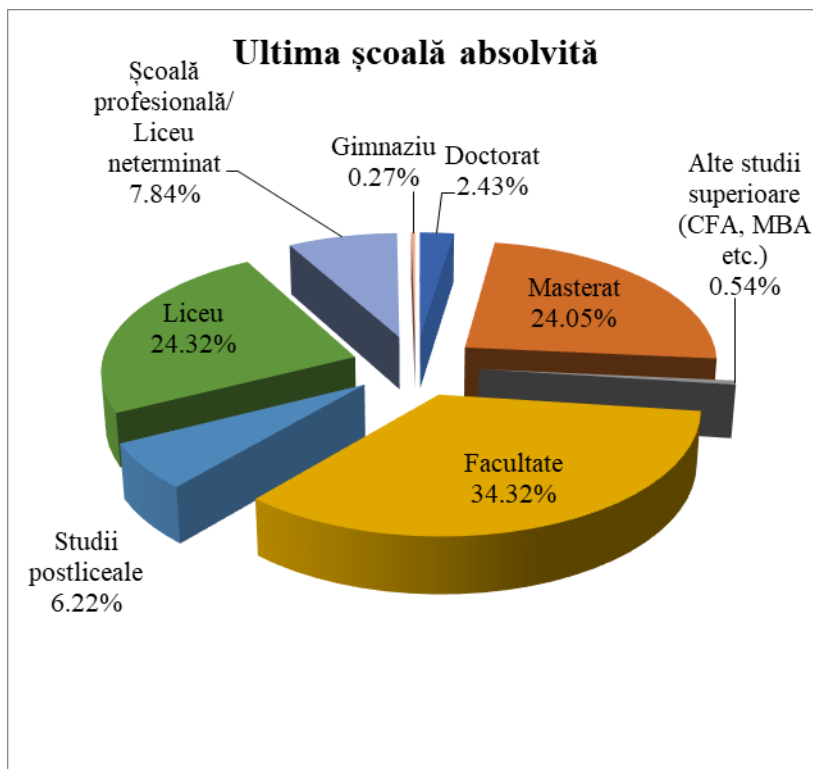
- Chestionar online completat de 370 de respondenți, români stabiliți la muncă în străinătate (aprilie 2018)

În cadrul chestionarului online deschis pe parcursul lunii aprilie 2018 migraților români care au plecat la muncă, în străinătate, au fost colectate 370 de răspunsuri: 227 de respondenți cu studii superioare (tertiary education), 142 – învățământ secundar (secondary), iar 1 – studii gimnaziale (middle school). Scopul demersului – „realizarea unei cercetări despre plecarea românilor cu studii superioare pentru a lucra în străinătate” – a fost anunțat explicit în introducerea chestionarului. Delimitarea brain drain în cadrul acestei cercetări are

în vedere migrația persoanelor cu studii superioare și secundare din România în țările dezvoltate.

În termeni de gen, 60% (222) au fost femei, iar vârsta medie a fost de 33,6 ani (M=33.6, SD=8.38). Din categoria respondenților care, în momentul plecării din România, se încadrau în categoria învățământului secundar, 37 dintre aceștia și-au continuat educația, urmând cursuri de calificare (i.e. vocaționale, cursuri de limbi străine), dar și studii universitare. 6 dintre aceștia au intrat în categoria studiilor superioare, absolvind facultăți și școli doctorale în țările de destinație. A fost înregistrat un singur caz de salt din învățământul gimnazial în categoria respondenților cu studii superioare.

Grafic 1. Caracteristici socio-demografice ale eșantionului:

Sursa: Rezultatele chestionarului: „Motivele determinante ale plecării românilor calificați la muncă în străinătate”

Tabel 1. Caracteristici socio-demografice ale eșantionului:

<i>Experiența de muncă</i>	
Absolvent de studii superioare, fără experiență în muncă specializată	17,00%
Experiență de sub 1 an de muncă specializată	6,80%
Experiență de 1-2 ani de muncă specializată	11,40%
Experiență de 2 - 5 ani de muncă specializată	21,10%
Experiență de 5 - 10 ani de muncă specializată	19,20%
Experiență de 10 - 20 de ani de muncă specializată	16,80%
Experiență de peste 20 de ani de muncă specializată	7,80%

Regiunea în care lucrează în prezent

Europa	93,51%
America de Nord	4,05%
Emiratele Unite Arabe	1,89%
Asia	0,27%
Canada	0,27%

Sursa: Rezultatele chestionarului: „Motivele determinante ale plecării românilor calificați la muncă în străinătate”

În ceea ce privește domeniul de activitate al respondenților, 12,7% lucrează în sectorul serviciilor, 10% - în sectorul medical, în industria alimentară – 7,8%, comerț – 7,5%, industria IT&C – 6,7%. Urmează transporturi, construcții, industria auto, agricultură, turism, dar și învățământ, sectorul bancar, industrii creative, mass-media, energie, industria aeronautică și sistemul juridic.

- Corpus de materiale online (iulie 2017 – iulie 2018)

A fost construit un corpus exploratoriu de opinii, interviuri, analize și reportaje pe tema migrației românilor și a fenomenului brain drain, în urma monitorizării online.

Cadrul analitic

Fenomenul brain drain în România. Tendințe, cauze și efecte

Nu există o evaluare riguroasă și o centralizare oficială referitoare la migrația temporară a românilor pentru muncă în general, și a migranților români înalt calificați în special, și nici o evaluare a deficitului de forță de muncă specializată pe sectoare și ocupații. Aproximativ 3,4 milioane de români locuiesc în străinătate. România a intrat, în anul 2015, în top 20 țări care au devenit sursă a migranților la nivel mondial (United Nations, 2016). La nivel european, România a urcat pentru prima dată pe locul al patrulea la numărul de cetățeni care trăiesc în afara țării, după Marea Britanie (4,9 milioane), Polonia (4,4 milioane) și Germania (4 milioane), iar ritmul de creștere a migrației internaționale în intervalul 2000 - 2015, cu o medie de 7,3% pe an, încadrează România pe locul secund, după Siria, cu o ascensiune de 13,1%, și înaintea Poloniei, cu 5,1% pe an și a Indiei (4,5%). În statisticile centralizate de United Nations, în 2017 România figura cu 371.000 de internațional migrants, față de 127.000 în 2000. Dacă în 2000, aceștia reprezentau 0,6% din total populație, în 2017 procentul a urcat la 1,9%.

Cercetători ai fenomenului migrației internaționale din România după anul 1990 au identificat etape distincte ca organizare și țări de destinație, determinate de contextul economic. De exemplu, Horváth & Anghel (2009) arată că prima perioadă (1990 – 1993) a fost caracterizată prin emigrarea etnică și prin solicitarea de azil, în principal, către Germania și, secundar, către alte țări europene (Ungaria, Franța, Belgia). Prima perioadă a fost urmată

de o etapă de relativă stabilizare. Țările din UE impun condiții mai stricte de acces și românii se îndreaptă către Ungaria, Turcia și Israel. Migrația românească se diferențiază, astfel că, în paralel cu migrația etnică, cercetătorii semnalează faptul că au început să se manifeste fenomene precum *brain drain*, *irregular migration*, *marriage migration*. După 1997, pe fondul restructurării masive a economiei, a avut loc un nou fenomen de emigrare neregulată, cu o trăsătură circulară. Țările de destinație erau, potrivit Horváth & Anghel (2009), țări în care puteau fi obținute venituri mai mari, dar nu și țări în care migrații să se stabilească. Este perioada migrării către noi țări de destinație precum Spania, Italia, Irlanda și Marea Britanie.

Valorificând date ale Băncii Mondiale, cercetătorii Roman et al. (2012) subliniază că, în ceea ce privește fenomenul *brain drain*, dacă în anul 1990 forța de muncă înalt calificată s-a îndreptat către SUA (10,37%), Ungaria (4,86%), Canada (4,56%), Germania (2,70%), Franța (1,58%), Australia (1,36%) și Austria (0,29%), în 2000 topul țărilor de destinație include și „țări în care proporția diasporei românești a crescut considerabil datorită așa-zișilor căpșunari (Italia, Spania)” (Roman et al., 2012, p. 151): SUA (10,53%), Canada (6,44%), Germania (3,75%), Ungaria (3,10%), Franța (1,68%), Italia (0,91%), Austria (0,70%) și Spania (0,52%). După 2002, ca urmare a ridicării restricțiilor de călătorie pentru români în țările membre ale Uniunii Europene (UE), România s-a confruntat cu un nou val de emigrări. După 2007, odată cu aderarea României la UE, migrația internațională se amplifică și generează multiple consecințe, precum creșterea remiterilor bănești ale românilor din străinătate sau efecte măsurabile pe piața muncii (Horváth & Gabriel Anghel, 2009).

Declanșarea crizei financiare, în 2008, și-a pus amprenta inclusiv asupra fenomenului migraționist. Declinul țărilor de destinație predilecte pentru emigranții muncitori români (Italia, Spania) i-a determinat pe aceștia să se reorienteze către alternative precum Germania, Marea Britanie, țările scandinave (Anghel et al., 2016). În 2005, majoritatea românilor stabiliți în străinătate (86,2%) aveau studii medii, iar 12,4% - studii superioare, potrivit datelor Institutului Național de Statistică (INS) (Roman et al., 2012). Cercetătorii arată că jumătate dintre românii cu studii superioare care au emigrat au preferat țări din afara UE (Canada sau Statele Unite ale Americii). Canada se află pe prima poziție în topul destinațiilor preferate pentru emigrare de către această categorie (54% dintre emigranți au studii superioare), urmată de Elveția (50%) și Marea Britanie (46%). În schimb, Turcia, Italia și Spania au atras mai puțini români cu studii superioare.

Institutul Național de Statistică publică date referitoare la emigrare care reflectă numai țările de destinație și grupele de vârstă, dar nu și nivelul de instruire a emigranților. Potrivit datelor publicate în anul 2015 de către Curtea de Conturi a României, un număr de

aproximativ 480.000 de persoane cu studii superioare au părăsit România în intervalul 1997 – 2013 (Curtea de Conturi a României, 2015). În consecință, România a pierdut o parte semnificativă a forței de muncă specializate, iar acest proces este departe de a se fi încheiat. România continuă să fie o țară de emigrare.

Migrația persoanelor cu studii superioare generează deja deficit pe piața muncii în anumite domenii (Balan & Olteanu, 2017). În intervalul 2015 – 2016, numărul de salariați cu studii superioare (nivel de instruire 4) a scăzut cu aproximativ 11,5%, la 950.000 de salariați, în timp ce numărul de salariați cu studii generale a crescut cu 8,5%, iar cel al salariaților cu studii medii și postliceale a urcat cu 12% (Patronatul Investitorilor Autohtoni, 2017).

În același timp, cercetările arată că România avea, în 2017, cel mai mic procent al absolvenților de studii superioare (tertiary education) din Uniunea Europeană, cu 26,3% din populația cu vârsta cuprinsă între 30 și 34 de ani (Eurostat, 2018). În consecință, diminuând procentul deja redus de specialiști de pe piața românească, „fuga creierelor” deteriorează stocul de capital uman de înaltă calificare, precum și capacitatea sa de reînnoire. Migrația medicilor, de exemplu, este considerată în prezent una dintre cele mai mari provocări ale migrației pentru România (Boncea, 2015). „Migrația poate ușura problema șomajului, dar costurile nete pe termen lung sunt mai probabile pentru sistem” (Dăianu, 2013). În condițiile unei emigrări continue - cu precădere a tinerilor, precum și ale unui fenomen „brain regain limitat”, Comisia Europeană atrage atenția asupra faptului că România riscă să piardă resurse suplimentare de forță de muncă. La rândul său, această pierdere poate încetini creșterea productivității și convergența veniturilor și poate afecta negativ creșterea economică potențială (European Commission, 2017). Cercetătorii atrag atenția asupra faptului că România se confruntă nu numai cu brain drain, ci și cu brain waste, profesioniști care aleg condiții de viață mai bune și salarii mai mari, dar acceptă să ocupe locuri de muncă ce necesită experiență și calificare mai reduse (Andrén & Roman, 2016), sau, în cazul migrației pe termen lung, migranții români acceptă mai ușor locuri de muncă ce presupun un nivel mai scăzut al statusului socio-economic decât cel din țara de origine, în speranța că vor avea acces la oportunități profesionale (Sandu et al., 2006).

Pe de altă parte, atât în anii care au precedat cea mai recentă criză financiară, dar și ulterior, inclusiv în anul 2016, raportul dintre sumele trimise în România (remiterile) din străinătate de către emigranții români și investițiile străine realizate de către companii a fost supraunitar, iar toți emigranții români au devenit, practic, cei mai mari investitori „străini” în România. În primele cinci luni din 2017, acest raport a devenit subunitar, iar remiterile au fost depășite, în premieră din 2008, de investițiile străine (Banca Națională a României, 2017).

Linia analitică din cadrul acestei cercetări continuă lucrările și modelele de analiză dedicate fenomenului brain drain în România și problematicii migrației profesionale – de exemplu: Balan & Olteanu, 2017; Goga & Ilie, 2017; Anghel, Botezat, Coșciug, Manafi, & Roman, 2016; Andrén & Roman, 2016; Boncea, 2015; Séchet & Vasilcu, 2015; Horváth & Gabriel Anghel, 2009; Sandu et al., 2006.

Rezultate

Q1. Analiza datelor arată că pe primele trei poziții în topul motivelor determinante se situează corupția, instabilitatea economică și nivelul nesatisfăcător al salariului. În top 5 intră, așa cum arată Tabelul 2, și starea sistemului de sănătate și nivelul redus al oportunităților în carieră.

Tabel 2. Factorii determinanți ai fenomenului brain drain în România:

Factori determinanți	<i>Mean</i>	<i>Std. Deviation</i>	<i>N</i>
Corupția	4.53	.962	363
Instabilitatea economică	4.37	1.237	358
Nivelul nesatisfăcător al salariului	4.35	1.373	362
Sistemul de sănătate	4.28	1.265	364
Oportunități profesionale scăzute	4.17	1.402	364
Instabilitatea legislativă	4.06	1.343	365
Instabilitatea politică	3.96	1.402	364
Sistemul de educație	3.91	1.374	363
Infrastructura	3.62	1.194	363
Calitatea vieții	3.60	1.144	360
Leadership la locul de muncă	3.53	1.078	360
Lipsa locurilor calificate de muncă	3.45	1.112	366

Interacțiunea cu colegii la locul de muncă	2.54	1.076	365
Presiunea socială	2.52	1.061	365
Reîntregirea familiei	1.89	.948	368
Clima	1.74	.945	365

Sursa: Rezultatele chestionarului: „Motivele determinante ale plecării românilor calificați la muncă în străinătate”

La fel ca în cercetarea lui Roman et al. (2012), prima poziție revine unui factor socio-politic. Însă, dacă în 2010, într-un top al motivelor care au determinat plecarea din România, majoritatea respondenților absolvenți ai unei forme de învățământ terțiar nominalizau „speranța la un trai mai bun”, rezultatele sondajului de față indică, dintr-o serie de factori exclusiv push, „corupția” ca fiind cel mai puternic factor determinant al migrării profesionale a respondenților. Potrivit Transparency International privind percepția gradului de corupție în sistemul public, România ocupa locul 59 la nivel mondial, și locul 26 din 28 de țări membre UE în 2017, cu o valoare de 48 de puncte pentru Corruption Perception Index (Transparency International, 2018). Studii recente au pus accent pe amploarea protestelor din ultimii ani împotriva corupției din România (Adi & Darren, 2017; Rotaru, Georgescu, & Bodislav, 2017; Zaman & Meunier, 2016). Inclusiv intervalul în care au fost colectate datele a fost marcat de reverberațiile și amploarea mișcărilor de stradă anti-corupție în România din lunile precedente, reflectate și în mediul online – în presa internațională (de exemplu, de Bloomberg, The Guardian, 2018; The New York Times, 2018, DW.com, Irish Times etc.) și pe rețelele sociale. Deschiderea de către corupție a topului factorilor determinanți ai brain drain confirmă observația cercetătorilor Cooray and Schneider (2016), potrivit cărora corupția poate afecta în special rata migrației muncitorilor calificați și înalt calificați, pentru care există cerere în alte țări.

Revenind la paralela cu rezultatele studiului cercetătorilor Roman et al. (2012) referitor la migrația din România, pe locul secund al motivelor determinante identificate în 2010 se află „condițiile oferite în țară”, iar câștigul financiar mai mare în țara de destinație, ca factor pull, ocupă locul al treilea în clasamentul principalelor motive invocate de 41.2% din respondenții absolvenți de facultate în studiul menționat. În studiul de față, locul secund este ocupat de instabilitatea economică din România, iar pe același loc trei se află, dar ca factor push de această dată, nivelul nesatisfăcător al salariului obținut în România (țara de origine). Acest rezultat întărește, totodată, concluziile studiilor anterioare referitoare la principalele

cauze ale brain drain, care, încă de la primele cercetări, au identificat salariul în topul motivelor, dar nereprezentând un motiv suficient sau principalul motiv al deciziei de a emigra – fapt confirmat de rezultatele unor studii precum (Atoyan et al., 2016; Boeri et al., 2012; Kwok & Leland, 1982).

În concluzie, prima întrebare de cercetare scoate în evidență faptul că principalele motive ale fenomenului brain drain continuă să vizeze mediul economico-social din România, corupția și instabilitatea economică situându-se pe primele două poziții în topul factorilor determinanți. Factori din aceeași categorie primează și în rezultatele studiului RES (Romanian Emigrants Study) (Roman et al, 2012), cu precizarea că „speranța la un trai mai bun” și „nemulțumirile legate de condițiile din țară” au ocupat primele două poziții în răspunsurile colectate în 2010. De menționat că și în studiul de referință publicat în 2012 „corupția” este nominalizată în seria factorilor economico-sociali cu impact asupra migrației, pe baza răspunsurilor la întrebarea deschisă. Rezultatele obținute confirmă totodată, că „high-skilled migration” din România este afectată de o slabă guvernare, așa cum a fost prezentată de Atoyan et al. (2016) și confirmă totodată observațiilor cercetătorilor Cooray and Schneider (2016), care evidențiază impactul corupției asupra fenomenului migraționist în general.

Q2. Analiza datelor arată că, în percepția profesioniștilor români care lucrează peste granițe, fenomenul brain drain afectează cu prioritate remiterile, prețul locuințelor și rata șomajului. În top 5 intră și prețul terenurilor și nivelul salariilor din România (Tabel 3).

Tabel 3. Indicatori afectați de fenomenul brain drain în România:

Indicatori evaluați	<i>Mean</i>	<i>Std. Deviation</i>	<i>N</i>
Remiterile	2.56	0.743	323
Prețul locuințelor	1.99	0.853	281
Rata șomajului	1.99	0.833	327
Prețul terenurilor	1.97	0.862	282
Nivelul salariilor	1.97	0.833	331
Sectorul construcțiilor	1.87	0.817	282
Numărul afacerilor mici și mijlocii	1.87	0.826	293
Rata abandonului școlar	1.85	0.829	313
Rata divorțurilor	1.78	0.759	294
Rata sinuciderilor	1.76	0.723	272
Potențialul forței de muncă	1.68	0.892	348

Economia românească	1.63	0.876	346
Natalitatea	1.58	0.805	328

Sursa: Rezultatele chestionarului: „Motivele determinante ale plecării românilor calificați la muncă în străinătate”

Q3. Efectele economice (și nu numai) ale migrației au nevoie, în percepția respondenților, de un răspuns care să includă, în primul rând, diminuarea corupției, creșterea salariilor și îmbunătățirea sistemului sanitar. Aceste rezultate susțin răspunsul obținut pentru **Q1**: practic, topul indicatorilor de îmbunătățit pentru limitarea brain drain dublează topul cauzelor determinante ale fenomenului. Nevoia unei strategii coerente și susținute de combatere a corupției este confirmată și de datele cercetării de față, atât prin rezultatele obținute la Q1, unde corupția a fost invocată drept principalul motiv determinant al migrației, cât și prin rezultatele Q3, unde diminuarea corupției este, în percepția respondenților, principalul demers care ar putea conduce la limitarea fenomenului migraționist. Încă o dată, nivelul salariului obținut în țara de origine se dovedește a fi un indicator important pentru retenția creierelor, dar nu cel mai important, reconfirmând concluziile unor studii anterioare (Atoyan et al., 2016; Boeri et al., 2012; Kwok & Leland, 1982). Răspunsurile studiului de față întăresc o parte din soluțiile pentru atenuarea fenomenului brain drain analizate de către Atoyan et al. (2016): îmbunătățirea instituțiilor, menținerea stabilității și crearea de noi locuri de muncă, modernizarea educației.

Tabel 4. Indicatori de îmbunătățit pentru a diminua fenomenul brain drain în România

Ce trebuie îmbunătățit	Mean	Std. Deviation	N
Diminuarea corupției	4.55	.803	359
Creșterea salariilor	4.52	.799	356
Îmbunătățirea sistemului de sănătate	4.50	.821	360
Asigurarea stabilității economice	4.44	.772	356

Creșterea șanselor de a găsi un loc potrivit de muncă	4.44	.848	357
Creșterea numărului de oportunități în carieră	4.43	.835	356
Îmbunătățirea calității vieții	4.41	.920	353
Îmbunătățirea sistemului de educație	4.36	.920	359
Îmbunătățirea infrastructurii	4.31	.951	350
Asigurarea predictibilității legislative	4.23	.915	352
Îmbunătățirea leadership-ului în companii	4.19	.980	355
Asigurarea stabilității politice	4.17	.926	359
Îmbunătățirea relațiilor cu colegii la locul de muncă	3.83	1.061	355

Sursa: Rezultatele chestionarului: „Motivele determinante ale plecării românilor calificați la muncă în străinătate”

Investigarea celor trei întrebări de cercetare evidențiază, în continuarea rezultatelor studiilor existente despre fenomenul brain drain în România, precum Roman et al. (2012), faptul că motivele migrației fac referire, cu prioritate la factorii economici și socio-politici din

România. Factorii organizaționali, precum leadership-ul sau modul în care se realizează interacțiunea cu colegii la locul de muncă din România, rămân la finalul clasamentului, întărind rolul care, în percepția migranților, le revine guvernanților în diminuarea fenomenului brain drain.

Q4.

Analiză corpus despre fenomenul migrației (în general) și al brain drain: 30 de articole de opinie, analiză, interviuri și reportaje (iulie 2017 – iulie 2018)

Fără a construi un top al acestora, principalii factori determinanți invocați de vectori de opinie, analiști, sociologi, reprezentanți ai instituțiilor financiare cu referire la migrația românilor înalt calificați au fost:

- corupție, instabilitate guvernamentală („Istoviți de corupție și instabilitate guvernamentală, tot mai mulți tineri români înalt calificați aleg să emigreze în Occident. Este un fenomen de amploare care, pentru moment, nu îngrijorează prea mult puterea, scrie Libération” - *Adevărul*, 22 ianuarie 2018).

- salarizare și recunoaștere socială (Radu Crăciun, economist: „Exemplul tipic sunt medicii, care emigrează în număr foarte mare. Efectul pervers e faptul că interesul pentru facultățile de medicină a crescut foarte mult. Din păcate, nu pentru ca să practice în România. Și aici e vorba de salarizarea și de recunoașterea socială” – *Digi24.ro*, 25 iulie 2017)

- motive economice, performanța în carieră, împlinirea profesională, similaritățile culturale cu țările de destinație, calasa politică, birocrăția, corupția („Acum, pleacă foarte mulți oameni calificați, cu studii superioare, care nu se pot realiza în România. Pleacă și foarte mulți studenți și chiar elevi. Sigur că motivul principal este cel economic. E clar, oamenii pleacă pentru că pot câștiga mai bine. Dar mai sunt și alte motive ale plecării masive. Perspectiva de a face performanță în carieră, de a se împlini profesional. Aici, mulți se simt plafonați”, a explicat, pentru „Adevărul”, sociologul Mircea Kivu – *Adevărul*, 16 august 2017).

- motive politice („Exilul forțat al celor 3 milioane de români despre care nu vorbește nimeni pare un blestem pentru România, care pare condamnată să-și alunge premianții și să rămână pe mâna repetenților semi-analfabeți (...) Una dintre cele mai grave consecințe ale Revoluției de la 1989 este perpetuarea unei practici criminale a fostului regim comunist: distrugerea elitelor”, Sebastian Burduja – *Ziare.com*, 2 februarie 2018)

- mediul politic, lipsa meritocrației, nerecunoașterea calificării („Însă atunci când sunt întrebați de ce nu doresc să se întoarcă în țară, migranții care dețin diverse calificări invocă mediul politic, lipsa meritocrației și nerecunoașterea deplină a calificărilor ca fiind unele

dintre cele mai semnificative obstacole”, Raport Banca Mondială – *Business24.ro*, 25 iulie 2018)

- sistemul de educație („Pur și simplul dacă vorbim despre învățământ în alte țări sunt resurse mai importante, educația e mai avansată”, Andrei Nicolae, olimpic matematică – *Adevărul*, 14 iulie 2018)

- nivelul salariilor („Peste 56% dintre respondenți au mărturisit că s-ar întoarce dacă ar primi un salariu mai bun, în linie cu experiența lor profesională, următoarele răspunsuri fiind motivația de a fi mai aproape de familie și prieteni (46%) și dorința de a ajuta pacienții români (43%)”, studiu MEDIJobs România – *Wall-Street*, 14 septembrie 2017)

- corupția, lipsa oportunităților de dezvoltare profesională, avansarea în carieră nebazată pe merite profesionale, birocrăția din instituțiile publice, veniturile mici și lipsa infrastructurii/echipamentelor tehnice (studiul „Emigrația forței de muncă înalt calificate din România. O analiză a domeniilor cercetare - dezvoltare, medicina și tehnologia informației și a comunicațiilor”, realizat de Asociația Română pentru Promovarea Sănătății – *HotNews*, 15 decembrie 2017).

Referințe (selecție)

Adams Jr, R. H. (2003). International migration, remittances, and the brain drain: A study of 24 labor-exporting countries.

Andrén, D., & Roman, M. (2016). Should I stay or should I go? Romanian migrants during transition and enlargements. In *Labor Migration, EU Enlargement, and the Great Recession* (pp. 247–269). Springer.

Anghel, R. G., Botezat, A., Coșciug, A., Manafi, I., & Roman, M. (2016). International Migration, Return Migration, and their Effects: A Comprehensive Review on the Romanian Case.

Atoyán, M. R., Christiansen, L. E., Dizioli, A., Ebeke, M. C., Ilahi, M. N., Ilyina, M. A., ... Raeli, M. F. (2016). *Emigration and its economic impact on Eastern Europe*. International Monetary Fund.

Balan, M., & Olteanu, C. (2017). Brain Drain In The Globalization Era: The Case Of Romania. *Annals-Economy Series*, 3, 26–35.

Batista, C., Lacuesta, A., & Vicente, P. (2007). Brain drain or brain gain? Micro evidence from an African success story.

Beine, M., Docquier, F., & Rapoport, H. (2001). Brain drain and economic growth: theory and evidence. *Journal of Development Economics*, 64(1), 275–289.

- Beine, M., Docquier, F., & Rapoport, H. (2008). Brain drain and human capital formation in developing countries: winners and losers. *The Economic Journal*, 118(528), 631–652.
- Boeri, T., Brücker, H., Docquier, F., & Rapoport, H. (2012). *Brain drain and brain gain: The global competition to attract high-skilled migrants*. Oxford University Press.
- Boncea, I. (2015). Turning Brain Drain into Brain Gain: Evidence from Romania's Medical Sector. *Procedia Economics and Finance*, 20, 80–87.
- Castles, S., Miller, M. J., & Ammendola, G. (2005). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*: New York: The Guilford Press,(2003), \$30.00, 338 pages.
- Cooray, A., & Schneider, F. (2016). Does corruption promote emigration? An empirical examination. *Journal of Population Economics*, 29(1), 293–310.
- Docquier, F., & Rapoport, H. (2006). The brain drain. *New Palgrave Dictionary of Economics*.
- Docquier, F., & Rapoport, H. (2012). Globalization, brain drain, and development. *Journal of Economic Literature*, 50(3), 681–730.
- Dorigo, G., & Tobler, W. (1983). Push-pull migration laws. *Annals of the Association of American Geographers*, 73(1), 1–17.
- Eurostat. (2017a). Amounts sent to non-EU countries by EU residents down at €30.3 billion in 2016.
- Eurostat. (2017b). Tertiary educational attainment by sex, age group 30-34.
- Gibson, J., & McKenzie, D. (2011). Eight questions about brain drain. *Journal of Economic Perspectives*, 25(3), 107–128.
- Goga, C. I., & Ilie, V. (2017). From“ brain drain” to“ brain gain”. Where does Romania stand? *Revista de Stiinte Politice*, (54), 90.
- Horváth, I., & Gabriel Anghel, R. (2009). Migration and its consequences for Romania. *Südosteuropa*, 57(4), 386.
- Jennissen, R. P. W. (2004). *Macro-economic determinants of international migration in Europe*. Rozenberg Publishers.
- Manafi, I., Marinescu, D., Roman, M., & Hemming, K. (2017). Mobility in Europe: Recent Trends from a Cluster Analysis. *The AMFITEATRU ECONOMIC Journal*, 19(46), 711–711.
- Mayr, K., & Peri, G. (2009). Brain drain and brain return: theory and application to Eastern-Western Europe. *The BE Journal of Economic Analysis & Policy*, 9(1).
- Meyer, J. (2001). Network approach versus brain drain: lessons from the diaspora. *International Migration*, 39(5), 91–110.

- Ministerul Fondurilor Europene, M. F. (2016). Programul Diaspora Start-up.
- OECD. (2017). G20 global displacement and migration trends. Retrieved from <https://www.oecd.org/g20/topics/employment-and-social-policy/G20-OECD-migration.pdf>
- Ortega, F., & Peri, G. (2009). *The causes and effects of international migrations: Evidence from OECD countries 1980-2005*. National Bureau of Economic Research.
- Roman, M., Goschin, Z., Ileanu, B., & Popa, A., & Roman, M. (2012). Emigratia romaneasca. Implicatii economice si demografice. *Editura ASE*.
- Saravia, N. G., & Miranda, J. F. (2004). Plumbing the brain drain. *Bulletin of the World Health Organization*, 82(8), 608–615.
- Séchet, R., & Vasilcu, D. (2015). Physicians' migration from Romania to France: a brain drain into Europe? *Cybergeo: European Journal of Geography*.
- The World Bank. (2018, June). Romania. Systematic Country Diagnostic.
- Transparency International. (2018). Corruption Perception Index 2017. Retrieved from https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017
- United Nations. (2016). International Migration Report 2015: Highlights. Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
- United Nations. (2017). International Migration Report 2017: Highlights. Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
- World Bank Group. (2018, April). Migration and Remittances. Recent Developments and Outlook - Transit Migration.

Proiectul **Tema migrației în discursul mediatic și politic din România: diaspora ca subiect în comunicarea de tip populist în dezbaterile politico-mediatică actuale** (bursier drd. Mirela Pîrvan)

Obiectivele și activitățile de cercetare

Obiective generale, obiective specifice

Proiectul „Tema migrației în discursul mediatic și politic din România: diaspora ca subiect în comunicarea de tip populist în dezbaterile politico-mediatică actuale” își propune ca obiectiv principal studierea relației dintre populism și diaspora românească utilizată ca temă politico-mediatică, respectiv cercetarea subiectului diaspora ca temă populistă în discursul politico-mediatic al politicienilor români și al instituțiilor publice centrale. Elementul de noutate propus este cercetarea comună a două concepte exploatate insuficient în România în mediul academic din România. Comunicarea politică de tip populist din România a fost studiată până în prezent prin prisma temelor legate de populația care locuiește în perimetrul României și a problemelor și situațiilor cu care aceasta se confruntă. Cu toate acestea, în media din România sunt dezbătute constant probleme ale comunităților de români care locuiesc în afara țării. Utilizând informațiile specifice comunicării de tip populist am identificat elemente care pot duce la cercetare și identificarea unui pattern al populismului din România, respectiv apelul la diaspora și exploatarea acestei teme în dezbaterile publice. Cercetarea propusă îmbină cunoștințe și elemente din aria științelor comunicării, științelor politice, sociologiei și studiilor despre media.

Obiectivele specifice ale proiectului „Tema migrației în discursul mediatic și politic din România: diaspora ca subiect în comunicarea de tip populist în dezbaterile politico-mediatică actuale” sunt următoarele:

- Studierea literaturii actuale de specialitate despre diaspora și populism, precum și cercetarea punctelor comune ale acestor două concepte;
- Identificarea unui eșantion reprezentativ pentru cercetarea propusă în cadrul proiectului și realizarea unei baze de date cu materiale ce vor constitui baza cercetării;
- Construirea unui instrument de cercetare care să faciliteze răspunsul la întrebările de cercetare și atingerea obiectivului general al proiectului, studierea diasporei ca temă de factură populistă în dezbaterile politico-mediatică din România;
- Realizarea cercetării propriu-zise și prelucrarea datelor obținute;
- Realizarea unui rezumat teoretic al celor mai importante trăsături ale fenomenului migrației și diasporei, precum și ale comunicării de tip populist;

- Diseminarea rezultatelor cercetării prin elaborarea unei lucrări științifice, participarea la cel puțin o conferință internațională, prezentarea cercetării în cadrul unei mese rotunde etc.

Activități întreprinse în cadrul proiectului

Activitatea de cercetare întreprinsă pe parcursul derulării proiectului a fost concentrată în următoarele direcții:

1. Actualizarea și îmbunătățirea planului de cercetare propus și acceptat

Proiectul de cercetare propus și acceptat a fost îmbunătățit în prima lună a bursei conform feedback-ului inițial propus. Astfel, au fost reanalizate obiectivele, precum și metodologia de cercetare, în urma întâlnirilor cu responsabilul instituției gazdă și participării la seminarul metodologic la care au participat cadre didactice specializate în metode de cercetare. O ultimă etapă de actualizare metodologică și de conținut a avut loc după participarea la conferința internațională *The Migration Conference*, cu prezentarea *The theme of migration in Romanian media and political discourse: diaspora as a topic in populist communication in current political and media debates* susținută în cadrul panelului *European Migration Space*.

2. Identificarea și studierea unei bibliografii specifice celor două concepte cheie ale proiectului: migrația și populismul

Proiectul de cercetare are drept concepte centrale migrația, îndeosebi diaspora românească, și populismul ca stil de comunicare politică. Astfel, dincolo de configurarea obiectivelor și a metodologiei, primul pas în consolidarea cercetării a fost identificarea de surse bibliografice relevante pentru constituirea cadrului analitic.

3. Stabilirea metodologiei de cercetare, a instrumentului de cercetare și a eșantionului potrivit pentru a putea răspunde întrebărilor de cercetare și obiectivelor proiectului

Punctul central al proiectului propus a fost cercetarea, respectiv partea menită să expună și să detalieze raportul dintre cele două concepte teoretice cheie: migrația/diaspora și populismul. Elementul de noutate al proiectului a constat în relaționarea și exprimarea acestui dublu raport dintre cele două concepte. Astfel, alegerea tipului de cercetare, a instrumentului și a eșantionului au reprezentat etape importante pe perioada derulării proiectului de burse, astfel încât să se contureze o cercetare obiectivă și concludentă pentru scopul proiectului. Metodologia de cercetare propusă inițial, în faza de selecție, a suferit modificări și îmbunătățiri. Astfel, a fost realizată o versiune consolidată a metodologiei de cercetare.

După definitivarea metodologiei de cercetare și stabilirea corpusului cercetării, pașii următori au constat în realizarea propriu-zisă a grilei de analiză calitativă și în realizarea

eșantionului – realizarea unei bazei de date prin colectarea de materiale scrise și video aparținând unor entități politice relaționate cu diaspora: oameni politici, persoane cu funcții în instituții publice centrale, programe și misiuni ale unor instituții, programe de guvernare etc. O altă activitate a fost realizarea analizei calitative a corpusului identificat pentru articolul *The theme of migration in Romanian media and political discourse: diaspora as a topic in populist communication in current political and media debates*.

Întrebări de cercetare

Întrebările de cercetare care ghidează acest proiect de cercetare sunt următoarele:

- I1. Care sunt temele principale de dezbatere cu privire la diaspora abordate de oamenii politici și instituțiile publice centrale?
- I2. Cum este prezent cadrulul populismului în materialele referitoare la diaspora românească analizat în media scrise și în televiziune?
- I3. În ce măsură maniera de dezbatere a problematicii diasporei românești se încadrează în specificul comunicării politice de tip populist?
- I4. Care este specificul utilizării temei diasporei românești în discursurile de tip populist?

Considerente metodologice

Specificul modului în care un subiect este abordat de către mediul politic, fie că este vorba despre oameni politici sau instituții, și este mai apoi reflectat în media, este definitiv pentru poziția subiectului respectiv în agenda publică și politică și oferă indicii despre modul în care subiectul este tratat, analizat și ierarhizat în lista problemelor de interes național. Astfel, este importantă identificarea relației dintre populism și diaspora, dar și subiectele principale de dezbatere cu privire la acest subiect în media din România.

Metoda utilizată în cadrul cercetării propuse este analiza de conținut calitativă. A fost conturat un eșantion reprezentativ pentru acest subiect, cu materiale scrise și video, în care este dezbătută problematica diasporei românești, sau în care sunt referiri la aceasta, pentru a se aplica o grilă de analiză calitativă, construită în acord cu întrebările de cercetare. S-a urmărit cercetarea modului în care temele specifice diasporei prezintă elemente populiste, dar, în același timp, verificarea ipotezei conform căreia una dintre temele de factură populistă ale clasei politice românești ține de diaspora. S-a cercetat un eventual pattern al comunicării de tip populist ce utilizează ca temă predilectă diaspora. Astfel, metoda de cercetare aleasă va ajuta la identificarea gradului de importanță acordată subiectelor despre diaspora românească de către media și mediul politic în discursurile publice, precum și identificarea accentelor și perspectivelor atribuite acestui subiect.

Analiza de conținut este concentrată în trei direcții:

- Identificarea și analizarea cadrajului de tip populist în știrile analizate
- Identificarea și analizarea temelor principale dezbătute cu privire la diaspora românească
- Verificarea ipotezei conform căreia, într-o proporție mare, discursurile oamenilor politici cu privire la subiectul diasporei românești conțin elemente populiste.

Arii empirice

Corpusul analizei de conținut a fost stabilit ca fiind următorul: materiale media și documente oficiale publice ce au ca temă diaspora românească – cel puțin 100 de materiale scrise sau video: discursuri politice, dezbateri media, declarații de presă, materiale publicate online pe rețelele sociale, programe și proiecte ale candidaților la alegerile europarlamentare și parlamentare, proiecte și programe ale partidelor importante din România, Programul de guvernare, materialele oficiale publice ale instituțiilor publice centrale cu o implicare mai mare în problematica diasporei (Ministerul pentru Românii de Pretutindeni, Ministerul Afacerilor Externe, Ministerul Culturii etc.).

Cadrul analitic

Atunci când se pune problema definirii populismului, o majoritate covârșitoare a lucrărilor științifice încep prin a caracteriza populismul cu o serie de sintagme și epitete uneori antagonice: concept confuz, dificil de definit, contestat, dar în același timp este un concept complex, de succes, de interes, „uneori ignorat, alteori supra-teoretizat” (Mișcoiu, 2014, p. 205) etc. Unul dintre cuvintele vedetă (*buzzword*) al științelor politice și al științelor comunicării din această perioadă (Mudde & Kaltwasser, 2017, p. 1), populismul este considerat în același timp unul dintre conceptele cel mai des utilizate și chiar abuzate, dar este în același timp un concept cu reale probleme de definire, de construire a unei definiții care să însumeze toate manifestările actuale și trecute ale acestuia. Definim prin populism atât acțiunile unor politicieni de stânga, dar și acțiunile celor de dreapta, din continente și țări diferite, cu regimuri politice, ideologii și lideri diferiți (Mudde & Kaltwasser, 2012, p. 15).

Populismul poate fi definit din perspectiva discursului liderului populist, ca atribut al comunicării politice. Teoria discursului formulată de Laclau este o abordare post-structuralistă care se îndepărtează de definițiile populismului prin prisma ideologiei și propune analiza populismului din perspectiva construirii discursului și raportarea la public. Laclau consideră populismul ca fiind „modalitatea de construire a chiar identității grupului” (Laclau, *On Populism Reason*, 2005) iar despre popor ca subiect al ideologiei populiste

afirmă că acesta nu se poate constitui independent de discursul populist. Cu alte cuvinte, politicianul construiește prin discursul populist poporul pe care îl invocă în același discurs. În populism poporul nu preexistă, se formează, capătă identitate în momentul articulării discursive. Această identitate populară este creată de discurs, în momentul rostirii lui, „prin chiar procesul de numire” care „îi determină retrospectiv semnificația” (Laclau, 2005, pg. 110-112). Laclau identifică o logică în organizarea discursivă a populismului și identifică precondiții ale populismului discursiv. Acestea sunt: „unificarea unei pluralități de solicitări într-un lanț de echivalențe”, „construirea unor frontiere interne care divizează societatea în două tabere” și „consolidarea lanțului de echivalențe prin construirea unei identități populare” (Laclau, 2005, p. 112). Pe lângă construirea prin discurs a poporului, populisti dau formă discursivă și unui dușman comun al acestui popor, caracterizat în funcție de valorile esențiale ale publicului și total opus acestuia. Pentru a rezuma teoria discursului și logica echivalenței, este oportună definiția pe care Sergiu Gherghina o dă ideologiei populiste din perspectivă comunicațională. Astfel, acesta afirmă că populismul este „un mod de identificare politică, un mecanism discursiv și o modalitate flexibilă de persuasiune care redefinește poporul și adversarii acestuia” (Gherghina & Mișcoiu, 2010, p. 217). Altfel spus, discursul populist, prin apelul la popor și identificarea unui dușman întrupat în elite, construiește o identitate populară care să fie în acord cu ideile și valorile promovate de personalitatea politică și care să creadă în puterea acesteia de a învinge elita și de a putea împlini visele poporului. În aceeași logică, Mudde este de părere că populismul este „o ideologie rarefiată, care consideră că societatea poate fi separată în două grupuri omogene și antagonice: „poporul virtuos” și „elita coruptă” și care argumentează că politica ar trebui să fie expresia voinței generale a poporului” (Mudde C. , 2004) (Mudde & Kaltwasser, 2012, p. 27).

Majoritatea teoriilor cad de acord în ceea ce privește elementele de bază ale conceptului. Indiferent de specificul politic/ social, manifestările populiste din toate statele pornesc de la trei concepte de bază, utilizate sub diverse forme și adaptate contextului. Aceste trei concepte sunt: poporul, elitele și voința generală (*general will*) (Mudde C. , 2004; Mudde C. , Populism, 2013; Moffitt & Tormey, 2014; Stanley, 2008; Rooduijin, 2013; Canovan, Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy, 1999; Mudde & Kaltwasser, 2017).

Întreaga filosofie din spatele populismului este construită pe baza poporului. Dacă dintre cele trei concepte de bază ar trebui să rămână doar unul, poporul ar fi acela. Dealtfel, cele mai multe studii insistă pe această parte a populismului, legătura cu poporul, felul în care este acesta utilizat în discurs, cum este construit la nivel discursiv poporul și cine este acesta în esență. În primul rând, apare întrebarea: „cine este poporul la care se face apel”?

Etimologic, cercetătorii au stabilit că „poporul”, așa cum este el utilizat de populiști, se identifică cu plebea, gloata, clasa socială cea mai de jos (Panizza, 2005, p. 14). Poporul în populism nu are un înțeles exhaustiv, nu reprezintă nația, cetățenii în totalitate, ci doar o anumită parte, cea mai vulnerabilă a unei societăți. Cercetătorii cad de acord că poporul este o construcție discursivă, cea mai bună reprezentare a realității, „în cel mai bun caz, referindu-se la o interpretare specifică a realității” (Mudde & Kaltwasser, 2017). Una dintre teoriile lui Ernesto Laclau este aceea a „semnificantului gol” (*empty signifier*) (Laclau, 2007; Laclau, Populism: What's in a name?, 2005; Mudde & Kaltwasser, 2017). Acesta consideră, deci, că poporul utilizat în discursurile populiste nu reprezintă nimic altceva decât un semnificant gol, fără substanță, care nu se bazează pe ceva concret. Dar, spune autorul, tocmai această trăsătură face populismul să fie puternic și de succes – poporul nefiind o transpunere obiectivă a realității, populiștii pot realiza cadrele ale poporului pentru a evidenția solicitările acestora, dar și pentru a genera o identitate partajată între diferite grupuri pentru a facilita sprijinul lor pentru o cauză comună (Laclau, 2007, p. 97). Poporul ca instrument retoric nu este pentru Cas Mudde decât un grup imaginar, care nu are nicio legătură cu un grup existent în realitate, care să poată fi identificat. Construcția conceptuală a poporului este realizată în cele mai multe dintre cazuri prin raportare la cel de-al doilea concept de bază al populismului – elitele. Astfel, exceptând epitele și multitudinea de calități ce definesc poporul, niciun lider, partid sau program populist nu poate oferi informații concrete despre cine este poporul, cine face parte din această categorie, care sunt caracteristicile socio-demografice ale celor ce formează acest grup, care sunt cerințele și reclamațiile acestora. Poporul este un grup sau o comunitate omogenă și virtuasă, asuprită și nedreptățită de elitele politice corupte (Mudde & Kaltwasser, 2013, p. 151). Majoritatea lucrărilor științifice care abordează populismul și poporul ca element de bază al conceptului pun accent pe ideea că poporul, ca idee conceptuală creată de populism, este gol de conținut și este umplut ulterior în funcție de obiectivele și strategia diferitelor mișcări populiste (Nunes da Costa, 2016). În această categorie poate fi încadrată situația comunicării politice din România, care utilizează diaspora, o problemă pregnantă a societății, în scopul apropierii de electorat și obținerii de voturi.

Proiectul de cercetare se axează pe studiul diasporei românești ca temă în discursul de tip populist din România, subiect neabordat până în prezent în literatura românească de specialitate. Studiile actuale europene despre populism pun accentul pe relația dintre acest concept și alte două concepte extrem de exploitate la nivel european, euroscepticismul și imigraționismul. Cercetările românești despre populism, multe dintre ele, analizează conceptul din perspectiva naționalismului și xenofobiei, abordare ce nu se mai aplică situației

politice actuale. Astfel, deși se discută despre prezența populismului în România ca tip de discurs politic, temele populiste nu au fost încă identificate și studiate suficient. Pentru că România este un stat euro-entuziast, care nu a fost afectat de valul de imigranți musulmani, asemeni statelor vest-europene, iar naționalismul și xenofobia nu sunt împărtășite la scară largă, se poate afirma că temele enumerate anterior nu pot fi considerate în prezent subiecte ale discursului de tip populist în România. Nu același lucru se poate spune însă despre diaspora românească și cetățenii care constituie această comunitate. Un subiect prezent pe agenda publică de mulți ani, reinventat în timpul campaniei electorale pentru alegerile prezidențiale din România, diaspora românească devine o temă utilizată în contextul dezbaterilor politico-mediatic, căpătând valențe populiste ce vor fi demonstrate prin cercetarea propusă. Utilizând ca metodă de cercetare analiza de conținut cantitativă și calitativă, proiectul și-a propus să cerceteze modul în care diaspora românească este utilizată în discursurile populiste politico-mediatic și care este relația dintre populism și diaspora ca temă de dezbateri.

Diaspora reprezintă în România o temă cu un statut special. Fenomenul emigrării și al formării în vestul Europei a unei diaspore românești de dimensiuni foarte mari, de ordinul milioanei de persoane, este o problemă veche, ce s-a accentuat și a crescut exponențial în anii ce au succedat integrarea României în UE. Proeminența acestei teme în agenda publică variază în funcție de perioada din an și de celelalte subiecte ale perioadei. Un moment de referință în abordarea subiectului despre diaspora românească este campania electorală prezidențială din 2014, când, cel puțin pentru turul al doilea al alegerilor, diaspora a devenit tema principală a campaniei electorale. Acela este momentul când diaspora, ca temă politică pe agenda publică, a devenit o temă cu valențe populiste.

Populismul, ca atribut al comunicării politice, este un concept în continuă expansiune în România, dar încă insuficient exploatat. Cele mai multe dintre studii prezintă conceptul din perspectiva populismului clasic, cu elemente ce nu mai sunt actuale în studiile despre populism, mai ales în cele din Europa și cu precădere din Uniunea Europeană. Cele mai recente studii despre populism în spațiul european asociază populismul curentelor anti-imigraționiste și anti-europene. Euroscepticismul și imigranții reprezintă cele mai noi și de impact teme ale populismului european din anul 2017. România este recunoscută ca fiind una dintre cele mai pro-europene și euro-entuziaste state membre ale Uniunii Europene, astfel că euroscepticismul nu poate reprezenta o temă politică de impact. În aceeași situație se află și din perspectiva poziționării în raport cu problema imigranților. România nu s-a confruntat cu această problemă, astfel că discursurile politico-mediatic din România de tip populist nu utilizează ca teme principale cele două situații. În schimb, România pune o problemă

specifică: migrarea cetățenilor în Europa Occidentală. Emigrarea este un subiect consistent și constant în dezbaterile publice, fiind o problemă socială cu impact mare pentru populație. Din această cauză, problema migrației devine pasibilă de a fi utilizată de politicieni în scopuri electorale. Întrebarea principală propusă de acest proiect de cercetare este dacă tema diasporei este utilizată în spațiul politico-mediatic într-o manieră populistă sau nu. Pentru a obține un răspuns la această întrebare, este esențială clarificarea conceptului de populism.

Rezultatele cercetării

Rezultatele cercetării realizate în cadrul proiectului pot fi rezumate în următoarele categorii:

1. Toate sub-cadrajele ce formează cadrajul populismului au fost regăsite în materialele analizate, chiar dacă frecvența lor de apariție diferă. Cadrajul populismului este format din: sugerarea ideii că poporul este în mod inerent bun, că deține adevărul, sugerarea ideii că poporul este suveran, că voința românilor este cea mai importantă, referiri la modul de viață și cultura românilor și ideea că au o valoare intrinsecă, sunt bune *per se*, referiri la mituri și simboluri naționale (ex. figuri istorice, mitul salvatorului etc.), referiri *anti-establishment* (anti-guvernare coruptă, în principal);
2. Cel mai des, cadrajul populismului a fost prezent prin promovarea ideii că poporul este suveran, că voința românilor este cea mai importantă, chiar dacă, destul de frecvent, astfel de referiri erau alăturate unor date obiective ce dovedeau dificultatea de readaptare la condițiile sociale și economice ale românilor din diaspora care își exprimau dorința de a se întoarce pentru a locui pe teritoriul României;
3. Declarațiile cu referire la diaspora românească susținute în mod public de actori politici conțin unul dintre conceptele de bază specifice populismului, respectiv voința comună a poporului (*general will*). Astfel, majoritatea mesajelor transmise și măsurilor promise se legitimează prin această voință comună a poporului, dar mai ales, totul este făcut pentru satisfacerea și îndeplinirea acesteia;
4. Problematika diasporei românești din Europa, cu precădere dificultatea reintegrării acestei categorii de cetățeni români în societatea promânească și pe piața muncii locale, este pusă în seama mediului politic și a modului în care a fost guvernată țara. Elementul *anti-establishment* este prezent și este utilizat tocmai de politicieni în discursuri anti-guvernare și anti-clasa politică.

Referințe (selecție)

- Albertazzi, D., & McDonnell, D. (2008). The Sceptre and the Spectre. In D. Albertazzi, & D. McDonnell, *Twenty-First Century Populism – The Spectre of Western European Democracy* (p. 1-14). London: Palgrave Macmillan.
- Canovan, M. (1999). Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*, 2-16.
- Gherghina, S., & Mișcoiu, S. (2010). *Partide și personalități populiste în România postcomunistă*. Iași: Institutul European.
- Laclau, E. (2005). *On Populism Reason*. London: f.ed.
- Laclau, E. (2005). Populism: What's in a name? In F. Panizza, *Populism and the Mirror of Democracy* (p. 32-49). Londra: Verso.
- Mișcoiu, S. (2014). Populismul. In C. Bogdan, & S. Mișcoiu, *Ideologii politice. O scurtă incursiune în gândirea politică modernă și contemporană* (p. 205-228). Iași: Adenium.
- Moffitt, B., & Tormey, S. (2014). Rethinking Populism: Politics, Mediatisation and Political Style. *Political Studies*, 62, 381-397.
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 541-563.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2012). Populism and (liberal) democracy: a framework for analysis. In C. Mudde, & C. R. Kaltwasser, *Populism in Europe and the Americas*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, C. (2013). *Populism*. Tratto da Selected Works: http://works.bepress.com/cas_mudde/74
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. (2013). Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America. *Government and Opposition*, 48(02), 147-174.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. (2017). *Populism - A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Nunes da Costa, M. (2016). Creating the People as „One”? On Democracy and Its Other. *Theoria*, 63(149), 55-79.
- Panizza, F. (2005). Populism and the Mirror of Democracy - Introduction. In F. Panizza, *Populism and the Mirror of Democracy* (p. 1-31). London, New York: Verso.
- Rooduijin, M. (2013). The Nucleus of Populism: In Search of the Lowest Common Denominator. *Government and Opposition*, 1-27.
- Stanley, B. (2008). The thin ideology of populism. *Journal of Political Ideologies*, 95-110.

Proiectul **Migrația părinților și integrarea școlară a copiilor** (bursier drd. Stanciu Raluca Malvina)

Obiective și activități de cercetare

Migrația forței de muncă nu poate fi privită izolat. Anumiți factori care determină plecarea trebuie, de asemenea, luați în considerare. Familia este principalul element la care proiectul face referire în acest context – mai exact, copiii care rămân acasă în grija celuilalt părinte, a fraților mai mari, a rudelor sau a prietenilor și vecinilor – în cazul în care ambii părinți au ales să plece din țara de origine.

Obiectivele prezentei cercetări sunt împărțite în trei categorii deoarece proiectul a abordat problema copiilor cu părinții plecați la muncă în străinătate din trei perspective: în primul rând, din punctul de vedere al instituțiilor de Asistență Socială și Protecția Copilului, cercetătoarea a dorit să afle dacă există o statistică la nivel de județ cu privire la numărul copiilor lăsați acasă, pe grupe de vârstă, care este rolul acestor instituții în această problemă, dar și care sunt modalitățile de intervenție/serviciile din domeniul public la care copiii, părinți sau cei în grija cărora sunt lăsați copiii pot apela.

În al doilea rând, din punctul de vedere al cadrelor didactice, al psihologilor școlari și al directorilor unităților de învățământ, scopul a fost de a afla dacă există statistici cu privire la numărul copiilor cu părinții plecați la muncă în străinătate, dacă s-au observat schimbări în comportamentul copiilor în urma plecării părinților, care este relația cadrelor didactice, dar și a colegilor cu acești copii, cu părinții plecați, dar și cu cei în grija cărora au rămas.

În al treilea rând, cercetătoarea a fost interesată de punctul de vedere al celor care au în grijă copii cu părinți plecați peste graniță, de relația dintre ei și copii, care sunt problemele pe care le întâmpină, cum reușesc să le soluționeze și la cine apelează în momentele mai grele.

Ca obiective generale ale cercetării, proiectul a investigat care sunt principalele probleme cu care se confruntă copiii cu părinți plecați la muncă în străinătate și ce soluții propun funcționarii Direcției Generale de Asistență Socială și Protecția Copilului, cadrele didactice și nu în ultimul rând, îngrijitorii copiilor.

Alte obiective ale cercetării sunt de a explora: modalitățile de adaptare ale elevilor la mediul educațional și la modificările survenite în structura familială ca urmare a procesului de migrație, dacă plecarea mamei influențează mai mult rezultatele școlare ale copiilor, dar și modul în care școala răspunde nevoilor specifice ale elevilor cu părinți plecați la muncă în străinătate.

Pornind de la această situație, activitățile din cadrul proiectului s-au desfășurat în județul Botoșani, atât în mediul urban, cât și în mediul rural, vizând copiii care au părinții plecați la muncă în străinătate din toate cele trei cicluri de învățământ: primar, gimnazial și liceal. Acest județ a fost ales deoarece rata migrației este printre cele mai crescute din nord-estul țării și pentru că s-a evidențiat în acest fel încă de la începutul anilor 90.

Cu toate că nu se cunoaște numărul adevărat al copiilor cu părinți plecați, este evident că cifrele reale sunt cu mult mai mari decât cele oficiale. Cu toate acestea, conform statisticilor furnizate de Agenția Națională de Protecție a Drepturilor Copilului și Adopție, în anul 2016, a existat un total de 3.856 de copii cu părinți plecați în străinătate, iar dintre aceștia, 851 au ambii părinți plecați, 2646, un singur părinte și 359 au părintele unic susținător, plecat. În anul 2017 s-a observat o creștere a numărului copiilor, astfel: un total de 4.298 de copii, dintre care 881 au ambii părinți plecați, 3.020 cu un singur părinte și 397 cu unic susținător.

În urma unei vizite în luna octombrie a anului 2017 la Direcția Generală de Asistență Socială și Protecția Copilului din Botoșani, cercetătoarea a obținut date și contacte cu privire la școlile din municipiu, dar și din întreg județul, unde se înregistrează cele mai multe cazuri de copii cu părinți plecați în străinătate.

În decursul acestui an s-au realizat 35 de interviuri. Acestea au avut loc în instituțiile din municipiu, cât și în orașe și sate precum: Săveni, Mihai Viteazu, Bodeasa, Mihai Eminescu, Cervicești, Cătămărăști Deal, Dorohoi și Flămânzi. Este foarte important de menționat faptul că la Școala Gimnazială Ion Bojoi din orașul Flămânzi, cercetătoarea a avut acces la documente ce au fost trimise de către copii, în vederea participării lor la concursul național anual, „Străinătatea prin ochi de copil”. Materialele din acest concurs arată ce simt copiii în momentul în care sunt privați de prezența și dragostea părintească, chiar dacă nu într-un mod direct, ci prin desene, compuneri și poezii.

În ceea ce privește interviurile cu persoane care au în grijă copii ai căror părinți sunt plecați în străinătate, acestea au fost posibile în urma intervenției cadrelor didactice, directorilor din instituțiile de învățământ sau a asistenților sociali. În unele cazuri, aceste persoane au venit la școală, iar în alte cazuri, cercetătoarea s-a deplasat la domiciliul lor împreună cu asistentul social. Inițial, toate persoanele intervievate au fost foarte reticente, cu toate că li s-a explicat scopul discuției și faptul că acest dialog nu va influența în niciun fel situația copiilor pe care îi au în grijă. Înainte de realizarea interviurilor cu aceste persoane, cercetătoarea a efectuat interviurile cu personalul calificat – profesori și asistenți sociali, fapt care a relevat că sunt foarte rare cazurile în care părinții întocmesc documente notariale în vederea desemnării tutorilor legali înainte de plecarea lor. Cu siguranță acesta a fost

principalul motiv pentru care îngrijitorii au manifestat această „răceală” în conversația cu cercetătorul.

Un caz care merită menționat este acela al unei fete, elevă în clasa a XII-a, care avea în grijă fratele mai mic, elev în clasa a VIII-a, și a cărei mamă era plecată în străinătate (tatăl îi părăsise după plecarea mamei). La întrebarea cu privire la ce intenționează să facă la încheierea ciclului liceal (să-și continue studiile sau să-și urmeze mama în străinătate), fata intervievată a răspuns că ar prefera să plece ea în locul mamei, astfel încât fratele mai mic să se poată bucura de prezența maternă.

În fiecare școală cercetătoarea a realizat interviuri cu directorul prim sau adjunct, cu psihologul sau profesorul consilier și cu 2 sau 3 profesori. Și alți profesori din școală au dorit să răspundă întrebărilor, în momentul în care li s-a spus motivul prezenței în școală a cercetătoarei și titlul cercetării acesteia. Foarte mulți dintre cei intervievați au dorit însă să rămână sub protecția anonimatului în momentul în care se vor publica rezultatele studiului.

Un caz aparte este și cel în care fosta doamnă director adjunct al Școlii Mihail Sturdza din orașul Flămânzi, în prezent diriginte, din prisma vastei sale experiențe, i-a recomandat bursierei să vorbească cu logopedul școlii și grădiniței. Abordarea doamnei logoped a fost una diferită de cea a profesorilor și chiar a psihologilor/consilierilor școlari. Cu toate că cei sub vârstă școlară nu erau incluși în categoriile de vârstă vizate de studiu, doamna logoped a afirmat că efectele plecării părinților se observă încă de la grădiniță, când copiii întâmpină dificultăți de exprimare și comunicare. Din punctul de vedere al specialistului, acest lucru se întâmplă din cauza lipsei unor parteneri adevărați de discuție – părinții sunt plecați, bunicii sau cei în grija cărora sunt lăsați nu au timpul sau răbdarea necesară, și din acest motiv copiii au ca unic partener de interacțiune tableta sau telefonul mobil.

Întrebări de cercetare

Lucrarea a urmărit să răspundă următoarelor întrebări:

- Care sunt principalele probleme pe care le întâmpină copiii ai căror părinți sunt plecați în străinătate?
- Cum se adaptează elevii care au părinții plecați la muncă în străinătate mediului educațional?
- Cum se adaptează copiii, dar și tinerii la noua situație familială?

Considerente metodologice și arii empirice

Scopul cercetării a fost de a identifica principalii factori care determină plecarea părinților la muncă în străinătate, modul în care privesc copiii situația creată, efectele acestei

plecări asupra celor rămași acasă – copii și îngrijitorii lor, dar și modalitatea în care instituțiile de protecție a copiilor și școlile percep aceste cazuri și cum intervin în soluționarea sau preîntâmpinarea problemelor.

Un alt scop al cercetării a fost acela de a observa noul mediu în care se dezvoltă copiii ai căror părinți sunt în străinătate, cum răspund îngrijitorii nevoilor emoționale, dar și relaționale ale copiilor și nu în ultimul rând, ce impact are plecarea părinților asupra rezultatelor și performanțelor școlare.

În vederea examinării modalităților de adaptare a elevilor în mediul educațional și la noua situație familială, dar și a modurilor în care instituțiile educaționale răspund nevoilor specifice ale acestor copii, bursiera a derulat o cercetare de tip calitativ, utilizând ca principală metodă ancheta pe bază de interviu. Această metodă a dus la obținerea unor rezultate relevante actualei cercetări, iar ghiduri de interviu au fost adaptate în funcție de statutul socio-profesional, în vederea obținerii unor răspunsuri relevante. De asemenea, s-a utilizat metoda analizei documentelor sociale deoarece prin interpretarea documentelor din proiectul „Străinătatea prin ochi de copil” s-a obținut o imagine de ansamblu a trăirilor și emoțiilor pe care copiii le trăiesc zi de zi, în lipsa celor dragi.

Culegerea datelor a constat în realizarea a 35 de interviuri cu specialiști în educație și protecția drepturilor copilului, având ca instrument de cercetare ghidul de interviu semi-structurat. Întâlnirile au avut loc față în față, iar durata a fost în jurul a 30-45 de minute.

„Interviul de cercetare este o tehnică de obținere, prin întrebări și răspunsuri, a informațiilor verbale de la indivizi sau grupuri umane în vederea verificării ipotezelor sau pentru descrierea științifică a fenomenelor socio-umane [...] se bazează pe comunicarea verbală și presupune întrebări și răspunsuri ca și chestionarul [...] principiul fundamental al interviurilor calitative constă în posibilitatea creată celui interviuat de a exprima prin răspunsurile sale gândurile sale cu cuvintele sale” (Chelcea, 2001, p. 267).

„Actele oficiale, ziarele și revistele, cărțile și foile volante tipărite, afișele, fotografiile, benzile imprimate, casetele video, însemnările zilnice, jurnalele personale, scrisorile, biografiile și autobiografiile, dar și uneltele de muncă tradiționale sau moderne, produsele muncii, bunurile de consum, ca și creația artistică (pictura, sculptura, arhitectura etc) reprezintă documente sociale, importante surse de informare sociologică” (Zamfir, Vlăsceanu, 1993, p. 183).

Ca direcții viitoare de cercetare, cercetătoarea are în vedere realizarea unor focus-grupuri, discuții cu personal didactic, consilieri și psihologi școlari. Se vor urmări identificarea principalelor diferențe dintre un copil care are un singur părinte plecat, un copil

cu ambii părinți plecați și un copil ai cărui părinți au rămas în țară, din perspectiva personalului unităților de învățământ.

În ceea ce privește limitele cercetării, se poate afirma că datele obținute nu pot fi generalizate deoarece a fost studiat doar un singur județ, județul Botoșani, fără a se face comparație cu un alt județ din nord-estul Moldovei sau dintr-o altă zonă geografică. O altă limită poate fi considerată lipsa interviurilor cu persoane din grupul țintă – copiii, dar și cu părinții care sunt plecați la muncă. Tot o limită a cercetării este și lipsa cercetării de tip cantitativ.

Cadrul analitic

În aceeași direcție de cercetare au mai fost realizate și alte studii, atât în România, cât și în străinătate. Printre acestea putem enumera: *Efectele migrației: copiii rămași acasă* (2007), Fundația Soros; *Impactul migrației părinților asupra copiilor rămași acasă* (2007), Asociația Salvați Copiii; *Singur acasă. Studiu efectuat în zona Iași asupra copiilor separați de unul sau ambii părinți prin plecarea acestora la muncă în străinătate* (2006), Fundația Alternative sociale; *Lăsați în urmă: Impactul migrației parentale asupra copiilor din Mexic și Salvador (Left Behind: The Impact of Parental Migration on Salvadoran and Mexican Children)* (2014), Vasquez, Dominican University of California; *Remitențe, maternitate și paternitate transnațională și copiii rămași: implicații economice și psihologice (Remittances, transnational parenting, and the children left behind: economic and psychological implications)*, Castaneda, University of Texas at El Paso.

Cu toate că România nu are o lungă istorie în ceea ce privește migrația, în ultimii aproape 30 de ani aproximativ 4 milioane de români au ales să părăsească țara. „Dominantă este migrația temporară pentru muncă. Aceasta a avut o creștere spectaculoasă mai ales după anul 2001 (din 2002 românii circulă fără restricții în spațiul Schengen)” (Sandu, 2010, p. 22).

Conform statisticilor realizate de Guvernul României pentru anul 2016, țările care se află pe primele trei locuri în preferințele migranților sunt: Italia – 1.152.000, Spania – 1.005.564 și Germania – 452.718 (evz.ro). Potrivit site-ului anterior citat, în ceea ce privește cazul Germaniei cifrele nu includ și acele persoane care au renunțat la cetățenia română.

Cauzele care au condus la mobilitatea indivizilor au fost, în primul rând, cele de ordin economic, iar mai apoi schimbările politice produse la nivel internațional care au dat posibilitatea liberei circulații între statele membre UE. Dacă la începutul anilor 1990 cei care doreau să părăsească România se foloseau de pașapoarte false, odată cu aderarea României la Uniunea Europeană frontierele pot fi trecute doar cu buletinul. O altă cauză a migrației masive este reprezentată de formarea rețelelor sociale, prin intermediul cărora cei care doreau

să plece puteau obține mult mai ușor informații, dar și sprijin de la cei care erau deja stabiliți și aveau o situație stabilă în țara de destinație - „capital relațional sporit, dat de prezența rudelor în străinătate” (Sandu, 2010, p.51).

Datorită numărului mare și în continuă creștere a populației migratoare, se observă crearea unei comunități în societatea de destinație, comunitate care va beneficia de anumite avantaje pentru o mai bună integrare. Aici putem aduce în discuție instituțiile politice (partide politice), instituțiile religioase (Bisericile), instituțiile nonguvernamentale (ONG-uri care apără drepturile, valorile și cultură), dar și condițiile create de autorități pentru reîntregirea familiei.

Pentru a răspunde la întrebările de cercetare, cercetătoarea a pornit de la cadrul teoretic referitor la teoriile migrației, dinamica migrației, politicile publice referitoare la aceasta, precum și la implicațiile pe care migrația le are asupra familiilor și minorilor.

Este necesară studierea relațiilor ce reușesc să se mențină între părintele/părinții plecați și copii, între aceștia din urmă și cei în grija cărora rămân, dar și dintre copii și personalul didactic din instituțiile de învățământ. Relația afectivă ce se stabilește între copil și părinți încă de la cele mai fragede vârste și până în perioada adolescenței târzii determină viitoarele atitudini, comportamente ale copiilor, iar acestea pot influența toate sferele vieții sociale.

Din cauza unor inconveniente în ceea ce privește nivelul de trai, tot mai mulți indivizi au ales să plece peste hotare lăsându-și în urmă familia și copiii. Conform modelului teoretic Push and Pull, anumiți factori au determinat „împingerea” cetățenilor către alte societăți, care i-au atras prin punerea la dispoziția lor a unor facilități, din cauza deficitului de forță de muncă. Atunci când individul face alegerea de a pleca, ia în calcul atât plusurile, cât și minusurile și anume: un loc de muncă și un salariu ridicat, în detrimentul familiei și a relațiilor de afectivitate ce se stabilesc între membrii ei.

Familia este principalul agent al socializării și astfel, se poate face trecerea spre partea în care evidențiem de ce este nevoie ca un copil să crească alături de ambii părinți, de ce studiem cazul copiilor ai căror părinți sunt plecați în străinătate și care sunt principalii factori care le modelează educația, în lipsa modelelor parentale. E important de menționat că momentul socializării primare este și momentul determinant al formării sinelui unui individ. Sinele se dezvoltă datorită capacității umane de a-și vedea acțiunile din perspectiva altora. Acest lucru este destul de greu de explicat pentru cazul unui sugar sau pentru un copil de doar câțiva ani, însă prin intermediul limbajului și a semnelor, aceștia reușesc să-și creeze o imagine despre propria lor persoană și în același timp, încep să deprindă anumite acțiuni ce trebuie întreprinse în varii situații în care ei se află. La fel ca socializarea unui individ care are

loc pe parcursul întregii vieți, susține Mead, „sinele devine din ce în ce mai complex ca rezultat al unui cerc, ce se extinde mereu, al experienței sociale” (Goodman, 1992, p. 252).

Conceptul de familie este adus în discuție și atunci când vorbim de transnaționalism deoarece conform literaturii de specialitate, acest termen desemnează legăturile ce se mențin cu cei din societatea de origine, dar și cele noi care se stabilesc în societatea gazdă. Vertovec (1999) susține că transnaționalismul se referă la legăturile și interacțiunile ce unesc oamenii sau instituțiile de-a lungul frontierelor. În zilele noastre, aceste legături funcționează în timp real – lucru datorat tehnologiei din domeniul telecomunicației – și intensifică relațiile la nivel global.

Famiiliile transnaționale sunt o consecință inevitabilă a migrației și mai pot fi definite ca fiind acel tip de familie în care membrii trăiesc separat, dar care creează și încearcă să păstreze un sentiment de bunăstare colectivă, să fie uniți, sau altfel spus, încearcă să mențină sentimentul de familiaritate și atașament, chiar și dincolo de granițele țării (Bryceson, Vuorela, 2002, *apud* Fesenmyer, 2014). Familia de acest tip poate fi formată din soț/partener migrant și soțul/partenerul nemigrant, părinți migranți și copiii lor nemigranți – cei care rămân acasă, în grija fraților mai mari sau a bunicilor de asemenea, nemigranți. Această intersecție dintre migranți și nemigranți este marcată, în primul rând, de nevoile și aspirațiile individuale, colective, familiale, iar în al doilea rând, de constrângerile și oportunitățile oferite într-o altă țară. Constrângerile sunt acel „push”, iar oportunitățile „pull”-ul, ceea ce îi atrage.

Migrația poate fi privită atât din perspectiva avantajelor, cât și din cea a dezavantajelor și costurilor. Printre efectele pozitive putem enumera, în primul rând, remitențele – banii trimiși acasă, ceea ce conferă o stare materială bună familiei, siguranța traiului de zi cu zi, sau altfel spus, creșterea nivelului de trai (Roman, Voicu, 2010). „Veniturile din străinătate sunt folosite în mare parte la îmbunătățirea condițiilor de locuire și la înzestrarea cu bunuri de folosință îndelungată” (Toth et al., 2007, p. 9). Prin prisma copiilor rămași acasă, plecarea părinților are un efect pozitiv, ei considerând că banii conferă o altă poziție pe scara socială – prin comparație cu situația anterioară plecării. Sumele de bani trimise de părinți îi pot ajuta pentru achiziționarea unor bunuri precum telefoane și gadget-uri de ultimă generație, dar și pentru promovarea unor talente și îndeletniciri, prin participarea la antrenamente, competiții care se pot transforma din simple hobby-uri în adevărate stiluri de viață (Botezat, Pfeiffer, 2014).

În afară de avantajele economice ale migrației și de modelul cultural diferit la care sunt expuși indivizii, acest stil de viață atrage după sine și efecte negative asupra familiei, deoarece migrația devine un factor destabilizator, mai ales când copiii sunt lăsați acasă și cel

puțin unul dintre părinți este plecat. Așadar, pentru familii în general, dar mai ales pentru cele cu copii, migrația a adus schimbări în ceea ce privește funcțiile familiei, în special când este vorba de statuturile și rolurile celor rămași acasă. În multe cazuri, frații mai mari, dar încă minori, iau locul părinților plecați, asumându-și sarcinile care reveneau adulților (Sănduleasa, Matei, 2015).

Pe lângă costurile emoționale, există și costuri sociale cauzate de separarea părinților și a părinților de copii, costuri care, din păcate, nu sunt acoperite de volumul remitențelor sau de grija și dragostea oferite de alte persoane (Castaneda, Buck, 2011 *apud* Sănduleasa, Matei, 2015). Așa cum s-a menționat anterior, copiii au poate cel mai mult de suferit în lipsa unui exemplu patern, matern, sau chiar a ambelor, deoarece în cadrul familiei are loc socializarea primară, adică acel proces prin care copilul învață normele și valorile ce trebuie respectate în societate, sau altfel spus, copilul învață să devină ființă socială. În lipsa modelelor parentale, cei care trebuie să adopte noile roluri sunt poate uneori persoane străine sau prea în vârstă pentru a face față unei astfel de provocări.

„Școala este un element important în oferirea de servicii sociale elevilor, chiar dacă de multe ori acest lucru se întâmplă mai mult tacit decât explicit” (Toth, 2007, p. 10). Instituțiile de învățământ trebuie să pună la dispoziția elevilor toate resursele necesare unei bune dezvoltări, dar, mai ales, să ofere sprijin și consiliere copiilor în situații de risc, precum cea de a avea părinții la muncă în străinătate. Atunci când spunem resursele necesare, ne referim mai ales la cea umană, la psihologi și profesori consilieri școlari, la care copiii să poată apela în momentul în care simt nevoia de a comunica, fără a fi judecați.

Referitor la rezultatele școlare ale acestor copii, nu există o diferență semnificativă în privința notelor, comparativ cu acei copii care se află în situația de a avea părinții acasă și „în mare măsură, ei cred că după terminarea clasei a opta vor continua studiile și mai ales că acestea vor fi la liceu” (Toth, 2007, p.11). Desigur, există și cazuri în care controlul redus din partea părinților își poate pune amprenta asupra dezvoltării unui comportament deviant, manifestat prin absenteism și chiar abandon școlar.

Rezultatele cercetării

În urma efectuării cercetării, concluzia cercetătoarei este că atât personalul didactic, asistenții sociali, persoanele care au în îngrijire copii ai căror părinți sunt plecați la muncă în străinătate, cât și copiii, prin desenele și compozițiile lor, exprimă lipsa afectivității din partea celor plecați. Cu toate că părinții trimit lunar bani acasă, se întorc acasă periodic, iar când sunt la distanță vorbesc zilnic la telefon și în unele cazuri chiar și de mai multe ori pe zi

(situație datorată evoluției tehnologiei și accesibilității prețurilor gadget-urilor), prezența fizică a părinților nu poate fi înlocuită cu nimic.

După cum reiese din literatura de specialitate, dar și din spusele asistenților sociali și ale personalului didactic, numărul real al copiilor rămași acasă în urma plecării părinților este mult mai mare decât cel declarat. Acest lucru se datorează plecărilor sezoniere ale părinților, dar care, din păcate, au același efect asupra copiilor, ca cele de lungă durată.

Un lucru pe care l-a evidențiat cercetarea este faptul că plecarea mamei are un impact mult mai puternic asupra copiilor și chiar asupra întregii familii, deoarece rolurile pe care le îndeplinea mama, sunt, în general, redistribuite către copii, deoarece tatăl este la serviciu sau tot plecat în străinătate. Astfel, copiii nu mai pot gestiona și împărți timpul între școală, timp liber și treburi gospodărești.

De asemenea, prin intermediul cercetării, cercetătoarea a putut afla că personalul Direcției Generale de Asistență Socială și Protecția Copilului este împărțit și în echipe mobile care se interesează de situația copiilor rămași acasă, fiind foarte rare cazurile în care familiile apelează la serviciile de asistență și protecție. Aceste vizite se efectuează trimestrial, doar în prezența îngrijitorului, indiferent de vârsta copilului, iar în cadrul vizitei se stabilesc discuții cu ambele entități. Există cazuri, rare însă, în cazul constatării unor rele tratamente, când minorii sunt instituționalizați sau trimiși în plasament la asistenți maternali, dacă măcar unul dintre părinți nu se întoarce acasă.

În ceea ce privește serviciile la care pot apela persoanele din grupul țintă – copiii, în județul Botoșani există mai multe centre de zi, unde personalul specializat oferă consiliere și îndrumare pentru efectuarea temelor.

Din perspectiva unităților de învățământ, nu se înregistrează diferențe foarte mari în ceea ce privește rezultatele școlare, însă se observă o izolare față de colegi, mai ales în cazul copiilor din ciclul primar. Problemele pe care le întâmpină elevii mai mari țin de relația pe care o stabilesc cu profesorii, mai ales în situațiile de absentism, comportament deviant sau abandon școlar. În ceea ce privește parcursul educațional, din răspunsurile oferite de profesori, o parte dintre copii doresc să-și continue studiile, iar o altă parte, în principiu reprezentată de băieți, doresc să-și urmeze părinții în străinătate, având deja experiența de a lucra acolo în timpul vacanțelor.

Din răspunsurile oferite de persoanele care au în îngrijire copii cu părinți plecați, am putut afla cum că au în îngrijire copilul/copiii de cel puțin doi ani, că nu au sesizat schimbări din punct de vedere comportamental în urma plecării părinților și că acești copii au fost lăsați în grija lor în mod legal, părinții întocmind documentația necesară înaintea plecării. Din păcate însă, așa cum am mai menționat, acest lucru nu era adevărat, respondenții dorind să se

asigure că după interviu nu vor avea probleme. De asemenea, în urma analizei creațiilor copiilor, cercetătoarea a putut constata că banii, chiar dacă prezenți și suficienți unui trai decent, nu înlătură lacrimile, dorul, îmbrățișările și afecțiunea.

Referințe (selecție)

Arguillas, M., Williams, L. (2010). The Impact of Parents' Overseas Employment on Educational Outcomes of Filipino Children, *International Migration Review*.

Bălțătescu, S., Hatos, A., Oșvat, C. (2014). *The effects of parental migration on subjective well-being of children: the case of Romania*, Department of Sociology and Social Work University of Oradea, Romania.

Bezzi, C. (2013). *Romanian «Left Behind» Children? Experiences of Transnational Childhood and Families in Europe*, Editura MARTOR.

Botezat, A., Pfeiffer, F. (2014). *The Impact of Parents Migration on the Well-being of Children Left Behind: Initial Evidence from Romania*, Institute for the Study of Labor.

Boyd, M. Grieco, E. (2003). *Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory*, The Online Journal of the Migration Policy Institute.

Boyd, M. (1995). *Migration Regulations and Sex Selective Outcomes in Developed Countries*, în: *International Migration Policies and the Status of Female Migrants*. United Nations Department for Economic and Social Information and Policy Analysis, Population Division. New York: United Nation.

Bryceson, D., Vuorela U. (eds.) (2002). *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*, Oxford and New York: Berg.

Bulai, T. (2006). *Fenomenul migrației și criza familială*, Editura Lumen.

Burrell, K. (2003). *Small-scale transnationalism: Homeland connections and the Polish "community" in Leicester*. *International Journal of Population Geography*, 9(4), 323–335.

Chammertin, G. (2009). *The Female Face of Migration*. *International Migration Programme*.

Chelcea, S., Iluț, P. (2003). *Enciclopedie de Psihosociologie*, Editura Economică, București.

Cojocaru, Ș., Islam, M., Timofte, D., (2015). The Effects of Parent Migration on the Children Left at Home: The Use of Ad-Hoc Research for Raising Moral Panic in Romania and the Republic of Moldova, Article in *Anthropologist*.

Cohen, R. (2007) *Creolization*, in G. Ritzer (ed.) *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, Malden: Blackwell Publishers.

Cortes, P. (2013). *The Feminization of International Migration and its Effects on the Children Left Behind: Evidence from the Philippines*. *World Development*.

Dustman, C. (2001). *Children and return migration*, University College London.

- Goodman, N. (1992). *Introducere în Sociologie*, Editura Lider, București.
- Fesenmyer, L. (2014). *Transnational Families*, Migration: A COMPAS Anthology.
- Graham, E., Jordan, L. ((2011). *Migrant Parents and the Psychological Well-Being of Left-Behind Children in Southeast Asia*, Journal of Marriage and the Family.
- Graham, E., Jordan, L., Yeoh, B. (2015). *Parental migration and the mental health of those who stay behind to care for children in South-East Asia*, Social Science & Medicine, Volume 132, Pages 225-235.
- Irimescu, G. (coord.) (2006). *Singur acasă*, Asociația Alternative Sociale, Iași.
- Jolly, S., Reeves, H. (2005). *Gender and Migration. Overview Report*, Institute of Development Studies, University of Sussex, Brighton, Bridge Publications.
- Lucian, M. *Efectele economice si sociale ale migrației*, Universitatea 1 Decembrie 1918, Alba-Iulia.
- Macours, K., Schady, N., Vakis, R. (2010). *Cash Transfers, Behavioral Changes, and Cognitive Development in Early Childhood: Evidence from a Randomized Experiment*, American Economic Journal: Applied Economics 2012, 4(2): 247–273.
- Massey, D. (1991). *A Global Sense of Place*, Marxism Today, 38: 24-29.
- Mihăilescu, I. (2004). *Rolul familiei în dezvoltarea copilului*, Editura Cartea Universitară.
- Păduraru, M. (2014). *Emigration's impact on families and children*, Journal of Community and Positive Practices.
- Roman, M., Voicu, C. (2010). *Some Socio-Economic Effects of Labor Migration on Sending Countries. Evidence from Romania*, Theoretical and Applied Economics Volume XVII (2010), No. 7(548), pp. 61-76.
- Salvați Copiii. (2007). *Impactul migrației părinților asupra copiilor rămași acasă*, București.
- Sandu, (2006). *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990-2006*. Fundația Soros.
- Sandu, D. (2009). *Comunități românești în Spania*, Fundația Soros.
- Sandu, D. (2010). *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate*, Fundația Soros.
- Sandu, D. (2010). *Lumi sociale ale migrației românești în străinătate*. Editura Polirom.
- Sănduleasa, B., Matei, A. (2015). *Effects of Parental Migration on Families and Children in Post-Communist Romania*, Revista de Științe Politice.
- Segalen, M. (2011). *Sociologia Familiei*, Iași, Editura Polirom.
- Tomșa, R., Jenaro, C. (2015). *Children left behind in Romania: Anxiety and predictor variables*, Psychological Reports: Mental & Physical Health.
- Toth, G. (2007). *Efectele migrației: copiii rămași acasă*, Fundația Soros, București.

Vertovec, S. (1999). Conceiving and Researching Transnationalism, in press, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 22, No. 2.

Vlase, I., (2007), *Gender and Migration-Driven Changes in Rural Eastern Romania. Migrants' Perspectives* in *International Review of Social Research*, Vol. 2.

Vlase, I. (2011). *Migrația de întoarcere a românilor din Italia. Studiu de caz în Vulturii, Vrancea. Calitatea Vieții*.

Zamfir, C. Vlăsceanu, L. (1993). *Dicționar de Sociologie*, Editura Babei.

Responsabil instituție gazdă,
Conf. univ. dr. Mălina Ciocca